

KRÚDY GYULA

SZENT MARGIT

MESEMONDÁS

A kötetet sajtó alá rendezte és az utószót írta
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

TARTALOM

ELŐHANG

I. FEJEZET

A galambposta

II. FEJEZET

A remetelány udvarhölgyei

III. FEJEZET

Egy öreg katonáról

IV. FEJEZET

A költő elbeszélése

V. FEJEZET

Szűzek kertje

VI. FEJEZET

A Hét testvérek fája

VII. FEJEZET

Tavasza a szigeten

VIII. FEJEZET

Levél a nyárfa héján

IX. FEJEZET

Kincásók éjszakája

X. FEJEZET

A nádorispánné, a cigánypalatínus leánya és Máriási Ilona börtönt tartanak

XI. FEJEZET

Húsvéti feltámadás

XII. FEJEZET

Margitsziget a föld alatt

XIII. FEJEZET

A katonai dereglye megérkezik

XIV. FEJEZET

Szent Margit leányává fogadja Ilonát

UTÓHANG

A mai Margitsziget

UTÓSZÓ

*Meggyógyulásomért térdepelve ajánlom
e könyvemet Szent Margitnak.
1927. Nagyboldogasszony napján.*

K. Gy.

ELŐHANG

Búcsú volt Szent Margit szigetén.

Budapest csaknem valamennyi katolikus leánykája felvonult a szigeti szent királyleány tiszteletére. Itt voltak az iskolásleánykák a maguk tarkabarka ruhácskáikban, mintha egy nagyváros különös tavasza jött volna versenyezni a nagytermészet tavaszával.

Felvonultak intézetbeli rendjükkel az apácázárdák növendékei, akik talán sohasem hagyták el zárdakertjeiket, mint ezen a napon, amely Szent Margit tiszteletére van rendelve. És a zárdakertek virágocskái, ez ápolt, nemesített, gondozott palántácskák, letérdepeltek ama vadvirágok közé, amelyek Szent Margit kolostorának romfalait minden tavaszkor újra és újra felékesítik, anélkül hogy kertész kezének segítségére szorulnának.

Itt mentek el a rózsákkal szegélyezett Duna-parti sétányon, amelynek sehol Európában nem leljük párját: a katolikus leányintézetek egyforma ruházatú növendékei, mintha az egyik intézetben csupán ibolyákat, a másikon árvácskákat, a harmadikban nefelejcskeket termelnének az arra hivatott kezek. Ezek a sohasem látott leánykák szinte lábujjhegyen közeledtek a kápolna felé, amelyet a szigeti kertészek testőrsége állott körül, és odabent hófehér ruhában mondja miséjét az óbudai plébános úr.

A mai élet, a mai Budapest leánykái jöttek el Szent Margithoz, hogy mindennapi életükből, szürke tanulóságukból, drágalátos ifjúságukból feláldozzanak egy órát a királyleánynak, akinek valaha éppen olyan része volt Nagymagyarország újjáépítésében, mint akár atyjának, a tatárverte bús IV. Béla királynak. Margit királyleány a magyar női lelkeket vezette vissza az áhítatba, ahonnan a tatár csordák eltávozásra kényszerítették: Szent Margit tanította meg újra imádkozni a magyar nőket. Míg atyja a magyar férfiakban ébreszté fel az új honalapítás, az új honfoglalás virtusait.

S itt zengedeztek a leánykák a romfalak között olyan régi magyar énekeket, hogy a hallgatónak összefacsarodott a szíve a hallásukra.

Ezen a búcsún, ahová a leánykám kísértem együtt a többi apákkal, felfogadtam magamban, hogy egykor könyvet írok Szent Margitról.

Olyan könyvet, amilyent mindazok a fiatal lelkek elolvashatnak, akik, itt virágos lelkükkel, szinte maguk is virágokká változván, mint a testté váltott áhítat, körülillatozták, körül-térdepelték Szent Margit kápolniját.

Búcsú-fogadalmat meg kell tartani, ha lelkünkkel békességben akarunk maradni.

Így születtek meg a következő sorok.

Abban az időben, amelyben történetünket írjuk, még sokkal fiatalabb volt a szürke bundás vén nyúl, amely a margitszigeti bokroknak lakója, fiatalabbak voltak a gyémánszemű gyíkok, melyek Szent Margit kolostorának romfalai között laknak, hatalmasabbak voltak a fák, sűrűbbek a bokrok, regényesebb a táj azon a szigeten, amely a Duna két partja között fekszik.

Századok előtt Nyulat szigetének, manapság Szent Margit szigetének ismeri a földrajz.

A vendégfogadók és nyári lakok helyén szinte átláthatatlan erdő volt.

A Duna a legszárazabb esztendőben is nedvesítette a sziget talaját, a növényzet dús volt itt, mint az őserdőben. Annak a hídszárnynak, amely a Margit-hídról napjainkban összeköti a szigetet a külvilággal, még az ideálja se toppant meg a hídépítő mérnökök agyában, mert hírehamva se volt a Margit-hídnak. Csónakokkal jártak a szigetre azok, akiknek ott dolguk volt. A nagy nádor, aki a tizenkilencedik század elején azt a kastélyt építette a sziget közepén, amely az egykori barátkolostor falának dőlve még napjainkban is látható öles falaival, széles ablakaival, csigalépcsőjével és ódon tetőzetével - a nagy nádor csak akkor fogott az építkezésbe. A Nyulak szigete nem sokban különbözött a vadontól, amelyben a szent királyleány emléke lakott.

Jó búvóhely volt a Pest és Buda alatt elterülő sziget azoknak, akik nem szerették az emberek társaságát. De biztos tanyát nyújtott azoknak is, akiknek okuk volt kerülni az embereket. Lakott a szigeten mindkét fajtából. Meghúzódott itt olyan ember, aki a világban és a világgal csalódva: remeteségre adta szomorú fejét, és elhúzódott a bokrok közé, ha evezőcsapások közeledtek a víz felől. De füstölgött itt olyan kémény is, amely alá csak az éjszaka raktak tüzet a lakók, amikor nem látni az áruló füstöt.

Ki tudja, ki tudhatná, mi okuk volt ezeknek az embereknek attól tartani, hogy valaki észreveszi konyhájuk füstjét a partokról?

Elég az hozzá, kedves olvasóm, hogy hiába keresnéd a mai Margit-szigeten hőseit és hősnőit e következő történetnek.

Elmentek ők a fogyó holddal, elmúltak azokkal a vén fákkal, amelyeket az 1838-iki árvíz elsodort, amikor a szigetet is csaknem ölnyi magassággal borított el az ár, a megháborodott Duna; elhervadtak a régi szép évszázadokkal, amikor olyan hatalmas, szinte ember magasságú virágok nőttek a szigeten, mint akár a paradicsomban; elbujdostak a nyulakkal, az őzekkel, a szarvasokkal, melyek a budai hegyekből átkeltek a befagyott Dunán, és hóolvadáskor itt rekedtek, hogy úgy megszeliüljenek, hogy sohase kíváncsozzanak el a Szent Margit-szigetről. Jó emberek laktak itt, nem bántották az állatokat, már csak azért sem, mert maguk az emberek is oltalom alá szorultak. A nagy árvíz vagy a hatóságok elől.

A kolostor romfalain még látni egyes betűket: kezdőbetűit azoknak a neveknek, amelyeket tulajdonosaik itt megörökítettek. Persze a betűk között sok az újabb kori felírás, hisz a régi betűk eltűnedeznek idővel. Ám fenn a magasban, az emelet meredekségében, ameddig manapság már csak a fák koronái érnek el: találhatók betűk és felírások, amelyekről senki se tudja, hogyan kerültek e helyre. Most csak könnyű dolga van a szigeti látogatónak, amidőn krétával, ceruzával vagy késsel megörökíti nevét a romfalon, midőn egy szép tavaszi napon erre sétál. Ám kinek volt kedve és módja felmenni oda a magasba, ahol valamikor a templom karzata körben futott!

A felírás, amely a magasban kivésve a kőfalon olvasható, így szól:

MÁRIÁSI ILONA
itt élt
SZENT MAGIT IMÁDÁSÁRA
1800

Úgy hangzik ez a felirat, mint valamely temetői sírkő felírása. A repkény, a falomb eléri a romfalat, eléri a felírást, és tavasztól késő őszig rejtve tartja azt az emberek tekintete előtt. Télen pedig belepí a hó a romokat, és ugyancsak elfödi a betűket.

Mesemondásunkban erről a Máriási Ilonáról regélünk. Tárd ki szíved, olvasó.

I. FEJEZET

A galambposta

A század elején Napóleon, a franciák császára félelmetes üstökösként rohant át azon az égboltozaton, amely Európa felett borul.

Az ő nevével van tele minden e korszakból való történet, az ő hírét, dicsőségét és bukását regéli minden emlék, amely Európában ez időtől fennmaradott.

Napóleonnak voltak rajongói, voltak átkozói, kardja elért északtól délig. Hadai bejárták azt a tájat, ahol a nap kel, és a tengert, amelyben a nap lenyugszik.

Bármily rejtve volt Magyarország az európai térképen, Napóleon szemét nem kerülte el e szerény, csendes ország hódító útjában. Egyszerre belekeveredett Magyarország is abba a nagy háborúba, amelyet a világ hatalmasai a hódító francia császár ellen vívtak.

- De mi köze van a Margitsziget remetecsendjének Napóleon ágyúinak durrogásához? - kérdezheti bátran a nyájas olvasó. - A Nyulak szigetén nem harcolnak fegyverrel, a szent királyleány földjén nem harsog a csata, a tölgyek és egyéb faóriások alatt nem peng a hódítók sarkantyúja? Idáig nem ér Napóleon kardja?

Pedig bizony odáig ért a francia császár keze.

Máriási Ilonának a madarak és a fák voltak barátnői, amíg tizenötödik évét betöltötte.

Szent Margit szigete akkor még szívesebb otthona volt a madaraknak, mint napjainkban, bár mostanában is szeretnek itt lakni a madarak. De nem lehet hasonlítani se a mai madárlakosságot a régihez.

Volt itt mindenféle madár. A víziszárnyasok a még szabályozatlan, vad szigeti partok mentén elterülő nádasokban húzódtak meg. A pesti vadászok, akik csónakjaikkal bűjták a sziget környékét: kócsagot is láttak, amely fehér, tündéri madár legfeljebb az Al-Dunán vagy a legvadabb tiszai kiöntésekben fordult meg.

Aztán, mikor alulról felfelé igyekeztek, azok a gabonás hajók, amelyeket lovak vontattak a pesti oldalon, amint messzi Bánátból tetőig megrakodva húzták a búzát: a hajókormányos megszólaltatta a kürtöt, amelynek hangja mérföldekre elhallatszott. Ekkor meg annyi madár röptül fel a szigeti nádasokból, hogy szinte fekete lett tőlük a felhő. Volt itt a mogorva vadlibától kezdve a nádi verébig mindenféle fajta vízimadár. A vadkacsák tarka, kékes tollaikkal behintették a Duna-partot.

Odabenn a sziget belsejében kora tavasszal olyan hangversenyt csaptak a madarak, hogy áthallatszott az óbudai partokra. (A pesti part még lakatlan volt. Nyoma sincs házaknak, gyáraknak, poros sivatag, vad nádas, csupa szemétdomb a part egészen addig a helyig, ahol majd valamikor a Lánchidat fogják felépíteni, kóbor kutyáknak, futó betyároknak, iramodó szeleknek otthona a sivatag. De annál tündéribb a Duna közepén a sziget.)

A nagy fák olyan sűrűn nőnek egymás mellett, mintha templomot alkotnának, amely templomnak karzatán reggeltől estig hangzik Isten dicsérete, a madarak éneke.

Legkorábban a csízek, pintyek kezdik, majd a fülemile, amellyel telve van a sziget belseje.

Azok a barnapiros begyű, szakállas madárcák, a stiglicék, amelyek reptükben sárga és fehér tollazataikat úgy ragyogtatják, mint a lepkék: azok fűjják a tavasz dalait, hogy csaknem megreped a szívük a nagy örömtől.

Az erdei pinty oly ébresztő, erőteljes hangon szólal meg a magasságban, mintha hangjával egyszerre életre gerjeszteni akarná mindazokat, akik márciusig hallgatnak.

A piros derekú, tarka fejű harkályok, a zöld harkályok olyan kopácsolást visznek véghez, mint az ácsok a tetőn. A rigók magasra emelik fel farkukat, amint a fűben mutogatják e tavaszi zászlócskákat. A fehér foltos cinkék izgatottan járkálják be még egyszer a bokrokat, a rügyező gallyakat, az ő idejük lassan lejárt itt, mennek vissza az erdőbe, ahol télíg maradnak. A varjak sétálgatnak nagy figyelemmel a mezőkön, a folyó partjain, mint megannyi bakterok. Máriási Ilona minden tavasszal úgy érezte, hogy újjászületik, mint a madarak és virágok, amikor elmúlik a hó a szigetről.

Máriási Ilonának nagy oka volt szeretni a tavaszt. Gyermekkora óta betegeskedett. Sápadt, vékonyka, szinte túlvilágias lénye nem bírta el a városok légkörét, sem a falvak zordonságát. Életteli telis levegő kellett az ő beteg tüdejének. És az akkori orvosok azt hitték, hogy Szent Margit szigetén, ahol kétszeres, háromszoros erővel és nagyságban fejlődnek a fák és a virágok: a beteg leány is meglesi azt az erőt, amely egészsége helyreállításához szükséges.

Az öreg Máriási úr egy huszárezred parancsnoka volt, odajárt küzdeni Napóleon ellen. A hadjárat éveikig tartott. Esztendőik múltak el, amíg Máriási ezredes meglátogatta a családját.

Mert nem kell ám minden tréfaságot elhinni, amit a történelem az utolsó magyar nemesi felkelésről, az úgynevezett „inzurrekció”-ról feljegyez. Minden időben voltak olyan vitéz magyarok, akikben nyomban ágaskodni kezdett a virtus, amikor valamerre a világon csetepaté keletkezett.

Máriási már azok közé a féktelen magyarok közé tartozott, aki még öreg napjaira is nyomban elfelejtette a polgári élet kényelmességét, amikor valamerről trombitahangot hallott. Az öreg katona nemcsak a Hétválasztónál vagy pedig a Török Császárnál verdeste az asztalt, amikor a pesti polgárok remegve beszéltek arról a szörnyeteg Napóleonról, aki nekiindult a világ meghódításának, és bizonyára Magyarországon is megdöngeti sarkantyús lépteit. (Vajon mi történik Pesttel, Budával, ha ez a korzikai tigris idáig merészkedik?) Máriási uram nemcsak a földabroszok mellett vitézkedett, amilyen földabroszok minden valamire való „gyüldében” a falra voltak szegezve, és a térképeken piros vonalakkal megjelölve ama európai tájak, amelyekben Napóleon abban az időben gránátosaival, tűzéireivel, lovasaival tartózkodott. Máriási, az egykori ezredes, nyomban búcsút mondott az akkoriban már jelentkező biedermeieri karosszékeknek, amelyekben olyan hosszúakat lehetett ásítani a pesti házakban. Beleugrott régi huszárnadrágjába, feltette lószőr kravátlíját, előkereste csákóját, és úgy eltűnt Pestről, mint a kámfor.

Máriásiné, egyedül maradván beteg lánykájával, télen-nyáron a Nyulak szigetén lakott, abban a földszintes, repkénnyel, vadszőlővel tetőig befuttatott házikóban, amelynek manapság már romjait sem találjuk.

Idilli volt a ház és környéke.

Ha az elhaladó hajókról valaki szemügyre vette a sárgára meszelt házikót, amely tavasszal és késő ősszel kiszürkült a sziget fái alól: azt gondolhatta magában, hogy ez az a ház, ahol a boldog emberek laknak.

A zöld zsalugáterek lehunyták a szemüket, mintha nem volnának kíváncsiak semmire, ami a világban történik.

A kőfallal kerített udvarnak mindig zárva volt a kapuja, mintha senkit se várnának a bent lakók.

Ha valaki történetesen esti órákban járt a Duna-parton: hatalmas kutyaugatást hallott a ház felől, s az ugatás nem volt barátságosnak mondható.

Téli időben azonban göndör füst szálladozott a kéményből, és a túlparton szánkázó pesti dámák és urak láthattak a Duna jegén iringálni korcsolyáin egy fiatal hölgyet, akit aggódó figyelemmel kísér a partról egy idősebb nő tekintete. És messziről ugyanazt gondolhatták magukban a szánkázók, hogy akik az elhagyott, téli csendességű szigeten laknak: nem lehetnek boldogtalan emberek.

A földszintes ház abból az időből maradt itt, midőn a szigeten a budai basának voltak kéjlakai. Erős építmény volt, mint minden, amit a törökök építettek. Ha bezárták jól megvasalt tölgyfákapuját: bevehetetlennek látszott a ház. A körkerítés a kőkockákból emelve, amelyek a régi apácakolostor helyén voltak találhatóak, legalább is lajtorja kellett hozzá, hogy valaki feljusson a falra. Odabent az udvaron pedig azok a hatalmas ebek, amelyeknek ugatása az óbudai partig visszhangzott.

Máriási Ilona tehát elég jól meg volt védelmezve a külvilágtól. Ebbe a házba nem mehetett be más, mint az, akinek a belépésre belülről engedelmet adtak.

Vajon milyen volt a magányos lak belseje?

A szobák ablakán kettős vasrács, az ajtók kifogástalanul záródnak. A keresztvasak egy hadsereg ellen is elég védelmet nyújtanak. A szobák mennyezete bolthajtásos, amely bolthajtást áttörni nem lehet. Pincéje nincsen a háznak, mert hiszen a Margitszigeten a pincék még akkoriban felesleges helyek, úgy is megtelnének Duna-vízzel. Tavaszi és őszi árvízkor úgy meggyülemlik a talajvíz, hogy a sétatálcával akárhol forrást lehet fakasztani a szigeten.

Ellenben tartozik a házhoz egy tehénistálló, ahol jámbor Riska van éjszakára bekötve, amely napközben a szigeten legelész.

Van tyűkktrec, amelyet jól védelmez a rács az éjszakai menyétek és rókák ellen. Napközben a ház körül szemeztetnek a baromfiak, hangos kiáltással adják hírül a veszedelmet, amire a kutyák hanyatt-homlok rohannak az ellenségre.

Van egy galambház az udvaron, amelyben megannyi postagalambok vannak, amelyek abban az időben, amikor a Duna járhatatlan, a házbeli levelezését közvetítik a pesti partokkal. Jól ki van ez gondolva, hogy a szigetiek ne érezzék magukat teljesen elhagyatottnak még jégzajlás idején sem.

Máriáséknak előkelő családjuk van Pesten.

Még ma is megvan az ódon palota a belvárosban, rajta a család címere látható kőbe vésetten: medve a mezőben. Itt laknak a Máriásiak, amikor vidéki birtokukról Pestre költöznek. Két Máriási kisasszony (Ilona néne) most a palotában időzik egy öreg nagynéni felügyelete alatt. (Az édesanyjuk minden idejét Ilona ápolásának szenteli. Egyetlen napra sem hagyja egyedül a szigeten.) Farsang van Pesten, a Máriási kisasszonyok nem hiányzanak egyetlen előkelő bárról sem. Ünnepezt táncosnők, magasztalt úrhölgyek. A legjobb nevelésben részesültek a híres bécsi nőnevelésben, amíg az apjuk az udvarnál testőrtiszt volt. A két nagyobbik Máriási kisasszony nem szívesen beszél magyarul, miután ezt a nyelvet ők csak felnőtt-korukban, magyarországi

birtokukon tanulták meg. Egyébként az előkelő társaság nyelve: német. És az előkelő társaság központja a két Máriási kisasszony. Csak akkor komorul el egyébként mosolygó piros-fehér arcuk, ha valami tapintatlan öreg néni az édesanyjukról és a kis húgukról kérdezősködik, vagy egy öreg táblabíró atyjukat, a hadjáratban elfoglalt vitéz ezredest kérdi. Egyébként elég vígan élnek Pesten a kisasszonyok. Eulália nagynénjük nem tilt meg nekik semmiféle mulatságot, szórakozást. Hiszen olyan jól nevelt leányok, hogy hibát nem követhetnek el.

És az édesanyjuk is minden reggel megkapja a galambpostával az értesítést a szigetre, hogy mit csináltak előző napon a leányai Pesten.

Ezt a levelet természetesen hárman írják. Eulália néni kezdi, Fanny folytatja. Elisabeth befejezi. A galamb a Máriási-palota csukott erkélyéről elindulva sohasem téveszti el az utat a sziget felé. Még csak keringeni se kell neki a magasban, hogy postagalambok módjára tájékozódjon az irányról. Útközben, valahol azon a helyen, ahol a mai Országház áll: találkozik egy másik galambbal, amely ebben az időben a szigetről indul útnak a város felé Máriásiné levelével, amelyet mindennap küld leányainak a szigetről. A két galamb a magasságban összeecsókolódzik, aztán egyik folytatja útját északra, a másik délre.

A Máriási kisasszonyok levele így farsang táján hemzseg a sok estélynek, bálnak, társaságos összejövetelnek a leírásától. Abban az időben még nincsenek divatlapok, amelyek az előkelő világ mulatságairól beszámoljanak. Minden résztvevő saját kezűleg írta meg benyomásait, látnivalóit, tapasztalatait azoknak, akik nem vehettek részt a bálban.

Máriásiné a galambposta révén tud leányainak minden lépéséről, semmi se marad titokban előtte; még az sem, hogy Fannynak elszakadt a cipőszalagja gróf X.-né táncestélyén, valamint idejekorán megtudja, hogy a tegnapi hangversenyen finom, szellemes mondásokkal gyarapodott Elisabeth legyezője. Részvételtjesen értesül arról, hogy Eulália néninek régebbi csípőfájdalmai ismét jelentkeznek. A nyarat valamely fürdőhelyen kell tölteni. Talán alkalmas Balatonfüred.

És a galambposta a Máriási kisasszonyok előtt is megismerteti a helyzetet a szigeten.

„Ilona ismét szomorúságba esett, mióta elmúlt a hóesés. A hópelyheknek úgy örült, mint a gyermek.”

„A kis szelíd őzike, amely minden reggel kopog az orrával az ablaktáblákon, hogy szokásos ennivalóját átvegye Ilona kezéből, tegnap óta lesántult, megütötte lábát a Duna jegén.”

„Az este nagy lövöldözés volt a Dunán, a vadászok kergettek valamely állatot, amelyet farkasnak néztek, de utóbb kitűnt, hogy kóbor falusi eb.”

„A sárga tökből vájt cinkefogók és a stiglinckre kivetett hurkok: jól működtek. Három madárkával szaporodott az állatállomány. Mire kitavasodik, majd elnyerik szabadságukat. Ám akkorára úgy megszokják a házat és környékét, hogy maguktól is vissza-visszatérnek.”

„Az a sánta vadkacsa, amelyet a vadászok megsebeztek, amely egész télen a konyhán élt, tegnap már elrepült társaihoz, de reméljük, hogy nem felejt el végképpen a barátságos házat.”

„Óbudáról a vásárból egy fél disznót hozott Bogyó bácsi, a szigeti erdőkerülő.”

„A padláson nagyszerűen telel az alma, a dió, a mogyoró, egérnek híre-hamva sincs, mióta Bársony, a nagy fekete macska a háznál van.”

„Arról a jég közé rekedt gabonás hajóról, amelyet a Dunán lepett meg a tél, a hajósok jöttek, és olcsó pénzen finom török szövetet kínáltak eladásra. Ilyenkor pénzsűkében vannak a hajósemperek.”

„Ilona, midőn délben áttöri a téli ködöt a napsugár: buzgón rajzolgat az albumába. Alig van már a szigetnek olyan pontja, amelyet meg ne örökített volna. Még Matyókot is lerajzolta, aki a felső szigeten lakik egy kunyhóban.”

Ilyenek voltak a levelek, amelyet Máriásiné küldött a galambpostával.

II. FEJEZET

A remetelány udvarhölgyei

Máriási Ilona jó barátnői voltak a fák.

A szigeten mindig nemes növényzet volt, már akkor is, mielőtt az öreg József főherceg (a mostaninak atyja) kezdte volt a kastély körül nemesíteni a rózsákat, ojtogatni a fákat.

Margit királyleány idejében települtek meg a zárda körül azok a fehér derekú nyárfák, amelyek holdfényes éjszakákon manapság is ájtatoskodó apácáknak látszanak. Oly mély áhítat és megadás hangzik a tucatnyi nyárfa susogásában, ha gyenge szél fúj a Duna felől, hogy a legpogányabb lélek is magába száll. Folyton-folyvást azt sóhajtozták e fehér derekú lények, hogy térjünk magunkba, vessük meg a világ hiúságát, hisz úgyis csak szomorúság és bánat fakad mindenből.

Bizonyosan az utolsó apácák változtak át nyárfákká, mikor körülöttük romba omlottak a falak. Csoportosan, egymás között, idegen fát nem tűrve, közelében maradtak meg a zárda környékének, mint életükben is mindig a szüzeket szolgálták.

Néhány lépésnyire a szelíd szüzektől komoran merednek a földből felfelé a sötét tölgyek. Ugyancsak egy csoportban maradtak, mint harcosok, akik a csaták elmúlásával sem válnak szét. A legenda szerint az apácakolostor közelében, valaha szerzeteszárda is állt a szigeten. A papok akkoriban - az Árpád-királyok alatt - nem csupán Isten dicséretével és magányba vonult ájtatoskodással töltötték életüket, hanem kardokat kötöttek, ha a király háborút üzent. Megharsant a kürt, csengtek az acélok, és a szerzetesek hadba szállottak.

Legvégül vörös barátok lakták a kolostort, akik nemcsak az ellenséggel, de egymás között is háborút folytattak. Különösen nem tetszett nekik az apácakolostor szomszédsága, ahol sok kincset sejtettek. Próbálták a nők zárdáját mindenféle praktikával megközelíteni, még föld alatti utakat is építettek, hogy a jól elzárt zárdát a föld alól vegyék be. De a szüzek ellenálltak az ördögi incselkedésnek. Mindinkább megerősödtek hitükben, és öles falaik ellenálltak minden támadásnak. A föld alatt pedig éppen olyan őrséget állítottak fel, mint a kapuknál. Tizenhárom lépcső vitt le a föld alatti állomáshoz. Egy fülke volt az, ahol éjjel-nappal öreg apáca tartózkodott, aki arra figyelt, nem hallatszik-e valamerről, a föld alatt a csákányok, ásók munkája.

Valamelyik magyar királyunk megunta a panaszokat, amelyek a szigeti vörös barátok ellen hangoztak, és eltörölte a kolostort. Lerombolták a falakat; csupán egy óriási kétemeletnyi romfal áll fenn az egykori dicsőségből.

Ezek a harcias barátok maradtak meg tölgyfák alakjában a szigeten.

Úgy zúgnak éjszaka a szélben, mintha csatára készülődnének, pedig oly csend van itt, hogy azt meg lehet hallani, amit a rengő habok beszélnek a Dunában.

Fenyők voltak itt, amelyek oly magasra megnőttek, mint a torony.

A fenyő-királynő, a legmagasabb, éppen Máriási Ilona háza mellett állt, mintha közelségével is biztosítaná őt védelméről.

A fenyő-királynőnek már alig volt ruhája, letépte a szél, elhordta a vihar; kopár, komor, de hatalmas volt az anyakirálynő.

Míg körülötte alattvalói télen-nyáron lengették sűrű szoknyájukat, az öreg fejedelemnő, lemondva a világ hiúságáról, szikáran, kopaszon, de törhetetlenül állt. Az ő gallyai olyan magasan kezdődtek, ahova a többiek koronája sem ért el.

Az ő udvarhölgyei, akik körülötte álltak fénylő öltözékeikben, csak akkor beszélhettek a fejedelemasszonnyal, hogy ha nagy szél kerekedett, és a szélvész még a hallgatóg úrnőt is megszólaltatta.

Ilyenkor vad, ijesztő hangokat hallatott a királynő, mintha eszébe jutott volna mindazon szomorúság, amely életében érte.

Hiszen özvegy volt és gyermektelen. Se közel, se távol hasonló törzsű fa, amelyet gyermekének lehetne nevezni.

Csak szolgálok, alattvalók mindenütt, akik bizonyára várják halálát, hogy majd összeveessenek egymás között a fejedelemségen.

S ezeknek a szolgálóknak nem járt egyében az eszük, mint azon, hogy egész nap lengessék bő szoknyájukat a szél muzsikájára, magukhoz csalogassák a napsugarat, amelyet eljátszadozzanak, búvóhelyet adtak a vércsék és kányák ellen menekülő rigóknak, de azért megkövetelték, hogy a vándorló zenészek legszebb rigófüttyeiket fújják el.

A fejedelemnő bizvást elégedetlen lehetett hölgyeivel. Panaszkodott is annak a százesztendő hollónak, amely hében-korban meglátogatta, hogy alattvalóinak gondolata mindig csak multság.

A vén holló, bár félig vak volt, mert kelet felé, a nap felé már nem szeretett repülni, mindig csak nyugatnak járt, amerről nem bántotta szemét a világosság, komoran hallgatta a fejedelemnő panaszait. Ott gubbasztott néha naphosszat barátnője mellett, és csak olykor szólalt meg rekedt hangján. Talán azt mondta:

- Mit szóljak én? Mióta vak lettem, mindenki elhagyott. A sereg másfelé jár, senki sem törődik velem, akár élek, akár halok. Mindenki elfelejtette, hogy valamikor én tudtam legjobban repülni, én voltam a legbátrabb a seregben. Az én szemem látott a legmesszebbre, én voltam a vezér. Mit szóljak én, akinek alattvalói sincsenek?

Máriási Ilona gyakran elhallgatta közelgő tavaszokon, amikor a vén holló a nap elől menekülve a sziget sűrűségét választotta, hogyan beszélgetnek odafent a magasban a madár és a fa.

A fejedelemnő láthatólag megnyugodott, mikor elpanaszolta bűját-baját öreg barátjának. Estefelé, midőn a holló továbbrepült, elhallgatott, és nyugodtabb volt egész éjszaka. Az udvarhölgyek ilyenkor felvidultak és táncoltak a réten. Meglátogatták egymást, és elmondták mindazon pletykákat, amelyeket tudtak. Persze holdfényes éjszaka és némi gyöngye szél kellett ahhoz, hogy az udvari dámák elhagyhassák helyüket, mert hiszen a földre voltak gyökerezve.

Máriási Ilona hallotta a táncot, amelyet a bősoknyás fenyők lejtettek, de nem merészelt az ablakhoz menni. Ő igen jószívű teremtés volt, és szíve mélyéből sajnálta a magányos fenyőkirálynőt. Sokszor elmondotta, hogy mit ér a rang és a cím, amikor senki sem szereti érte az embert? Lám, ha a vén fenyő megmaradt volna egyszerű, köznapi lénynek: öregségére volnának barátnői, és nem csupán egy kopott, öreg holló hallgatná meg panaszait. Ki tudja, mily nagyravágyó, hiú és kihívó lehetett ifjúkorában a fenyő, hogy királynő lett belőle a többi között? Lehetséges, hogy megölte némely társnőjét, akik nyomába növekedtek, elvette előlük a napot és a levegőt? A fejedelmek útja gyakran véres.

Egy tavaszon aztán, mikor a szigeti telet és a hófúvásos viharokat csak a legnagyobb küzdelemmel bírta kiállni a vén fenyő, befejeztetett a királynő élete.

Már a télen elveszítette legnagyobb gallyait, megmaradott lombjait, a hóteher alatt eltöredezték az öreg csontok. Ha a legkisebb szél fűjt; könnyörgős nyögés hallatszott a vén fa derekából, mint a nagybetegek sóhajtanak álmatlan éjszakákon. Ha orvosa lett volna a vén fának, aki meghallgatja vala szíve dobogását, mint a beteg emberét szokás: az orvos bizonyosan fejét csóválta volna.

Mindenféle panaszos kiáltások is hallatszottak a vén fa belsejéből. Talán egészségért kiáltozott, talán panaszkodott, talán el akarta valakinek mondani utoljára élete bánatát.

De senki sem hallgatott rá. A többi fenyő, akik a vén királynő védelme alatt csendesen kiteleltek és a havakat, viharokat alig érezték kicsinységükben, tavasz első napjaiban legfénylőbb ruháikat vették elő, és úgy pompáztak, ragyogtak, hogy magukra hívták a rigók figyelmét, akik messze földről eljöttek barátnőik mulattatására. Elfűjdogálták mindazokat a nótákat, amelyeket télen tanultak, midőn faodúkba voltak zárkózva, és egyebet se tettek, mint hangszereiket próbálgatták.

Egy napon, mielőtt a nap alászállott volna, megérkezett a pesti homokmezők felől a vén holló.

Nagy utat tehetett meg, mert lassan szállt által a Duna felett, és vérpiros árnyékot vetett az alkonyati habokra. Tollai különösen fénylettek, mintha megfiatalodott volna, még a hangja is erősebb volt, amint a magasból üdvözölte a királynőt.

A fejedelmű felsőhajtott fájdalmában. Nem vette szívesen, hogy egyetlen barátja, a holló így kicsípte magát a tavaszi napokra. Az lett volna rendjén, hogy a holló is megöregedett volna, és hasogató köszvényről panaszkodna, mint az elmúló ősszel tette.

Szomorúan tapasztalta, hogy a nők korábban és alaposabban vénülnek, mint a férfiak. Ugyanezért nem fogadta a régi szívességgel barátját, sőt tán csípősen megkérdezte tőle, hogy vajon lakodalomba készül, hogy ilyen maskarát csinált magából? Szégyellhetné magát vénség letére, hogy kifesti tollait.

A vén holló megharagudott a királynő szavaira.

- Mit? - kiáltott. - Az én tollaim festve vannak? - No majd mindjárt megmutatom. Felségednek már gyöngé a szeme, ugyanezért tollaim megítélését udvarhölgyeire bízom. Ők még fiatalok, kötényt hordanak.

Szólt, és kitépve egy tollát, az udvarhölgyek közé eresztette.

Azok pedig nyomban és vígan felkiáltottak, hogy csak a rosszakarat mondhatja, hogy a holló tolla festett. Olyan az, mint a bársony, sőt tán még a bársonynál is puhább.

Aztán, hogy megmutassák, mennyire tetszik nekik holló tolla, játszadozni kezdtek vele. Dobálták, forgatták, simogatták a közük dobott tollat. És a vén holló diadalmasan távozott.

Ezt a megaláztatást nem bírta elviselni az anyakirálynő.

Abbahagyta a sóhajtozást, a nyögést, mert hiszen úgy sincs senki részvétellel iránta. Még egyszer az égnek szegezte a fejét, mintha megmutatni akarná, hogy még e szomorú órában is sokkal nagyobb minden alattvalójánál.

Megvárta, amíg a hold sarlója felemelkedett a Dunából, és ezüst koporsószegekkel rakta ki a fekete habokat. Ez a fényesedő vén Duna lesz az ő koporsója, amint a hold emelkedtével felébredt a szél, és a hold udvarlására siet.

Ám a szél sokáig váratott magára. A szegény fejedelemasszonynak végig kellett hallgatni udvarhölgyei beszélgetését, akik hiúságukban mind azt hitték, hogy a hold az ő tiszteletükre vette fel ezüst köntösét. A habok az ő kedvükért locsognak, és az éji madarak nekik táncolnak oly fürgén a romfalak között.

De végre megérkezett a szél.

Gyenge legényke volt bíz az, alig ért fel a királynő felső gallyaira.

- Mit akarsz, te siheder? - förmedt rá a királynő. - Küldd az apád, ha valami üzennivalója van.

A szelecske elbujdosott, szégyenkezve lapult meg a bokorban. De éjfél tájban keresésére indult az apja, onnan nyugat felől, miután fiának hírét nem hallotta.

A fenyő-királynő hirtelen szembefordult az öreg széllel.

- Tudsz-e még táncolni, öcsém? - kiáltotta hirtelen. És nagy roppanással a szél karjaiba dobta magát, hogy az szinte megtántorodott.

Aztán belezuhant a Dunába a holt fejedelemnő.

Másnap a galambposta egy hírrel gazdagabban repült a pesti Máriási-palota felé.

„Kidőlt a legnagyobb fenyőfa éjszaka a házunk körül. Ilona megsiratta, mintha barátnője halt volna meg. Én örülök neki. El vagyunk látva tüzelővel.”

III. FEJEZET

Egy öreg katonáról

Tavaszhetében látogatói akadtak a hölgyeknek a szigeten.

Bocskoros csónakos törölgette izzadt, hosszú üstökét, amíg csónakjával a pesti partról idáig felevezett víz sodra ellenében. Ilona testvérei: Fanny és Elisabeth érkeztek hangos szóval és a legújabb divatú ruhában Pestről. Még igen fiatal volt a márciusi nap, de divatos, gomba alakú napernyőiket vállukon forgatták. Könyökig érő kesztyűik rizsportól illatosak. Kalapjuk: szegletes Napóleon-kalap, amelyet egész Európában hordtak az előkelő dámák a nagy hódító tiszteletére.

Egy szőkés-barna, ábrándos arcú ifjút hoztak magukkal, aki segített a csónakosnak az evezésben, Máriási Ilona örömpesve felkiáltott:

- Kármán úr! Hogy jutottunk eszébe?

Fanny és Elisabeth megvető pillantással mérte végig Ilonát, aki ilyen nem titkolt módon adta kifejezését örömének.

- Vigyázz! Majd szólunk anyáknak! - fenyegették Ilonát.

De Ilona nem sokat törődött velük, mindkét kezét nyújtotta a szerény fiatalembernek.

Fanny és Elisabeth mindenféle pesti híreket hoztak édesanyjuknak.

A palatínus, aki a magyar felkelő nemesség vezére volt Napóleon ellen: visszatért a táborból Budára. Szünet állt be a hadakozásban.

Olyan szomorúan beszéltek el ezt a hírt a kisasszonyok, mintha nem is édesapjuk lett volna az, aki immár harmadik esztendeje a táborban van.

- Szegény jó uram életét nem fenyegeti veszély! - sóhajtott fel Máriásiné.

- Ez igaz - szólt Fanny. - Csak attól félek, hogy szegény papa megfélemedezik magáról - és hazajön. Mi lesz velünk?

Elisabeth ugyancsak keservesen szólt:

- Mi lesz velünk, ha papa hallgat a jó szívére, és látni akar bennünket!

- Bár jönne! - kiáltott közbe határozott hangon Ilona, amire mind a két kisasszony szigorúan nézett rá.

- Nem tudod, hogy mit fecsegsz! - pirított rá Fanny. - Szegény apádnak nem lehet hazajönni...

- Tudom - felelte Ilona. - Többet tudok, mint ti. Tudom, hogy szegény jó apánk ellen megindult pörök csak addig szünetelnek, míg ő a táborban van. Odáig nem ér el a törvényszék keze. Ha ki nem tör vala a háború: már régen mindenünket elvették volna a hitelezők. Nem volna házunk se Pesten, se falun. Koldusbotra jutottunk volna. Ámde jött a hadjárat, szegény apa felvette régi óbesteri ruháját, és a harcoló katona ellen nem lehet pört folytatni, amíg a háborúban van. A táborba nem vihetnek utána semmiféle pörös írást, se törvényszék elé való idézést. Ezért van nekünk házunk, birtokunk, ezért van nektek szép ruhátok, mert szegény apa a háborúban van!

- Hallgass, hallgass - csillapította Máriásiné a leányát. - Hisz mindnyájan tudjuk a mi nagy szerencsétlenségünket.

- Kármán úr előtt nincs titkunk, ő házunk régi barátja - mondta Fanny.

- Azt hiába reméletek - folytatta Ilona -, hogy a hadjárat örökké tart, és szegény apánk mindvégig katona lesz! Elég áldozatot hozott értünk három esztendeig! Törődött, beteg testével állja a táborozás fáradalmait, nem beszélve az ütközetek halálveszedelméről. Megszentvedett ő szegény; százszor három lányért, akit fényben és úri módon nevelt. Megjárta ő a kálvária minden stációját. Most már elég volt. Nem kényszeríthetjük többé atyánkat, hogy egy napig is tovább szolgáljon értünk. Haza kell jönnie. Pihenni kell. Egészségét kell rendbe szedni. Soha sem gondoltok rá, hogy atyánk hatvanadik évét tapossa?

Fanny és Elisabeth hangosan felzokogott.

- Mit tegyünk? - kiáltott fel hangos kétségbeeséssel Máriásiné.

- A palatínus most itthon van - folytatta Ilona -, és ha itthon van, nem tud elmaradni kedvenc tartózkodási helyéről, a Margitszigetről. Hiszen már felépíttette a nyári lakot, ott a régi kolostor romjai mellett. Bizonyosan kilátogat a napokban a szigetre. Hát a palatínustól fogok tanácsot kérni.

Fanny és Elisabeth elsörnyedtek Ilona vakmerőségén. Máriásiné is aggodalmasan csóválta a fejét.

Végre Fanny felemelkedett:

- Bolond ez a leány. Azt hiszi, hogy olyan nagy úr, mint a palatínus, szóba áll vele.

- Atyám az ő seregében szolgál.

- Ezer országos gondja közepette vajon ráér a nádorispán a mi ügyünkkel foglalkozni? - kérde reménytelenül Elisabeth.

- Én elmegyek a császárig is - felelt Ilona. - Nem engedem, hogy atyám önhibáján kívül szenvedjen, hogy ne térhessen vissza a családi körbe, hogy örökké talpon legyen, mint egy verbunkos katona. Ti lehettek csüggedők, gyengék, de én most már cselekedni fogok.

A kisasszonyok szomorúan összenevettek. Milyen fiatal és tapasztalatlan még ez a gyermek! Bízik az emberek jószágában.

Ilona nem törődött tovább velük. Hadd beszéljék a pesti történeteket anyjuknak, amelyek az alatt estek meg a városban, amíg a Dunát jég borította. Elmondták az estélyeket, amelyeken részt vettek. Referáltak Eulália néni köszvényéről. Valamint sok apró-cseprő dologról, amely a ház körül történt.

Ilona Kármán úr társaságában bejárta a tavaszi szigetet.

IV. FEJEZET

A költő elbeszélése

Kármán József, a szerény fiatalember, költő volt - nevét még ma is sokan ismerik -, és költői barátságot tartott fenn Máriási Ilonával. A szokatlan komoly leányka és a rajongó fiatalember barátsága olyan nemes és tiszta volt, mint gyermekkori pajtások között szokott lenni a barátság, ha az lelki motívumokon alapul.

Kármán korán a költői pályára lépett, és csaknem minden írását, készülő munkáját közölte Máriási Ilonával. A leánykát nem is nevezte másként: mint „kis öreg”-nek. Olyan helyes ítéletei, bírálatai voltak a gyermeknek, hogy Kármán úr, az ifjú költő, akit már javában ünnepeltek a pesti társaságokban, habozás nélkül elfogadta Ilona ítéleteit.

Vannak ilyen korán érett gyermekek, akik hamar elfelejtik a gyermekkor mosolyát, összeráncolt homlokkal, higgadtan és csendesen tudnak gondolkozni. Kis bölcsök ők már abban a korban, amikor pajtásaik a lepkét kergetik. Szüleik nem nézhetnek rájuk, csak könnybe borult szemmel.

Ezek a gyermekek homlokukon meg vannak jelölve a korai halálra.

S ugyanaz a névtelen, búskomoly szomorúság ült az ifjú költő arcán, amely bánat nem engedi az arcra telepedni a gondtalan jókedv pillangóit: amely komolyság hasonlatos a szívbajosok halk magatartásához, amely szemeknek mélyében egy megfeythetetlen rejtély látható az egész életem át... csak akkor értjük meg e bánatot, midőn a sírba költöznek ők. A halott ajkak érthetően felelnek mindazon kérdésekre, amelyeket az élőhöz akartunk egykor intézni.

A két szomorú teremtes jól érezte magát egymás társaságában, mint két jó barát, amikor hosszú távollét után találkozik.

A tavaszodó sziget bennük nem az élet örömeit ébresztette fel, hanem azt az aggodalmas gondolatot: vajon látják-e a következő tavaszt?

- Milyen elhagyatott ez a sziget! - szólalt meg az ifjú költő, midőn egy darab ideig mentek anélkül, hogy bárkivel találkoztak volna.

- Magának élő embernek való, vagy pedig betegnek, aki nem szereti a világot - felelte Ilona.

- Ó, akkor én ide illenék! - sóhajtott Kármán.

Elhaladtak a nádorispán kertje mellett, amelynek közepén ott állt már az emeletes nyári lak világoszöld falaival, zsalugáteres ablakaival. Abban az évben készültek el az építkezéssel a kőművesek.

- József nádornak jó ízlése van. Magam sem gondolnék alkalmasabb helyet, ahol a világtól elvonulva élhetnék - mormogta a költő. - Itt valóban meglátogathatják az embert azok a halk, ritka gondolatok, amelyek érdekesek arra, hogy a költő leírja. Itt méltóan befejezhetném készülő művem: *Fanny hagyományait*, amelynek néhány fejezetét már felolvastam Önnek.

- Óh, az nagyon szomorú könyv lesz - felelt Ilona. - Egy beteg, szegény nő története...

Ilona láthatólag megindult, midőn Kármán művére terelődött a szó. Ugyanazért a költő jobbnak látta kis pajtása figyelmét másra irányítani.

- Tudja-e, Ilona, hogy a sziget mindig a szomorú emberek lakhelye volt? Valahogyan vonzotta ez a hely azokat a lelkeket, akik a világgal, világ forgásával nem voltak megelégedve. Akik nem találták meg a megértést, a barátságot, a boldogságot künn a világ zajában, és az elvonultságban keresték lelkük békéjét.

Már az Árpád-házi királyok alatt kezdtek ideszállingózni a szomorúak.

A legszomorúbb volt mindnyájuk között a szegény, sorsüldözött király, IV. Béla király, akinek uralkodása alatt a tatárok elpusztították Magyarországot. A boldogtalan király sírva járta be országát a tatárok elvonulása után. Mindenütt rom, pusztulás, felégetett falvak, városok, országutak mentén heverő holttestek, farkasok és varjak azon a helyen, ahol egykor a magyarok laktak. Siralom völgye volt Magyarország. A király hetekig járt, amíg élő emberrel találkozott. Az is elbűjt előle, mint a megriasztott vad.

És a király e bánatos utazásában kemény fogadalmat tett a magyarok patronájának, a Boldogasszonynak. Megfogadta, hogy ha leánygyermek születik, azt Mária leányának, apácának neveli. Kolostort építtet a Szűzanya imáadására, ahol örökös ájtatossággal és vezekléssel töltik az időt mindazok a leányok, akik az ő leányához csatlakoznak. Csak a Boldogasszony legyen segítségére az elpusztult Magyarország új megalapításában.

És a királynak leánygyermek lett, aki a keresztségben Margit nevet nyerte.

Az új honalapítás sikerült IV. Bélának. Ámde fogadalma szerint gyermekét kellett feláldozni. A Nyulak szigetén, amint akkoriban a szigetet nevezték, kolostort építtet a király. Éppen itt vagyunk a kolostor romjainál, amelyet Boldogasszonyról nevezett. És leánya lett az első, aki a fátyolt a kolostorban felvette.

- Akkoriban sokkal súlyosabb volt az apácák hivatása, mint napjainkban. Mélyebb volt a vallás, izzóbb a hit, szigorúbb a fegyelem.

- A királyleány járt elől példával. Ő ostromozta testét a borzbőrből való korbáccsal mindaddig, amíg karjai bírták. Ő viselte a legdurvább ruhát. Az ő saruinak a belseje telve volt vasszegekkel. Külön imádkozóhelye volt a templomban. Amott látható még az a félig beomlott fülke a fal északi oldalán, ahova alig fér el egy ember. Ott térdepelt éjjel-nappal szegény Margit, hogy Isten kegyelmét kérje az elpusztult Magyarország számára.

- A Boldogságos Szűz meghallgatta a királyleány könyörgését, lassan épült újra Magyarország, visszatértek az elbujdosottak, dalolva járt a szántó-vető, de Margit ekkorára elpusztult a folytonos önsanyargatástól. Nem volt még huszonhat esztendő sem, midőn a Boldogságos Anya magához szólította szegény, sokat szenvedett hívét.

- Ez a kolostor még romjaiban is örökké példázza a női lemondás, az Istenbe vetett hit varázserejét. Ezek a föld alatti fülkék, amelyekbe tenyérynyi nyíláson jut be a világosság, ezek a keskeny ablakok, amelyek egyes cellák helyén láthatók, a börtönszerű falak mutatják, mily csodálatos önfeláldozás és szeretet legyen a női szívekben.

Hisz nem voltak azok mind sorsüldözött boldogtalanok, akik Margittal megosztották a kolostori életet. Az ország főnemeseinek, előkelő urainak hajadonjai önként követték a király leányának a példáját. Elhagyták vigalmas, gazdag életüket, hogy itt, az örökös szomorúságban, a mosolytalan bánatban töltsék hátralevő éveiket. Aki egyszer a fejére tette a zárdaszűzek fátyolát, mintha elevenen eltemette volna magát. Annak a világból nem maradt meg egyéb, mint a szenvedés, a betegek gyógyítása, a durva szolgálói munka, a megváltozhatatlan szomorúság.

Még a fák is szomorúak voltak, amelyek a kolostor környékén nőttek. Csupa vén, lankadt lombú, komor fa. Egy szilfa, amely csaknem hatszáz esztendő, egy pár fűzfa, amelynek testvérei a temetőben lengetik gallyaikat.

És ha felzendült a zárdaszűzek szomorú éneke a boltívek alatt, a dunai hajósok visszafordították a legnagyobb erőfeszítéssel terhes hajóikat a Dunának ebből az ágából, választották a veszélyesebb budai ágot, mert aki azt az éneket hallotta, élete végéig szomorú lett tőle.

Elkerülték e tájat a halászok is, mert a virgonc halaknak nem volt kedvük itt a víz színére ugrándozni.

Magyarország legszomorúbb leányai jártak-keltek valaha e romok között. Az ő sápadt arcuk tapadt a vasrostélyos ablakokhoz, midőn a tavaszi holdvilág hívogatni kezdi az ibolyákat a föld alól, a leveleket a fákból, a dalokat a madarak torkából. Az ibolya kidughatta fejét a földből, most is itt terem meg legelőször a tavasz gyönyörűségére, mintha még napjainkban is Margit szegény leányzóit vigasztalására sietnének a föld leányzóit; a kis madarak megszólaltatták a hangszereiket, most is itt dalolnak legszebben a fülemilék és egyéb énekesmadarak: a falevelek szokatlan gazdagsággal jöttek elő a tavasz tiszteletére, napjainkban is itt legdúsabb a lomb, legsűrűbb a berek, legillatosabb a gally, de szegény zárdaszűzek csak a vasrostélyon át láthatták a tavaszi holdat, a tavaszi évszakot. Megkondult az ezüstharang a haranglábban éjfélkor is, midőn a fülemilék leggyönyörűbb dalaikat játsszák, és a leányok a vörös márványra vetették mezítelen térdüket, és volt dolga az ostornak...

- Ó, de szerettem volna abban a korszakban élni, hogy Margit befogadott volna engem is leányai közé - sóhajtott Ilona, és tűzrózsák nyíltak az arcán a mélységes felindulástól.

Tülökhang szólalt meg a Dunán. A tapasztalt csónakos hívta vendégeit, bár még a budai hegyek felett állt a nap, de ő már megérezte, hogy nemsokára köd ereszkedik a folyamra, akkor pedig kockázatos dolog a Dunán járni.

Fanny és Elisabeth még egyszer megintették Ilonát:

- Aztán ne haragítsd ránk a nádor őfenségét gyermekes zaklatásoddal. Még bajba hozod oktan kérelmeddel szegény apánkat.

Máriási Ilona sokáig nézett a csónak után a partról.

- Én nem tudom, anyám, miért sajnálom Kármán Józsefet, ha látom. Valami nagy szomorúsága lehet szegénynek - mondá Ilona.

Máriásiné lecsókolta a leányka szemét:

- Bizony, annak a szegény fiúnak van elég oka szomorúnak lenni. De majd megtudod, ha nagyobb leszel.

V. FEJEZET

Szűzek kertje

A költő egynéhány nap múlva újra megjelent a szigeten.

Azt mondta, örökzöldekért, ibolyákért, egyéb tavaszi növényekért jött, amelyek ily korai időben egész Magyarországon csak a Margitszigeten találhatók. A nádorispán kertjében már napok óta dolgozott egy szorgalmas kertész, egy magas termetű, nyílt arcú, barátságos képű, munkakötényes férfi, aki reggeltől estig ojtott, kapált, foglalatoskodott a kastély körül; kis fűrész volt a derekán, kertészolló a kezében. Gondtalan fütyörészése elhallatszott a sűrűségbe, a Duna-partra.

- Aztán minek önnek az a korai virág? - kérdezte Máriásiné a költőt.

- Holnap utazik a gyorsparaszttal egy katonatiszt barátom Bécsbe. Az elviszi a virágokat annak, aki nagyon szereti a virágokat - felelt halk sóhajtással a költő.

Máriásiné szomorúan bólintott, és titokban az ajkára tette az ujját. Mintha jelezni akarta volna a költőnek, hogy ne beszéljen Ilonának arról a valakiről, aki Bécsben olyan nagyon szereti a virágokat, hogy Pestről kell azt elküldeni.

Ma a sziget egy másik táján járt Ilona a költővel, ahol a legszebb örökzöldek találhatók. Magányos romfal áll itt sűrű fák között.

A költő ennek a falnak is tudta a történetét.

- A dominikánus barátok kolostora állt e helyen valamikor, amikor is az volt az ő hivatásuk, hogy vigyázzanak a szomszédos női kolostorra, és ha kell, fegyverrel is megvédelmezzék a támadók ellen.

Nagy rend volt valaha a domonkosok szerzete. Hívják őket dominikánusoknak is, és leginkább prédikálással, hittérítéssel foglalkoztak. Ők mennek el a vademberek közé Isten igéjét hirdetni is, ugyanők szónokolnak a pápai udvarnál. Egy dominikánus barátnak mindenhova van belépése. A föld leghatalmasabb császárához éppen olyan szabad bejárásuk van, mint a legkisebb kunyhóba. És mert mindenütt megfordulnak, mindent tudnak. Valamikor ők voltak megbízva a spanyol inkvizíció vezetésével. A rend levéltárai telve vannak titkos írásokkal, amelyeket nem láthat másnak szeme, mint aki letette a dominikánusok kegyetlen, szigorú fogadalmát.

Hatalmas emberek voltak ők. Kezüik elért kelettől napnyugatig. Húst sohasem ettek, ellenben közösen imádkoztak, és a közös imából senkinek sem volt szabad elmaradnia. Fénykorában e rend nagyobb tekintélynek örvendett a jezsuiták rendjénél is. Amely országban a dominikánusok megvetették a lábukat: ott ők kormányoztak.

Ez a titokzatos, csodálatos rend kormányzott a Margitszigeten. Bár kis kolostoruk volt, innén intézték az országos dolgokat. A tatárok beözönlését Ázsiából előre tudták a dominikánusok. Segíteni akartak IV. Bélán. S felkerekedett négy dominikánus barát, hogy elinduljon messzi Ázsiába: megkeresse a magyarok ottani rokonait, akik a tatárnak útját állják, mielőtt elindulna végzetes útjára. Nem a szerzeteseken múlt, hogy Magyarországot megmenteni nem tudták a tatár betörés elől. Messzi Ázsiában, mielőtt a magyarok rokonaihoz elérkezhettek volna segítségkérésükkel, vad törzsek közé keveredtek, és vértanúi halált haltak.

Kármán József, a költő, mint korának egyik legműveltebb fiatalembere, Máriási Ilonát most egy fához vezette, amely az egykori domonkosrendi kolostorral szemközt állt. És itt botanikára tanította Máriási Ilonát, mert abban az időben így is udvaroltak a művelt fiatalember a hölgyeknek.

- Nézze meg ezt a bükkfát, Ilona, és ez a sötét törzs többet mond a világjáró dominikánusokról minden könyvnél. Ez a fa bizonyítja, hogy a dominikánus szerzetesek a maguk korában megfordultak Japánban is - ki tudná, mely utakon, mely kalandokon át jutottak el idáig az első misszionáriusok. Ámde, hogy ott voltak valaha: erre századok bizonyosságával áll itt ez a bükkfa, amelynek hasonlója csak Japánban van. Ez a fa egyetlen az egész Magyarországon. Talán még Európában is: amely a japánok kertésztudományáról hírt mondott akkor is, amikor még Japánról nem tudnak az európai földrajzok. Csodálatosak ennek a fának a levelei, szinte egyedülállóak mindenféle falevelek között.

A költő leszakított a fáról egy legyező alakú levelet, amelynek olyan volt a tapintása, mintha a legfinomabb bőrből vagy hártyából volna.

- Nézze meg figyelmesen, Ilona, ezt a falevelet. Minden más falevélnek van a közepén egy főütőér, amely érből táplálkoznak az ágazatos erek, mint a falevelek véredényei. Ezen a bükklevélen nincs főütőér, sem erek elágazása. Csak éppen párhuzamos rostocskák látszódnak a levelen, mint valami szőnyegen, amelyet szövőszéken készítettek. És mégis a legtovább élnek ezek a falevelek, amelyek valamely érthetetlen módon bőséges nedvességet szívnak mindig magukba. Mennyi elszántság, természetimádat lehetett annak a dominikánus szerzetesnek a lelkében, aki az ismeretlen Japánba ment ezért a fáért, hogy vele Szent Margit szigetét díszítse. Mit tudjuk, mi, mai emberek, azokat a kegyes szenvedélyeket, emberfeletti ösztönzéseket, amelyek a régi kertészekben éltek, akik szőrcsuhában, vándorbottal járták az ismeretlen földrészeket ritka növények után! Ó, a dominikánusok, bármit hagyományoztak róluk: ismerték a nemes, nagyszerű szenvedélyeket is.

Bátor, elszánt férfiak voltak ők. Védelmükben nyugodtan ájtatoskodtak a Margit-kolostor apácái.

A dominikánusok a mohácsi vészig lakták a szigetet. Temérdek kincset gyűjtöttek össze, hatalmuk úgy megnövekedett, hogy szinte egyedüli urai lettek a Margitszigetnek - az apácák mellett. Kardot cipeltek a derekukon, és sorban elbántak azokkal a szerzetesekkel, akik időnként megtelepedtek a szigeten.

Volt ugyanis olyan időszak, hogy egyszerre hét templom és ugyanannyi zárdá állt a szigeten.

A sziget langyos éghajlata, amely a legzordonabb télben sem változott azon meleg források miatt, amelyek részint a sziget partjait átölelő Duna fenekén, részben a Margitsziget mélyében bugyborékolnak: gyönyörű zöld növényzettel látta el a sziget földjét. Nem kellett ide kertész. A természet maga gondoskodott azokról a ritka fákról, virágokról, növényekről, amelyek a szigetet mindenkor ellepték.

A papok szerették a meleg időjárást, kedvelték a pompás kerteket, keresték a magányt, amelyet ájtatos foglalkozásuknál fogva választottak. Ezenkívül közel volt Buda és Budán a híres piac, amely minden jóval ellátta a szigeti kolostorokat. Reggeltől estig kongott a faharang az óbudai parton, amely azt jelentette, hogy a kolostor részére újabb adomány érkezett. A gabonás hajókról a Dunára eresztették a csónakot, és megrakodva kötött ki. A királyi vadaskertek, itt Visegrád környékén, rendes adófizetői voltak a szigeti kolostornak. Azonkívül messze, befelé a budai hegyek közé nyúlva, nagy terület, rajta tizenkét falu gondoskodott a margitszigeti zárdák éléskamráiról.

Bizony, jó dolguk volt itt a papoknak, nem csoda, hogy messze földről idekíváncsoztak.

Vára volt a sziget csúcsán az esztergomi érseknek, aki a tavaszi és nyári hónapokat rendszeresen itt töltötte. Tizenkét katona vigyázott az érsekre, és felvonták a sziget legmagasabb árbocára az érseki lobogót. Ilyenkor még a dunai hajókon is halkabban fűjték a ködkürtöt. Szünetelt minden csetepaté a kolostor lakói között.

A háborúk korszaka a téli idő volt, amikor az érsek visszatért Esztergomba és a barátok magukra maradtak.

A nádorispán mostani kastélya helyén a Szent János lovagrend lakott.

Csupa vitézek, daliák, harcos szerzetesek, akik részt vettek a keresztes hadjáratban a pogányok ellen.

A szentföldi barátok szentjánoskenyeret termő fákkal ültették körül a házukat. Még ma is megmaradt itt néhány fa, amelyen azok a különös, hosszúkás alakú gyümölcsök teremnek, amelyek a fűszeres boltokban a gyermekek csemegéi. Persze a szigeten nem tudtak megérni a gyümölcsök - délibb éghajlat kell ahhoz -, de a kerti fák beárnyékolják a barátok házát, és dús leveleikkel megóvták a nyári melegtől.

Ha enyhe a tél: február vége felé most is megtelik a talaj a vén kastély körül a szentjánosfák éretlen gyümölcsseivel.

A kegyes foglalkozás mellett a Szent Jánosról nevezett barátok sokat alkalmatlankodtak a Szent Margit-kolostor apácáinak.

Irgyelték a kegyes életű nővérek kincseit. Mindenféle zavart idéztek elő a szigorú kolostori életben. Sőt kiszabadították fogságukból azokat az apácákat, akik valamely okból büntetést szenvedtek. Hiába építettek a zárdában föld alatti börtönöket a kegyes nővérek hibába esett testvérük büntetésére. A harcias Szent Jánosok föld alatti utat vájtak a börtönökhöz. Azt hitték, még mindig a Szentföldön vannak, ahol az igazságtalanságokat meg kell torolni.

Pedig hát az a büntetés nem volt igazságtalanság. Nem lehetne fenntartani az apácazárdák fegyelmét, nyugalját, áhítatos csendjét, ha nem volnának szokásba szigorú büntetések, amelyek a rendbontót sújtják.

A szegény apácák hiába folyamodtak a királyhoz a hatalmaskodó Szent János-lovagok ellen. A római pápa, aki legfőbb parancsolója volt a Jánosoknak: messzi volt. Az esztergomi érsek örült, hogy neki magának nincs baja a hatalmas lovagrenddel.

Itt voltak azonban a dominikánusok, akik nemcsak azért voltak a szigetre küldve, hogy az apácákat gyóntassák, nekik szentbeszédek mondjanak, hanem azért is, hogy segítségükre legyenek a félénk, magukban tehetetlen nőknek.

A dominikánus barátok megüzenték a harcot a Szent János-lovagoknak, midőn azoknak magaviselete tűrhetetlen lett.

Évekig folyt a küzdelem a két kolostor között. A Szent Jánosok többen voltak, gyakorlottabb harcosok voltak, győzték a küzdelmet. De a dominikánusok eszesebbek voltak. Amit nem értek el erővel, elérték ésszel.

Tíz esztendő se telt bele, kifüstölték a szigetről a Szent János-lovagokat. Házukat lerombolták, kincseiket birtokukba vették, a János-lovagok örökre elhagyták Szent Margit szigetét. Csupán egy nagy kőfal maradt meg egykori dicsőségükből, amely fal napjainkban is komoran, hatalmasan emelkedik ki a szigeti zöld lombok közül. Most aztán a dominikánusok a többi szerzetesrend eltávolításához fogtak. Laktak még itt fehér papok, ferencrendi szerzetesek,

akiknek megvolt a maguk háza, a maguk jövedelme. De a sziget évről évre kisebb lett, mosta a Duna a partjait, elsodorta a partra könyöklő épületrészeket. (Még ma is sok falmaradvány látható alacsony vízállásnál a Duna mélyében.)

A dominikánusok kiadták az utat a többi szerzetesnek.

Sőt, elvették a pesti polgárok házát, amely az alsó szigeten állt és arra a célra szolgált, hogy lakhelye legyen azoknak az ájtatos pesti polgároknak, akik a margitszigeti házukba nagy számban rándultak át Pestről. Napokig tartott ilyenkor az ájtatosság, mind a hét templomban misét mondtak.

A kegyes életű pesti polgárság, ha bűneitől meg akart szabadulni, mind a hét templomot meglátogatta, mind a hét templomban meggyónt, mindenütt elvégezte a kirótt vezeklést, ami természetesen nem múlhatott el egy nap alatt.

Az előkelő asszonyságok, kisasszonyok Szent Margit zárdáját keresték fel, ahol előbb napokig ájtatoskodniok, vezekelniök kellett, testüket sanyargatták, böjtöket tartottak, kövön térdepeltek, megvesszőzték meztelen hátukat, szőrcsuhát viseltek, magukba szálltak a kegyes prédikációtól, amíg bűnbocsánatot nyertek a gyónás után.

Ki tudná manapság azokat a bűnöket - amelyek néha nem is voltak bűnök, csak álmok, amelyek éjszaka akaratlanul lepik meg az embereket -, amelyeket a királynék, főnemesi asszonyok elrebegetek a falba épült gyóntatófülkében, a láthatatlan arcú lelki atyának?

Ki tudná manapság, hogy mi mindent tartottak bűnnek ezek a kegyes asszonyságok abban a régmúlt korban, amikor az igazságosság, az áhítat, a mennyek országába való kívánczóság mélyebben élt az emberek szívében?

Ki tudná manapság, hogy miért szánta el magát a királyné, hogy elhagyva a fejedelmi udvart egy-egy apácázárda szomorú, sötét homályába vonuljon vissza, ahol néha éveket töltött, amíg ismét elég erőt érzett magában a földi élet folytatásához?

Elég volt egy tisztátalan gondolat, elég volt egy elmulasztott böjt nap, egy meggondolatlan cselekedet, hogy felébredjen a lelkiismeret, és mindaddig megnyugvás ne leljen, amíg a bűneiért a megfelelő vezeklést leróta.

Ó, nagy áldás a vallási szertartás a gyengéd női lelkek számára. A legnagyobb jótéteménye a katolikusok vallásának a gyónás szentsége, amely megmutatja az igaz utat az embernek bűnei megtisztulása után az igazi élethez. Sokat szenvedett, boldogtalan nők, gyermekeket elveszített anyák vagy özvegységre jutott feleségek, jegyesüket eltemetett hajadonok találtak már sok századok óta lelkükre gyógyírt, sajnó szívükre vigaszt a templomok bolthajtásai alatt. Hova menekülhetne a gyöngye ember, ha Istene se volna? Hova hajthatná fáradt fejét, meggyötört szívét a szenvedő, ha vallása se volna? Mely borzalmas sivatag volna az élet, ha a szegény bűnös nem találta feloldozást ezen világon vétkeiért? Ó, a legfőbb gyógyító eszköz a gyóntatószék térdeplője volt, nem pedig az orvosok tudománya!

Ideát a pesti előkelő asszonyságok, akik a tél elmúltával, a Duna jegének eltakarodásával, a fák kivirágzásával csónakon eljöttek Szent Margit szigetére a kolostorba: napokig ájtatoskodtak a szigeten. Ezért épült a sziget alján az a kőház, amelynek számos szobája volt, ahol az asszonyok, férfiak meghúzódtak a tavaszi éjék hűvössége elől. - Mint mondtam, a pesti polgárok a többi szigeti templomokat látogatták. A hagyomány szerint minden egyes templomban más és más bűnre talált feloldozást a szegény megtérő.

- Én anyámnak szoktam meggyónni, ha valamely olyan gondolatom volt napközben, amely fekete lepkeként üldöz estétől - mond most Máriási Ilona, amint a nagybetegnek látszó ifjú költő társaságában helyet foglalt egy romfalon, amelyről imént röppentek el a rigók.

- Nincs mindenkinek édesanyja - felelt csendesén a költő. - Figyelje meg, Ilona, hogy az emberek voltaképpen csak addig boldogok, amíg anyjuk, apjuk él. Addig nem mondhatják szerencsétleneknek magukat, mert bizonyosak lehetnek a szívben, amely érdek nélkül, forró melegséggel gondol reájuk. A magyar mondás is azt tartja, hogy nem szegény az az ember, akinek az apja él.

- Szegény apám! - sóhajtott fel Ilona. - Vajon merre keresi a háborút, hogy mentve legyen hitelezői elől? Senkit sem szeretek úgy, mint az apámat, mert gyermekkorom óta figyelem homlokát, amelyen az évek barázdáikat vonják. Minden évben jött valami baj, valamely váratlan szerencsétlenség, amely mindig elvitt egy mosolygó vonást szegény apám arcáról. Amint az őszi szél sodorja el a tegnapi virágleveleket. Az én apám azok közé a mindennapi emberek közé tartozik, szegényke, aki csak gyermekeiben leli örömét. Azt mondják, hogy ez hétköznapiság... És én ezért imádom az apámat, mert a gyermekeit nem pótolhatja senki és semmi ezen a világon.

Így szólt Máriási Ilona, és messzire nézett, mintha az ezredes gondolatát akarná megidézni, aki valahol, valamerre, talán egy tábori tűz mellett ugyanebben a percben szintén a gyermekeire gondol.

- Szegényke... Szegény kis öreg apám!

Kármán József költő barátunk idejét látta annak, hogy az érzelmes leányka bús gondolatait elmulassza, s ezért szokatlanul vidám hangon kiáltotta:

- Most maradjunk csak azoknál a furcsa embereknél, akik hajdanában azért jártak a szent szigetre, hogy itt kegyes lelki atyákat keressenek, akikről feloldozást kérnek, hogy továbbra is folytassák gonoszágaikat. Mert huncut emberek mindig voltak a világon.

A dominikánusok felső szigeti kolostorában például a csempészek és hamispénzverők szerettek meggyónni. Csaknem egy fél századig ült a gyóntató székből Páter Albertin, aki a rend spanyolországi kolostorából származott ide, és legjobban értette a csempészek és hamispénzverők bűneinek feloldozására rendelt vezeklések kiszabását.

A fehér papok gyóntatószékében többnyire a tolvajok és a rágalmazók találtak megértő lelki atyát, akik ellátták őket vigasztalással és reménnyel, hogy kellő megjavulás után bűneik megbocsáttatnak.

Az esztergomi érseki váron, a sziget csúcsán, előkelő udvari emberek, a király környezetéhez tartozó főnemesek, országos nagyméltóságok kopogtattak, amint kíséretükkel sátrat vertek a sziget lombos fái alatt. Kopogtattak, és megnyílt előttük az ajtó, hogy magának az érseknek gyónják meg azokat a dolgokat, amelyekben bűnösnek érezték magukat. Különösen bűn volt itt a haza és a király ellen való véték, az országos törvények meg nem tartása, a szegények sanyargatása.

S így sorban; minden egyes kolostornak megvolt a gyóntatóatyja, aki bizonyos bűnökre, a lélek e különböző betegségeire tudta a gyógyítást, mint manapság az orvosok, akik közül némelyik csak szembetegséget, más fület, harmadik sebet gyógyít. A pesti polgár a tavaszi gyónás idején óvatosságból és lelki megnyugvásra valamennyi lelki doktort végigjárta.

Ezért tartott a búcsú egy-két hétig Szent Margit szigetén.

A dominikánusok a pesti polgárok házát is hatalmukba vették, és többé nem engedték meg a pesti polgárságnak, hogy a gyónásnak meg nem engedett formáját gyakorolja. Midőn a domonkosok a legnagyobb hatalmukban voltak: történt a mohácsi vész. II. Lajos király elesett, a török sereg feltartóztathatatlanul közeledett Buda felé.

A papoknak és apácáknak menekülniök kellett a pogányok elől.

A költő abbahagyta a régmúlt idők történetének elbeszélését.

Hallgatva figyelte a madarak énekét, amelyek e tájon most is úgy énekelnek, mintha szent papoknak és kegyes zárdanőknek fújnák a tavaszi zsoltárt.

Különösen kitesz magáért e környéken a mély hangú erdei pinty, amely a dalnokversenyben mintegy a karmester szerepét játssza.

Külsejére nézve igénytelen madárka, amely a fatetőkön szeret üldögegni, ámde ha megszólal a tájon: a tavaszi csendességben a romfalak közül mintha a régi szép hangú szerzetesek, nagyszerű kántorok és ezüstcsengésű szavú zárdaszűzek éneke hangzanék.

Ők énekelnek most a madarak hangjában a szigeten, midőn évről évre visszatér a tavasz, és lesöpri a tél gízgázát, havát a romfalakról. Itt zengik ők örökké Isten dicsőségét. És dalukra kidugják a fejüket a komor föld mélyéből a kíváncsi ibolyák, az árvácskák figyelni kezdenek kis tányéaikkal, a rügyek, bimbók úgy ülnek a magasban, mint az ifjú zárdai növendékek a kóruson, a télen hangos varjak nagyon elhallgatnak és ellendülnek a felszéllel a tájról, ahol késő őszig nincs keresnivalójuk.

- Mindnyájunk megújhodása: a tavasz - rebegte a költő. - Amerre a tavasz jár: onnan szélüzte fellepként oszon tova a szomorúság, a bánat. A tél sötét hadaival északnak húzódik, talán még ott áll lesben a messzire látszó szigeteken, mintha azt várná, hogy valaki visszahívja őt, mintha arra számítana, hogy a gyengéd tavasznak nincs elég életerege. Ő, hogy szeretne ökelme a vad északi szél szárnyán visszanyargalni a Dunán, és kiverni a szigetről mindent, ami a tavaszi gyengédséget, a kikeleti örömet hirdeti. A tél az emberek örökös ellensége. Ő az a gonosz lélek, aki csak a pusztulásban, a halálban leli örömét. Ámde a tavasszal nem bír el a tél. Vékony fűzfavesszőkkel kötözi meg a szörnyeteget, ibolyaszálakkal erősíti meg a köteléket, amely ibolyaszálak erősebbek a legvastagabb hajókötélnél. És a mormogó, dühöngő telet úgy kipenderíti az ajtón, hogy az egyszerre kívül találja magát a küszöbön.

A tavasz csak látszólag olyan gyenge és gyengéd. Valamennyi korszak között az ő karjaiban van a legtöbb erő. Neki nemcsak az ellenséget kell megvenni, hanem újra kell építeni a földet az ellenség rombolása után.

Az erdei pinty tovaröppent.

Csízék, cinkék ugráltak a fagallyakon, és csodálatos hangokat hallattak, amelyeket csak tavaszkor tudnak a madarak. A stiglicék kitárták farktollaikat, mint a legyezőket. A cinkéknek szavuk volt minden gallyacskához, amelyen végigugráltak. A rigók, amelyek Szent Margit madarai voltak, különösen nagy számmal jelentkeztek. Karcsú lábaikon végigfutottak a réteken, fénylő szemük kivillant a bokrok alól, farkollóikat, mint a tavasz kis zászlócskáit, magasra emelték futamodás közben.

Ebben a percben Máriási Ilona hangosan felkiáltott: - Gonosz!

A még lombtalan fák között egy sötétszürke, vörösbarna árnyék villámként vágódott az énekes madarak közé.

Úgy rohant elő, mint a lesből a haramia, zuhant a magasból, mint a leesett kő, siklott, mint a tűzsugár.

Egy vércse volt, amely megzavarta a madarak tavaszi istentiszteletét. Bizonyosan régen keringett már a fák felett, mielőtt kiválasztotta volna a támadás tárgyát, egy kis tömzsi, barna mellényes madárkát, amely a fa derekához lapulva szokott járni-kelni. Hasznos madárka. A magatehetetlen fákat azoktól az apró férgekől tisztítja meg, amely férgek a legerősebb fák is halálos sebeket tudnak fűdni. Sohase növekedhetnének meg a fák e madárka nélkül. Ő a fáknek a háziorvosa.

És a vércse éppen ezt a madárkát választotta ki zsákmányának.

A vércse már hozzácsapott a madárkához, midőn Ilona felkiáltott. És a vércse eltévesztette a máskor halálos biztonságú hóhérvágást.

A madár olyan kicsinyre kuporodott a fa kérgén, hogy akkora se volt, mint egy gyermeknek az ökle.

A vércse még egyszer támadott, de a madarat már nem talált a helyén. A madárka oly gyorsan ereszkedett le a fáról, mint a cirkuszi légtornász a magasból.

Ámde a rabló utána vetette magát.

Víjjogva kergette a menekülő madarat, éles csőrét kinyújtotta, karmai kitágultak, félelmetes volt ez a villámként vágató nagy madár a fák alatt...

Minden énekesmadár elhallgatott a környéken. Kis szívük megdermedt a félelemtől. Magukban bizonyosan mélyen sajnálták menthetetlennek látszó madárka testvérüket.

De Ilonának helyén volt a szíve.

Miután kiáltásával nem tudta elzavarni a rablót, hirtelen felkapott egy követ, amely lábai előtt hevert, és a vércse felé dobta.

Olyan szerencsés volt a kődobás, hogy a vércsét eltalálta.

A szürke rabló hirtelen megfordult, és gyors iramban elmenekült a fák alatt. Kivágódott, ahol rést talált a gallyak között, és eltűnt a messziségben:

- A sziget csúcsán áll egy százesztendős vén szilfa. Annak a csúcsán fészkel a vércsepár, amely rettegésben tartja a Margitsziget madarait. Ha fegyverem volna, régen elbántam volna velük - szólt Máriási Ilona.

A költő nem felelt, a földet nézte a romfal tövében, mintha felfedezett volna valamit.

Egy kútgödörnek a maradványa tűnt fel a romok között.

- Régi könyvekben sokszor olvastam erről a kútról, de magam még sohasem láttam - szólalt meg a költő, miután huzamosabb ideig szemlélte a félig eltemetett kutat.

Szó van erről a régi kútról még a kincésók könyvében is, de tudnak róla a legrégibb csíziókönyvek is.

A kincésók könyvében az van mondva erről a kútról, hogy fenekén egy ezüstharang fekszik, amely bizonyos babonás éjszakákon megszólal, és megmutatja az utat a jámbor életű, istenfélő kincésóknak. De még senki se akadt, aki a harang szavát hallhatta volna.

A domonkosrendi szerzetesek ugyanis, mikor a Mohács alól a Duna mentén felfelé nyomakodó török sereg elől menekültek, nem vitték magukkal kincseiket. Bárhova vitték volna, sehol se lettek volna biztonságban a kincsek. A törökön kívül mindenféle rablócsapatok portyáztak az országban, amelyek kifosztották a jámbor utasokat.

A szerzetesek tehát jobbnak vélték a kolostori kincset a szigeten hagyni és elrejteni. Remélték, hogy majd elmúlnak a háborús esztendő, egykor visszajöhetnek kincseikért, amelyet úgysem tekintettek magukénak, hanem az egyházénak.

A legenda szerint abban a mély kútban, amely a kolostort ivóvízzel ellátta, amelyből állítólag egy rejtékút vezetett a Duna alatt a folyam túlsó oldalára, halmozták fel a kincseket.

Legelsőnek a zárda ezüstharangját bocsátották a mélységbe, amely harang arról volt híres, hogy puszta hangjával meggyógyította a nagybetegeket, megvigasztalta a haldoklókat, megmutatta az utat az eltévedt úton járóknak.

Azután ugyanide eresztgették le a kincseket, drágaságokat, arany- és ezüsfeszületeket, amelyeket királyok, királynék ajándékoztak a kolostornak. Híres gyöngyökből való rózsafüzérei voltak a dominikánusoknak, amelyeket ők még imádkozás közben sem vettek a kezükbe, mert hitvallásuk tilt mindenféle világi hiúságot. Fejedelemlők az egyháznak ajándékozták koronáikat, amelyeket a kolostorban őriztek. Az Árpád-királyok nem fukarkodtak az adományokkal. V. István király még holtában is idekíváncsozott. Gazdag volt a domonkosok kincstára.

És az a sok kincs ebbe a kútba került, midőn a szerzetesek a török előtt menekültek.

A domonkosok sohasem tértek többé vissza régi otthonukba. Sem a papok, sem az apácák nem láthatták többé a nagy fákat, amelyeket ők ültettek. Eljöttek-e valaha elásott kincseikért? Senki se tudhatja. Csak annyi bizonyos, hogy vállalkozó, önkéntes kincskeresők időnként most is felássák a szigetet a dominikánusok kincsei után, de sohase talált senki a kincsekből.

Az apácák a kolostorukból csupán Margit királyleány csodatevő holttestét mentették meg, amely az oltár alatt volt eltemetve márványkoporsóban, és épen maradt.

A legenda szerint olyan illata volt Margit királyleány holttestének, mint a rózsának. A sziget rózsafái, amelyeknek csodálatos illata messzire belepí a Duna mindkét partját, Margit királyleánytól örökölték utolérhetetlen illatukat.

S az illatos holtat ládába zárva vitték magukkal az apácák a török elől való menekülésükben.

- Nagyvárád, Pozsony: egy-egy állomása volt a bujdosóknak. Nagyvárádon még megvolt Margit királyleány holtteste, de mire Pozsonyba értek, a holttest eltűnt. Egy szent legenda szerint a holttest egy éjszakán kiszállt koporsójából, és elhagyta az apácákat. Visszatért a szigetre, régi sírhelyére, ahol annyi csodát cselekedett.

- De most már senki se tudja, merre fekszik a szent királyleány.

Máriási Ilona elgondolkozva hallgatta a költő szavait:

- Én majd megtalálom a csodatevő Margitot, mert nekem szükségem van az ő segítségére - felelte Ilona mély meggyőződéssel. Ő itt van most is a szigeten.

VI. FEJEZET

A Hét testvérek fája

Midőn elhaladtak a nádorispán kastélya mellett, a magas termetű, napbarnított férfiú még mindig a rózsafái között kertészkedett.

A költő halkán Ilonának súgta:

- József, Magyarország nádora.

A kék kertészkötényes, szalmakalapos férfiúban bizony senki se ismert volna az ország legelső zászlósurára. Sáros volt a két keze az ültetéstől. Ő ültette azokat a szomorúfüzfákat a régi kút környékén. Valamint ő folytatta atyja, István nádor munkáját, aki először kezdte benépesíteni Szent Margit szigetét.

Manapság már sok ezer rózsafa van a szigeten, amelyet őszi időben hozzáértő kertészek a közelgő tél elől úgy rejtenek a földbe, hogy a legnagyobb fagy se árt nekik. Meghajlítják a rózsafát, mint az íjat, és a rózsafa fejét földdel, szalmával, trágyával oly vastagon borítják, hogy az nem egyenesedhetik ki. Manapság tele van téli időben ilyen íj formára meghajlított rózsafákkal a sziget közepe.

De akkoriban még csak a régi kastély körül voltak rózsafák, amelyeket István nádorispán után József nádor ültetgetett.

A nádor nemcsak az országos ügyeket, de még a háborús táborozást is otthagyta, mikor tavaszi időben a kerti munka ideje elkövetkezett. A kertészet szenvedélye a nádorok családjában apáról fiúra szállt. A boldogult emlékezetű József főhercegnek (a magyar honvédség főparancsnokának) már nemcsak a Margitszigeten volt rózsáskertje, hanem birtokán is.

Hiszen nincs is annál nemesebb szenvedély, mint a jó Isten országában, a virágok és a fák között foglalatoskodni.

És a múlt század nemes költője, a magyar Werther, aki a német Goethe leghűbb fia volt akkoriban Pest-Budán, amikor a nagy germán költőt még senki se szólaltatta meg magyar nyelven: csakhamar talált egy pihenőhelyet, a szivattyús kút peremét, ahol a margitszigeti délutánt méltó udvarlásban töltheti Máriási Ilona társaságában.

Talán legnagyobb korszaka volt a tizenkilencedik század kezdete abban a viszonylatban, amely a férfiak és nők közötti társalgást szabályozza. Valóban azért képezték magukat a férfiak, hogy testi-lelki műveltségükkel ne maradjanak alul bármely társaságban. (Kármán - „a magyar Werther”, mint kortársai nevezték - valóban tudott azon a nyelven, amely nyelvészeti figyelmet ébreszthetett bármely korabeli „széplélekben”.)

A nádorispán kertje alatt így beszélt Fanny hagyományainak írója Máriási Ilonához:

- Most arról beszélek magának, Ilona, hogy mivel töltse idejét itt, a Szent Margit szigetén, ha olykor meglepnék az unalom órái. A fák, a növények, állatok sohasem unatkoznak. Az unalom emberi kitalálás. Az ember volt az első, aki a nagy természetben unatkozni kezdett. A természettel való barátkozás azonban ellensége minden unalmi lehetőségnek. Miután a természet mindig él, mindig megtalálhatja azt a hű barátot.

A kertésznek megvannak a maga saját külön örömei és bánatai, amely örömek és bánatok nem az emberektől valók, hanem a nagy természettől.

A jó kertész még télen is talál magának kellő tennivalót. Még javában süvöltöz az északnyugati szél a budai hegykoszorú felől, fehérek a hegytetők a túlsó parton, a Dunán a felső-magyarországi folyók jegét és havát sodorják elé a hullámok, amikor a jó kertész már elkezdte a maga tennivalóját az ő kis országában.

Januárban kezdődik a fák megtisztogatása.

A fák is olyanok, mint az emberek. Ki vannak téve mindenféle betegségeknek. A nem gondozott fa idő előtt meghal, mint a beteg, aki nélkülözi a kellő ápolást.

És ezek a szigeti fák oly szelídek, hogy szinte maguk közlik a kertésszel a betegségüket. Messzire kinyújtják elszáradt gallyaikat, szinte hívogatják a kertész fűrészt. Jó dolog az: zúzmarás télen a kályha mellett üldögegni, és az udvarról a favágók kopácsolását hallgatni. De még jobb a közelgő enyhe időjárást a szabadban tölteni, midőn a kertészek fűrésze olyan hangokat ad, mintha magát a zord telet fűrésznék ketté.

És a fák beteg gallyai nemcsak olyanféleképpen jelentkeznek, hogy a szélben letöredeznek a kertész feje felett. A jó kertész megfigyeli azokat a fákat, amelyekre a varjak szeretnek telepedni pirosuló alkonyaton. Azoknak a fáknak a koronája bizonyosan tele van elszáradt ágakkal, a fák kihullott hajszálaival, amelyektől a kertésznek kötelessége megszabadítani a fát, hogy az kellően tudjon lélegzeni a finom, éltető tavaszi áramlásból.

A szigeten mindig nagy fák voltak, amelyekre egymáshoz kötözött lajtorják és kötelek segítségével tudtak felkapaszkodni a kertészlegények. Néha olyan magasra is felmennek, ahova csak a varjú tud szállni.

A legnagyobb fa, a tányérlevelű platánfa (boglárfa), a nádorispán kertjében volt. Ez a fa lehetett tán ezeresztendő is. Napkeletről származott ide az Árpád-királyok alatt, talán éppen együtt a honfoglaló magyarokkal. Harminc méter volt a magassága, a törzse pedig olyan, hogy négy-öt ember se tudja átölelni.

Itt állt a hétágú fa ezer esztendő óta, és már régi idők óta együtt viselte a nemzettel a balsorsot. Krónikák vannak arról, hogy a fa mindig megérezte, ha a magyar nemzetet veszedelem fenyegette... A tatárjárás alatt hirtelen derékba tört a fa, a szélvész elragadta koronáját, hatalmas lombozatát. Csak a puszta törzs maradt a helyén.

Amint kitakarodtak a tatárok: a fa ismét életre ébredt, mint akár a szegény magyar nemzet. Lombosodni, növekedni kezdett, és hét ágra szakadt ismét, mintegy örök példájára a honfoglaló hét vezéreknek.

Második szerencsétlenség a mohácsi vész napján érte a napkeleti boglárfát.

Az augusztusi napokban, Nagyboldogasszony napjain, rettenetes vihar dúlt a Duna felett. A vihar malmokat szakított le láncokról, tornyokat ingatott meg Budán, letépte az ezüstharangot a margitszigeti szerzetesek kolostorának tornyából, és kidöntötte a hétágú fát a sziget közepén. A krónika szerint olyant dördült a fa, amikor a vihar kitörte, mintha ágyúkat sütöttek volna el. Innen magyarázható, hogy akadtak némelyek e napokban Budán, akik szentül hitték, hogy hallották a Mohács alól feldörgő ágyúkat.

Ámde a vén fa kiheverte a mohácsi vészt is, mint akár a magyar nemzet. Amikor a törökök kitakarodtak Budáról, a basák elhagyták margitszigeti nyári lakjaikat: a szigetre tóduló pesti és budai polgárok már ismét a régi nagyságában, hétágra növekedve találták helyén az Árpád-királyok fáját.

Pusztította még árvíz, jég, villámcsapás is a nagy fát, néha úgy látszott, hogy örökre elpusztult, többé nem ébredhet fel, de a vén fa minden alkalommal kiheverte a sorscsapásokat, mint akár a magyarság, amelyet ugyancsak annyi balsors ért.

A hét testvérek fája, a magyar nemzet fája.

Bezzeg volt gondja a nádorispánnak, hogy a vén fát vegye elő legelőször, midőn tavaszi munkára kerül a sor. Nem kerülte el a figyelmét, ha a harkály sűrűn látogatta a hét testvérek fáját. A harkály jó kalauza a kertésznek. Megmutatja, hol férgekedik a fa. És ha nem lehet a férgektől megszabadítani az ágot, bizony le kell azt vágni hamarosan. A fa majd beforrja a sebet.

VII. FEJEZET

Tavasza a szigeten

Amikor a Duna felett felszállt az a tavaszi légáramlás, amely félig még köd, félig pára, amelyen át aranyos felhő mögül tűnnek fel a budai házak, Nagyboldogasszony templomának tornya, amely Buda városából kiemelkedik: a nagy fák hangos szóval jelentették, hogy megkezdődött a tavasz.

Mintha a dermedt vérkeringés kezdené meg folytatólagos útját a fák kérge alatt, mintha hangos szóval jelentené egy kis szellem, amely a fák koronái között gubbaszt, mint a matróz az árbockosárban, hogy látja közelegni a tavaszt, arról dél felől, amerre a Duna folyik, mintha felébrednének téli álmukból az elvarázsolt fák, és elmondanák egymásnak, hogy mit álmodtak a hótakaró alatt, amíg az északi szél garázdálkodott a szigeten: hangos kurrogás hallatszik a szigeten. A magasban darvak vonulnak, amelyek korán visszatértek... hinnéd, tán most veszik első énekleckéjüket a mindig hallgató vén fák... hinnéd, hogy a képzelet játszik veled.

Pedig szent igaz: tavaszkor megszólalnak a vén fák Szent Margit szigetén.

Ha magam nem hallottam volna, tán el se hinném; de sok bús telet, kevesebb víg tavaszt töltöttem magam is Szent Margit szigetén, megbarátkoztam öreg fákkal, hallgatag őssökkel, a tél pattogó rőzselángjaival, a szívringató magánnyal, a kerti utakkal, amelyeket oly mélyen betemetett a havazás, hogy néha a házból se lehetett kilépni... megszoktam az őszi szél sírdogálását, megnyugodtam a hervadásban, messzire elkísértem tekintetemmel a lehullott faleveleket, amelyek egyszerre futamodni kezdtek, mint csüggedt hadsereg, midőn Szentendre felől közelgett a hódító tél. Voltam szelíd, mint a bokrok alján elgondolkozva üldögélő rigó (amely nagyon szereti a szigetet), mikor mereng a nyár elmúlásán; voltam víg, mint a cinke, amely oly gyermekes örömmel érkezik meg a budai hegyek közül egy novemberi napon, mint az első hó; voltam öreg és meggondolkozott, mint a tél, amely a régi ház kéményeiből halkan pipázgat, szakállát rázogatja, és álmoskönyvből nézegeti élete fordulatait; de voltam fürge is, mint a nyúl, amely a tavasz zsengeinek megköstolására előbúvik rejtekéből.

És tavaszkor mindig áhítatos csodálkozással hallgattam, hogyan szölongatják egymást a régi fák, mint öreg katonák csata után.

A nádorispán a hét testvérek fája után elővette a sziget többi fáit is.

Volt itt sok fa, amely a török hódoltság emlékéből maradt itt, amelyet a budai basák kertészei ültettek Kis-Ázsiából hozott magvakból, oltványokból.

A törökök szent fája, a tulipánfa ugyancsak sok példányban volt feltalálható a szigeten. És nemcsak a szemet gyönyörködtette virágaival, de betegeknek gyógyulást is szerzett. Messzi vidékről eljártak a lázbeteg törökök a margitszigeti tulipánfához, amelynek virágából vagy kérgéből ettek, és rendszeren elmúlt a lázas betegségük.

A Szent Margit-kolostor romjainak közepén, mintha csak a kegyes zárdaszűzek emlékezetére emelkedett volna, Magyarország legnagyobb fűzfája növekedett.

Voltak itt amerikai feketediók, bazsarózsafák, szentjánosfák: csupa különleges ritkaságai a kertészetnek, amelynek megcsodálására még külső országokból is eljöttek a kertészek.

De talán valamennyinél szebb példányok a tölgyek, amelyeknek maradványai manapság is láthatók a kolostor környékén.

És a Duna partjai felé ott lengetik a szélben sűrű gallyaikat azok a szomorúfüzek, amelyek alatt a hagyomány szerint Toldi Miklós menyasszonya: Piroska is örök nyugalóhelyet talált, miután a halál megváltotta szenvedéseitől a Margit-kolostorban.

Arany János történetünk idejében még nem írta meg felejthetetlen költeményét Toldiról, ámde a szigeti szomorúfüzek alatt ott nyugodott Piroska, akiről a költő így emlékezett meg:

*„Most pedig négy gödröt vájt neki jó kardja,
Két keze markával földjét kikaparta,
Felemelt tövestől négy fiatal fűzet:
Ezek árnyékolják az apáca-szüzet.”*

A nádorispánnak tavaszkor gondja volt Piroska szomorúfüzfájára is.

VIII. FEJEZET

Levél a nyárfa héján

Máriási Ilona akkor találkozott József nádorral, midőn a legkedvesebb munkájával: a vasfa megtisztításával volt elfoglalva.

A vasfa arról nevezetes, hogy százesztendős korában kezd virágozni. És a szigeti vasfa ezen a télen múlt el kilencvenkilenc esztendő. Elképzelhető, hogy a szenvedélyes kertész, a nádor, mily szorgalmas gondossággal vigyázott a vasfára.

Ugyan kinek adatik meg egy százesztendős fa első kivirágzását láthatni? Ritka ember, még a kertészek között is, aki a vasfát kivirágozni látja.

A nádorispán kezében hosszú feregtszító pózna volt, és annyira elmerült munkájában, hogy darab ideig észre sem vette a leánykát, aki csendesen, illedelmesen nézte a nádor munkálkodását.

- Ki vagy te, gyermekem? - kérdezte József nádor, amikor a piruló leánykát szemügyre vette.

Máriási Ilona megmondta a nevét.

- Ismerlek - felelte a nádor. - Ott laktok édesanyáddal nem messzire a Margit-kolostortól. Az én seregemben, a magyar nemesi felkelők között is szolgál egy vitéz óbester, akit Máriásinak hívnak.

- Ő az én édesatyám.

A nádorispán most már figyelmesebben vette szemügyre a leánykát. Megkérdezte, hogy mióta lakik a szigeten, mikor kapott édesatyjáról hírt, azután szenvedélyes kertész módjára a szigeti növényzetre terelte a beszédet a jó nádorispán.

- Ennek a fának neve és ismertetése, amely körül íme foglalkozom, még a híres, nevezetes debreceni Fűvészkönyvben sincs benne.

Az a neve ennek a fának magyarul: vasfa, latinul: Gymnonadus candensis. Észak-Amerikában, azokban a csodálatos őserdőkben szokott megteremni, amely őserdőknek a növényzetét még ma sem ismeri teljes pontossággal a tudomány. Ki tudná, hogy milyen kalandos úton-módon került a messzi világrészből a vasfa a Margitszigetre. Igaz, hogy akadnak bátor hajósok, akik életükben többször is megjárták Amerika földjét, de tudomásom szerint a Margitsziget lakói közül még senki sem fordult meg Amerikában, hogy magával hozhatta volna ennek a nevezetes fának az oltványát. Ám egyébként is legalább százesztendős ez a fa. Abban az időben verte ki Lotaringiai Károly a törököt Magyarországból. Lehetséges, hogy a törökverő hadvezér seregében volt olyan ügyes kertész, aki megszerezte az amerikai vasfa oltványát.

- A vasfa megnő huszonkét méter magasra is. A levelei pedig, amelyek a fa koronája körül nőnek, egyméteresek. S ezenkívül is jótékony természetű ez az óriásfa. Ha szűkiben van édesanyád otthona a szappannak, csak jöjjön a vasfához. E fa lehullott kérgével éppen olyan jól lehet ruhát mosni, mint a legfinomabb szappannal. Ám ha a kávétok van fogyatkán, akkor is segít a vasfa. A leveleiből könnyűszerrel lehet kávé főzni, mely éppen olyan ízletes, mint a valódi kávé.

Amíg beszélt a jó nádorispán, befejezte munkáját a fa körül, és újabb fát keresett, amellyel tovább foglalkozzon. Nem is csodálkozott, hogy a leányka nyomon követi. Azt hitte, hogy a leányka éppen olyan szenvedélyesen szereti a kertészkedést, mint ő maga.

Egy óriási szilfához értek, mely magasra emelte koronáját.

- A sziget legrégibb fája tudomásom szerint.

A szilfától a gyertyánfákig jártak, mely fák oly egyenesen nőnek, mint a gyertyaszál. Hatalmas példányok voltak belőle a szigeten.

- Tudományos néven komlófának is hívják őket. Amerikából, Ázsiából jöttek ők is a szigetre - mondá a nádorispán.

És sorba járták a platánokat, a sátorfákat, a fenyőket, a különböző törpe fákat (melyeknek hazája Japán), és a jó nádornak minden fáról volt mondanivalója a leánykának.

Nem csalódtak azok, aki József nádort kora legjelesebb botanikusai közé sorozták. A legtanultabb kertész se tudott volna többet mondani a ritka szép fákról.

Hát még a rózsákról mennyi elbeszéltnivalója volt a nádorispánnak. A sziget rózsakertjét már atyja, István nádor kezdte ültetni, de az ő idejében növekedett meg a rózsatők száma körülbelül ötezerre. A föld legnemesebb rózsái nyíltak itt nyaranta. De még korai volt az idő. A rózsák még téli álmukat aludták.

Beszélgés közben a jó nádorispán csak arra tért magához, hogy ugyancsak kongatják a harangot az óbudai parton.

Ez a harangkongatás tudvalevőleg azt jelentette, hogy valaki át akar jönni a szigetre, csónakot hív.

A nádor tenyerét a szeme elé emelte, amint átnézett a verőfényes partra.

- Az ebédemet hozzák a budai palotából. Bizony egészen megfélemeztem róla. Kis Máriási Ilona, el kell búcsúznunk.

Kezét nyújtotta Ilonának, mire Ilona illedelmesen meghajolt.

- Fenséges úr, egy nagy kérésem volna...

- Szívesen gyermekem.

Ilona ekkor kebléből elővette azt a levelet, amelyben családjának és atyjának sorsát leírta. Papiros helyett - mert papirosa nem volt - a nyárfa hártyszerű, hófehér kergét vette. Tavaszkor hámlanak a fiatal nyárfák.

A nádor megforgatta kezében a különös levelet.

- Sok mindenféle írás érkezett már hozzám, de ilyen finom papirosra még senkinek se jutott eszébe írni - szólt József nádor. - A világ leghatalmasabb urainak sem áll rendelkezésükre ilyen jeles levélpapír.

- Én pedig csak egy szerencsétlen leányka vagyok.

A nádor lehajolt a leánykához, megsimogatta az arcát:

- Amennyiben tőlem függ, segítve lesz bajodon, gyermekem.

Ez a nap volt eddig a legboldogabb nap Máriási Ilona életében.

De nem is felejtette el azt, amit a nádorispántól a Margitsziget különböző fájáról hallott. Elmesélte otthon az édesanyjának, és sorjára elmondta Kármán Józsefnek, a költőnek, mikor legközelebb a szigetre látogatott.

A költő csak meresztgette a szemét ennyi tudomány hallatára.

IX. FEJEZET

Kincásók éjszakája

Laktak ebben az időben Szent Margit szigetén olyan emberek is, akiket nem lehetett látni nappal, csupán éjszaka hallatszott a lépésük. Amint feljött a nap, elbújtak a romok közé, rejtett pincékbe, sűrűségekbe. A budai őrzőkatona fehér kabátos katonái hében-korban átkeltek a Dunán fekete-sárgára festett csónakjukon, de még a füstjüket sem látták a sziget bujdosóinak.

Olyan emberek voltak ezek, akiket minden országból kivertek. Csempészek, hamis pénzverők, vándorcigányok és mindenféle nem tiszta lelkiismeretű emberek jelentek meg néhanapján a szigeten. Senki sem tudta, mikor jöttek, senki se látta, hova és merre mentek. A Dunán nem hagyott nyomot az a csónak, amely elvitte őket a sötét éjszakán.

A sziget felső csúcsán állt egy cigányputri - azon a helyen, ahol valamikor az esztergomi érsek vára büszkélkedett -, abban lakott Jóska cigányvajda, akinek magától József nádorispántól volt írása, pecsétes engedélye arra, hogy a szigeten megtelepedjen.

Jóska cigányvajda éppen olyan nagy úr volt a maga nemzetségében, mint akár József nádor az országban. A nádori familia mindig nagy kedvelője és pártfogója volt a magyarországi cigányságnak. Még a nyelvüket is tudták. (A nádor fia, a későbbi József főherceg írt is egy cigányszótárt.)

Jóskának tehát a palatínustól volt pecsétes írása, hogy Szent Margit szigetén megtelepedjen, és üstfoltozással és egyéb munkával foglalkozzon.

Ennek a kunyhónak a kéménye egész nap füstölgött, csengett benne a kalapács a rézüstön, ahány foltozni való kondér akadt Pest-Budán, annak mind Jóska, a cigánykovács volt a mestere.

Mit kerestek volna az őrzőkatona a szelíd foglalkozású férfiúnál? Bizony békében hagyták.

Ünnepnapokon aztán felvette a cigánykovács ezüstgombbal sűrűn kivert mentéjét, fejére nyomta bársonysüvegét, kezébe vette ezüstgombos vajdabotját, és a háznépével együtt csónakra ült, hogy szent misét hallgasson a tabáni katolikus templomban. Lobogó hajával, sötét szakállával, villogó tekintetével végigballagott a vajda a budai utcákon, és a népség összesűgött a háta mögött:

- Ott megy a cigánypalatínus!

Valóban az volt ökegyelme.

A Vaskaputól Komárom magaslatáig Jóska vajda volt legfőbb bírása, parancsolója mindenféle rendű és rangú cigánynépségnek. Ő tett igazságot a kereskedők között, az ő ítélete döntött azokban a vitás ügyekben, melyek ezen a nagy tájékon előfordulnak a cigányság között. A falu végén vályogvető cigányság, a téli farkas járta országutakon dideregve siető muzsikás cigányság éppen úgy tudott Jóska vajda létezéséről, mint azok a félig vad vándor cigánytörzsek, amelyek lobogó hajjal nyargalnak zörgő szekereken egyik vármegyéből a másikba.

Olyan nagy volt Jóska vajda tekintélye, hogy későbbben nemcsak a cigányság fogadta az ő bírájának, hanem azok a vízi népek is, akiknek nehéz lett volna városi bíróság elé járulni, hogy igazukat megkeressék. Ezért látogatta éjszakánként a szigetet az a sok csempész, hajós, dugárus, akinek nem volt tanácsos nappal mutatkozni.

A vajda kunyhója előtt a legsötétebb éjszakán is tűzrakás lobogott. Ez mutatta az éjféli sötétségben a sziget csúcsát mindenféle hajónak, amely Komárom felől úszott lefelé az árral. A nagy gabonás hajók, amikor üresen, emeletnyi magasságba kiemelkedve a Dunából, lefelé járták útjukat a délvidék felé, hogy onnan őszre megrakodva a vízszínéig, vontassanak majd felfelé, könnyen nekivágódhattak volna a szigetnek, ha egy kicsit áradt a Duna, ami nála tavaszi és őszi időben gyakori, a víz oly könnyedén elbánt a legnagyobb hajókkal is, mint a dióhéjjal.

Azonkívül mindenféle zátonyok, homokhátak rejtőzködtek a Duna mélyében a szigetcsúcs irányában. A tudósok szerint Szent Margit szigetének testvérei voltak, amelyek ott húzódtak meg, amerre manapság az óbudai hajógyár szigete fekszik. Ezeket a szigeteket elmosta ugyan a Duna az emberi szem elől, de a szigetek mégis láthatók voltak minden gyakorlott hajós előtt. A Duna mélyében húzódtak meg a szigetek maradványai. Kész veszedelem volt a nagy hajónak ilyen szigetmaradványra kerülni. Ott rostokolhatott a legközelebbi árvízig.

Ezért volt megbízatása Jóskának, a cigánykovácsnak, hogy éjszakánként világítson a hajóknak - habár éjjeli időben becsületes hajósok rendszerint békésen alusznak az Úrban, miután hajójukat alkalmas helyen kikötötték.

Az éjféli tűz volt útmutatója tehát azoknak az embereknek, akik félnek az éjszakától.

A budai kaszárnyákban már régen elfűjták a takarodót, a legutolsó őrzőjárat is aludni ment, miután a gránittal kövezett utcákon nem hallotta, csak a saját lépteinek visszhangját, a rácvárosi korcsmákból is hazazavarták a polgárokat és egyéb zenészeket, akik azon ürügy alatt szoktak a korcsmában tanyázni, hogy a szívük fáj.

Csend borult Budára és Pestre.

A déli szél idáig hozta a toronyóra ütését a pesti belvárosi templomról, akinek kedve volt hozzá, megszámlálhatta, hogy tizenkettőt vert az óra, amikor a szigetcsúcs előtt a messziségben a nagy Dunán csendes tülökhang bűgött fel.

Ki járatos a hajók jelzőhangjaiban, megállapíthatta, hogy a tülök nem gabonahajó közeledését jelenti, azoknak olyan erős tülkük van, hogy áthatol a legsűrűbb ködön is.

A tülökhangra a cigányvajda kilépett a kunyhójából - mindig fél szemmel aludt, mint a nyúl -, és egy karnyi száraz rőzsét vetett a tűzre, melytől az fellobogott.

Aztán türelmesen várakozott Jóska vajda, amíg az evezőcsapások közeledtek a Dunán.

Néhány perc múlt el. Aztán halk, sűrű lépések közeledtek a magas part felől.

- Mi járatban vagytok? - kérdezte a vajda a sötétségbe meredve szemével.

Egy halkított hang felelt neki:

- Mi vagyunk azok a névtelen emberek, akik a múlt héten megüzentük, hogy eljövünk hozzád azon az éjszakán, amikor a kígyók felébrednek.

- Valóban, ma van az az éjszaka, ma van nagypéntek - szólt a vajda, és szimatolva emelte fel a fejét a déli szélben. - Mit akartok tehát tőlem?

- Hallgatást! - felelte az előbbi hang. - Régi könyvekben, a kincésők könyvében, amelyet jámbor életű barátok írtak csendes kolostorokban, találtunk egy helyet, amelyben szó van az egykori margitszigeti papok elásott kincseiről.

- Tehát ezért jöttetek?

- Ezért. A kincsásók könyve a mi tizenhármunk birtokában van jelenleg. Mi hajdanában komáromi hajósgazdák, vízimolnárok és egyéb kishaszonra dolgozó iparosok voltunk. Ámde eladtuk mindenünket, házaikat, borainkat, ökreinket, malmainkat, hajóinkat, amikor egy titokteljes ember bukkant fel a városban, aki a köpönyege alatt rejtegette azt a könyvet, amelyben a Magyarországon elásott kincsek jegyzéke foglaltatik. Nagy ára volt a könyvnek, mert nemcsak a vagyonunkat adtuk érte, hanem nyugalunkat is. És mind ez ideig nem tudtunk egyetlen kincsnek sem a nyomára jutni, amelyet a kincsásók könyve felsorol.

- Azt elhiszem - felelt nagyölcsen Jóska, a cigánypalatínus. - Járt itt már más is, ásott itt már más is...

- Elvitte valaki előlünk a kincset? - kiáltott fel a kincsásók vezére.

A vajda csendesen ingatta a fejét.

- Senki se vitte el, mert senki se talált semmit.

Megkönnyebbülten lélegzetek fel erre a kincskeresők.

- Lássuk munkához! - türelmetlenkedtek a sötét háttérben a láthatatlan emberek.

A vajdának még egy kérdése volt.

- Aztán hogy akartok munkához látni?

- Egyszerűen kimérjük a helyet. A kincsásók könyve világosan megírja, hogy a nagy szilfától, amely a legöregebb fák egyikének mondatik a szigeten, tizennyolc lépést kell mérni napkelet felé. Akkor odaérünk a kúthoz, amelybe egykor a domonkos barátok elrejtették kincseiket, midőn a török elől menekültek.

- Megmutatom én nektek azt a kutat mérés nélkül is. Régi, bedőlt kút az, legfeljebb gyík meg kígyó terem meg benne. Gyertek velem.

- Részes lesz a kincsben - felelték a sötétben.

A vajda pedig elindult előre a sötétben, némán követték a kincskeresők, legfeljebb az ásójuk, kapájuk zörrent meg.

Mindenféle babonás szavakat mondogattak magukban, mint az már ilyenkor szokás. A vezetőjük, a főkincsásó, olykor megállt, és bűvös köröket vont maga köré.

Mély csend volt a szigeten, csak a téhenistálló környékén ugatott álmában egy kiskutya. De az se a kincskeresők miatt, hanem mert rosszat álmodott.

- Itt volnánk a kútnál - szólt a vajda, amikor a romfalhoz ért, amely a domonkos barátok kolostorfalának helyén ma egymagában mutatja a múlt időt.

A kincsásók körbeálltak, és fél hangon elmondták az ilyenkor szokásos imádságokat.

Azután munkához láttak...

- Én elmegyek aludni - szólt Jóska, a cigánypalatínus -, aztán, ha találtok valamit, amiből nekem is jutna rész, tegyétek csak oda a kunyhóm elé. Nem viszi el senki.

Reggel, mikor Jóska palatínus kipislantott kunyhójából, egy lyukas, rozsdás kondért talált az ajtó előtt.

Ez volt a rész, ami őt a kincsásók munkájából megillette.

Máriási Ilona, mikor korán reggel kiment a szent forráshoz, hogy ott megmossa arcát, kezét, ugyancsak észrevette azt a nagy lyukat, amely a romfal mellett sok ölnyi mélyre nyúlt a földbe. A lyuk fenekén csendesen szivárgott a források vize, amely források a sziget mélyében lappanganak.

Nevetve újságolta édesanyjának:

- Jó anyám, a sors gondoskodott rólunk, hogy ne kellessen messziről hordanunk a mosáshoz való vizet. Jó emberek kutat ástak a házunk mellett.

Kincsásók azután darab ideig nem jöttek a szigetre. Másnak kell itt a kincset megtalálni. Olyannak, aki megérdemli.

X. FEJEZET

*A nádorispánné, a cigánypalatínus leánya
és Máriási Ilona börtönt tartanak*

Midőn a sudarfák ormain megszólaltak a napsugarak, mint végtelen vonók a hegedű húrjain - az emeletes mogyoróbokrokra rágyújtott dalára az egész ünnepi kórus - a legszótlanabb madárkáknak is ég felé áradt a kis szívük, hogy Isten dicsőségét zengjék attól az órától kezdve, amikor a napkorong kidugta a frissen mosdott arcát a pesti part homokpusztaságán, addig az időig, amíg a hold ezüst kecskeszarva jelentkezett a vén szilfa ágai között - a fűzfák szinte imádkozva emelték a magasba rügyező gallyaikat. Piroska sírhalmán - fénylő legyecskék, pehelyszerű bogárcák méregették az út távolságát egyik fától a másikig, mint a gyermekek, mikor járni kezdenek - a szigetcsúcsról egy fekete hajú leányka futamodott elő, és a tavasz első lepkéjét kergette.

Kergette olyan buzgólkodón, mintha szerencséje, jövődje függött volna a sötétvörös szárnyú pillangótól.

A jó Isten tudná, honnan jött elő ez a pillangó teljes nagyságában e kora tavaszi napon. Még fáradt volt tánca a téli pihenő után, amelyet bizonyosan egy faodúban töltött - még gyenge volt, mint a beteg, aki elhagyja szenvedései fekhelyét - még hiányzott szárnyairól a fénylő, selymes hímpor, amelyet majd a virágok kelyhéből szerez, de már bátran repült a sárga szemű fehér virágocskák felett, már megközelítgette a kék kalapkás tündéreket, amelyek a fű halvány zöldjében elrejtőzve várták társnőiket, megcsókolta testvéri csókkal a nőszirm zöld levelét, mintha hosszú viszontagságok után találkoznának, végigrepült a réteken, a fák alatt, mint fejedelemfi, aki száműzetés után bemutatkozik országában.

A pillangó egyenesen Máriási Ilonának repült, aki egy fa alatt üldögélt, és kosarat font a fűzfa hajlékony gallyaiból.

Ugyancsak ide érkezett meg a pillangó üldözője, a fekete hajú, barna leányka.

Ez volt a szerencséje a pillangónak, amely tovatűnt a kolostor romjai között.

- Látod, most temiattad nem lesz szerencsém egész esztendőben - szólt a kondor hajú leány.

- Ki vagy te? - kérdezte Ilona.

- Én vagyok a palatínus leánya! - felelt a leány, és megforgatta magát a lábujján.

Valóban nem mindennapi öltözéke volt a leánynak. A palatínusok öltöztetik így leányaikat - Cigányországban.

Sárga selyem viganója bársony volt, piros és kék szalagokkal díszítve. A mellénykéje kék, gazdagon kihányva. Volt ezenkívül a vállára dobva egy piros-zöld kendő, amely térdig ért. És két sor aranypénz a nyakában a világ mindenféle aranyaiból. Kiegészítette a pompát két mezítelen láb.

- A mi kastélyunk ott van a sziget ormán. Hát ti hol laktok?

Ilona megmutatta a fák közül elősárguló házikót.

- Ti is talán valami atyafiai vagytok a nádorispánnak, hogy megengedte nektek az itteni tartózkodást?

Ilona büszkén felelt:

- Az én apám ezredes a nádor seregében.

- Az én apám meg vajda. Olyan nagy úr, mint akár maga a nádor. Minek kötöd ezt a kosarat? Cseresznyének?

- Annak. A házunk körül nyáron sok cseresznye terem.

- Én is szeretem a cseresznyét, csak hogy mi nem fáról szedjük. Csónakon hozzák nekünk a hajósok, akik az Al-Dunáról jönnek felfelé. Némelyik cseresznyeszem akkora, mint az öklöm.

Rézike (mert így hívták a cigánypalatínus kisasszony lányát), még több ilyen valószínűtlenséget mondott az első találkozásnál.

Elbeszélte, hogy az ő apja a leggazdagabb és leghatalmasabb ember egész Magyarországon. A múltkor még a nádorispán is az ő csónakján ment haza Budára, a palotájába. Ott aztán megvendégelte az apját minden jóval. Még fiatal báránypecsenye is volt. Békacomb is volt. A tortákat pedig a legfinomabb budai cukrász készítette.

- Volt ott egy mazsolás, diós, mandulás torta, amelynél jobbat sohasem ettem. Mert egy tortát hazahozott az apám a tarisznájában.

Olyan ebéd volt az, mint máshol a lakodalom.

Később lecsatolta nyakláncát Rézike, és elmagyarázta Ilonának az aranypénzeket.

- Ez a pénz, amelyen ez az ökörszarvú ember van: olyan régi, mint a világ. Abból az időből való, amikor még az egész országban cigányok uralkodtak. Király volt minden cigány. Egyik itt, a másik amott. De a legszegényebb is legalább nádorispán volt.

Ez a másik pénz, evvel a hosszú orrú asszonysággal, abból az országból való, amelyből a hajósok jönnek lefelé a Dunán. Ennek az asszonyságnak van a legnagyobb birodalma a világon, odáig tart, ahol a nap lakik. Az ő országa után már nem jön más ország. Katalin cárnő a neve.

Ez a harmadik pénz, ezzel a félholddal meg csillaggal a törökök országából való, ahonnan a nehéz gabonás hajók igyekeznek felfelé a Dunán és mind adót fizetnek az apámnak. Az apám nem szereti az ezüstpénzt. Azt mondja: ezüst csak csizmapatkónak meg mándligombnak való. Neki minden országból az aranypénzt hozzák el, amerre cigányok laknak.

Valóban, azon a füzéren, amelyet Rézike visszacsatolt a nyakára, volt minden országnak a pénzéből. Ott sorakoztak a leány barna nyakán egymás mellett a királyok és királynők, azok is, akik már meghaltak, azok is, akik éltek. A cigányvajda lánya aranypénzekről tanulta a földrajzot, nem pedig az iskolában.

Egyszer csak azt kérdezte Rézike:

- Van-e vőlegényed?

Ilona tagadólag intett.

- Nekem van - folytatta Rézike. - Azóta mindig van, mióta a világon vagyok. Nálunk, cigányoknál is úgy szokás, mint a királyoknál. Már gyermekkorukban eljegyzik egymás gyermekeit a szülők. Az én vőlegényem annak a vajdának a fia, aki ott uralkodik, ahol a Dunának vége van.

- Azután milyen a vőlegényed?

- Mindig lóháton jár, mint a szélvész. Reggeltől estig lovagol, arra, amerre a nap jár. Akárhogy siet előre a nap az égen, gyors paripáján utoléri. Amikor nagy szél fúj a Duna felett: azt mondja az apám, hogy a Rézi vőlegénye lovagol. Egyszer majd eljön értem egy tűzszemű, ezüstpatkós paripán, felvesz magához a nyeregbe, és elvisz az országába. Akkor aztán olyan jó dolgom lesz, hogy egész nap ülhetek a pitvarban, nem kell száraz gallyat szedni, amit nem szeretek.

Ezt elmondván Rézi, eszébe jutott, hogy miért is küldték őt hazulról a sziget belsejébe. Semmi egyébért, mint éppen tűzrakáshoz való gallyakért.

Nem volt az valami nehéz munka. A sziget talaja tele volt gallyal, amelyet a tél lesodort, letördelt. Csak körül kellett nézni: annyi rőzse, tűzifa gyűlt össze, hogy Rézinek szinte megroppant a dereka, amint hátára vette a csomót. Aztán ugyancsak sietett vissza a sziget csúcsára, mert egy mérges, rikácsoló hang javában szidalmazta a jövődöbéli királynét. „Te álomszuszek, te ország lustája, jössz-e már?” - sikoltotta a hang.

Ilona tovább folytatta a kosárfonást, s elgondolta, hogy a cigány-hercegekisasszony dolga se fenékgig tejföl. Bizonyosan ő is megkapja a magáét, ha rossz fát tesz a tűzre.

Délután újra eljött a Rézi a szigetcsúcsról.

- Kikaptál? - kérdezte Ilona a „palatinus-kisasszonyt”.

- Dehogy - felelt Rézi. - Azért hívtak, mert egy új cipőt küldött a vőlegényem, azt kellett megpróbálni.

Ilona ránézett Rézike lábára. Meztelen volt az, mint délelőtt.

- Mit gondolsz, olyan cipő az, amit otthon is lehet hordani? Hogyne, majd elkoptatom! Aranyból van a sarka, piros madárbőrből az orra, a többi része pedig csillog-villog az aranytól-ezüsttől. Nem hiszem, hogy a nádorispánnénak volna különb.

- Bizony nincsen - szólalt meg ekkor egy hang a hátuk mögött.

Ott állott észrevétlenül a nádorispánné (az igazi), aki fenséges férjével kirándult a szigetre, és sétált a sziget bokrai között, amíg ura a kertésszel vesződött.

Szép, szomorú, halovány asszony volt a nádorné, alig lehet még húszesztendő. A szigeten, de másfelé is mindenütt, ismerték őt, ahol egyszer megfordult. Mert nem mehetett olyan helyre, ahol valami nyomát ne hagyta volna nemes, jó szívének. Áldották a betegek, a szegények, az elhagyottak. Ő volt az a jótékony szellem, aki a szegények foházkodására megkopogtatta az ablakot. Nemcsak Budán, de messze környéken is. Ő volt a jóságos kéz, amely a betegek forró homlokát megsimogatta a legkisebb kunyhóban is. Ő járt-kelt Buda alatt az országúton, hogy megsegítse a koldusokat, nyomorékokat, akik elfáradtak az útban.

Messzi országból került Budára a nádorispánné.

A fehér cár birodalmából, jeges északról jött ő, szarvasoktól vont szánon, egy ezred fehér lovas kozák katona kísérte Budára, ahol hétországra szóló ünnepély fogadta az orosz cár leányát: - Alexandra Pavlovnát.

De a nagyhercegnő mindig szomorú volt. Nem tudott felvidulni a legtarkább ünnepélyen sem, nem örült a pompának. Mindig halovány arcát legfeljebb akkor látogatta meg mosolygás, ha titokban jót tehetett.

Mindig olyan egyszerű öltözetben járt-kelt, hogy senki se sejtette, hogy Magyarország legnagyobb urának, a nádorispánnak felesége, és leánya a földkerekség leghatalmasabb uralkodójának, Pálnak, minden oroszok cárijának.

A nádorispánné szerette a magányt, a csendet, óraszámra elüldögélt a Margitsziget vén fái alatt, ahol senki sem láthatta. Ilyenkor permetező könnyek lepték el arcát, és arca még haloványabb lett.

Az orvosok azt mondták, hogy valami olyan betegsége van, amelyre nincs orvosság a patikában.

Ezt a betegséget úgy hívják, hogy: honvágy.

A két leány felugrott a fűből, és letérdelt a nádorispánné előtt, hogy ruhája szegélyét megcsókolja.

Valóban olyan volt ő itt a tavaszi délután napsugarában, a rügyező orgonabokrok között, mint egy másvilági szent.

Mintha Szent Margit ébredt volna fel a kolostor romjai között, és haloványan a síri világból, lábaival alig érintve a fűvet, áldásra emelt kézzel, jóságos mosollyal arcán közeledne, hogy csodát tegyen. Olyan halkan zengett a hangja, mint egy kis harangnak a szava. Talán éppen a kolostor betemetett kútjában lódult meg az apácák csodatevő ezüstharangja, amikor megszólalt:

- Húsvét hetében vagyunk, gyermekeim. Imádkoztatok már ma? Megtartottátok a böjtöt a mi Urunk Jézus Krisztusunk nagyheti szenvedéseinek emlékére?

Azután kézen fogta a lánykakat, és elvezette őket a kolostor romjai közé, arra a helyre, ahol valamikor az oltár állt.

Az oltárnak csak egy lépcsője maradt meg, de ez a lépcső elegendő volt arra, hogy mind a hárman rátérdepelhessenek.

A nádorné az égre függesztette a szemét... az ég felhőtlen kék palástja áldólag mosolygott le a szent romokra és a térdeplő nőkre.

A mogyoró virágai halkan szállongtak alá a romfalakról, és az apácazárda egykori celláiban növekedett meggyfákon oly csengően énekelt a madársereg, mintha a kolostornövendékeket utánozták volna, akik itt valamikor a kóruson az egyházi énekeket küldték az Úr trónusához.

Vége felé járt a nagyhét. Se közel, se távol nem hangzott harangszó. A harangok szokásos látogatásukat végezték Rómában. A tavasz halk remegéssel bontakozott ki a szürke köntöséből a szigeten. Minden lépésnél újabb és újabb csodáit mutatta. S ez az óra, amelyet a három nő az oltár lépcsőjén töltött: volt a tavasz legszentebb órája, a húsvéti ünnepek megelőző magasztos óra, midőn az isteni feltámadást példázza minden a természetben.

Amíg Szent Margit oltárától az ég felé repült a nádorispánné és a két leány imája, mint a pacsirta emelkedik a magasba, a tavaszi természet csodát tett a szigeten.

A fák sötét alja, a bokrok bús mélye, a romfalak lappangó sötétsége: megtelt égi fényességekkel, fehér és kék virágokkal.

Az imádkozók lábainál, feje felett temérdek fehér Margitvirág bújt ki a föld mélyéből a magasztos percekben, mintegy égi koszorúval vonva körül azokat, akiknek szíve igaz áhítattal telt meg a kolostor oltáránál.

Fehér lett az egész sziget ez órában a kipattanó, föld mélyéből előtörő virágoktól.

A vén szilfa csodálkozással látta, hogy búskomoly gallyai alatt mint fehéredik meg egyszerre a kopott mező. Ugyancsak ezt látták a Hét testvérek a várkastély környékén.

A rigók, amelyek egy másodpercre elfelejtkeztek énekelni a bokrok sötétjében: mire visszatértek a rétre, már ott lelték azokat a gyengéd, kék fejű ibolyákat, amelyeknek jövetelét senki sem látta. Mintha a kék ég magasságából hullottak volna alá oly észrevétlenséggel, mint a hirtelen jött eső.

A cinkék, harkályok, csízek, amelyek szokott délutáni tennivalóikkal voltak elfoglalva a fák gallyain, mire észrevették volna magukat, már egy fehér szigetet láttak maguk körül. Havazott itt, de hó helyett virággal telt meg a föld.

Hullott a sziget felett, hullott fehér virágos ajándék annak az ormányos, kék palástos szent faszobrával díszített gabonás hajónak is, amely éppen akkor volt elmenőben a sziget mellett, a Duna ágában. A hajó fekete sáros fedélzetére virágok hullottak, mintha repülő madarak hozták volna csőrükben.

És a nádorispán, aki rózsái ojtogatásával volt elfoglalva, hirtelen feleszmélve körülnézett, mintha föld megrezdült volna lábai alatt, mintha meleg déli szél futott volna át a föld nyújtózó testén. Langyos hullámok emelték fel fejüket a partok mellett, hangosan fohászkodtak a fák koronái, és a nyúl, amely Szent Margit idejéből lakója a szigetnek, füleit hegyezve futott végig a mezőn.

A nádorispán kezében megremegett a rózsafa és kirügyezett.

- Tavasz csodája! - mormogta a kertész.

Pedig csak az történt, hogy három alázatos szív küldte imáját a kolostor oltárától az egekbe, és buzgó imájukra csodát tett ismét Szent Margit azon a földön, amelyen egykor élt.

Rézi, a cigányvajda lánya nem üzte tovább a tavasz első lepkéjét, hogy az szerencsét hozzon neki. A szívében érezte már a szerencsét, amely megmenti őt a balsorstól.

Ilona másnap galambpostát küldött a városba testvéreihez. Nyárfá fehér héjára írta az üzenetet:

- Szent Margit nagyszombat délutánján megmutatkozott fehér virágesőben, és megáldott.

A két Máriási kisasszony, akik éppen azon gondban törték a fejüket, hogy milyen ruhába öltözzenek húsvét vasárnapjára, megcsóvázták a fejüket a levélke olvasására.

- Szegény hógunk. Megártott neki a magány!

És a nádorispánné, kit fenséges férje oly ritkán látott mosolyogni, ezen a napon szelíd mosollyal járt-kelt budai palotájában, mindaddig, amíg a nap az égen volt. És a palota sarokablakából sokszor elnézegetett a Margitsziget felé.

XI. FEJEZET

Húsvéti feltámadás

Nagyszombat éjszakáján egy hang szólította Máriási Ilonát álmában.

Szokott az ember néha olyat álmodni, hogy hirtelen felébred és körülnéz, mintha valaki beszélt volna hozzá.

- Te szóltál, édesanyám? - kérdezte Ilona.

Máriásiné nem felelt, mélyen aludt az egész napi munkától kifáradva, kalácsot készített húsvétra, amelyet reggel szentelni visznek Budára, Mátyás templomába a csónakos emberek.

Máriási Ilona tovább figyelt.

Holdtölte volt, olyan világosság volt odakünn, mintha hajnalodna, pedig még egyszer sem szólalt meg a kakas a pesti révészháznál, amely messze vidéknek volt hangos óramutatója.

A hold csodálatos, másvilágias fényességgel vonja be a fák derekát.

Mintha középkori, vitézi páncél készült volna a vén fák törzsére, és a páncél csillogott, villogott, mint akár abban az időben, mikor Árpád-királyok jártak feltámadás ünnepein ájtatoskodni e szent helyre.

Máriási Ilona halkán felkelt ágyából és az ablakhoz ment; a holdfényes éjből ekkor újra megszólította a hang:

- Ilona, gyere hozzám!

Olyan másvilágias volt ez a hang, mint akár Szent Margit hangja, amelyet délután, midőn mélyen elmerült ájtatosságában a kolostor romjai között: hallani vélt. Ámde akkor tudta, hogy a képzelet játszik vele, amely megszólaltatja fülében a szent nőt, akihez olyan forrón esedezett. Míg most az álom hatása alatt: valóban azt gondolta, hogy kívülről szólítják, és neki mennie kell.

Máriási Ilona évek múlva se tudta megmondani, hogy álmodta-e vagy valóban látta mindazt húsvét éjszakáján, ami vele történt.

Nagyszombat éjszakáján szólalnak meg a szigeten a fülemilék. Sohasem előbb, sohasem később. E csodálatos kis művészek, akik a régmúlt évszázadokban annyi szent életű kegyes apácának vonták hegedűikben az éjjeli muzsikát: azután sem felejtették el Jézus nevenapját, midőn a kolostor már romba dőlt. Szólt tehát a földkerekség legszebb zenéje Szent Margit kolostora körül, a csendes éjfélen, amikor Máriási Ilona a holdsugárokra lépegetve, a romok felé vette halk útját.

Ugyancsak ezen az éjszakán bocsátották első leheletüket az orgonák az ég felé. Olyan húsvét még nem volt, amelyen ne nyílt volna orgona a szigeten. Legkésőbbben: nagyszombat éjszakáján kibújtak a drágalátos fűtők leveleikből, és halkán megrázták kis csengettyűiket. Illattal telt meg a sziget, mintha a feltámadás éjszakája itt ünnepelte volna magát legszívesebben.

Ébren voltak a part mentén a békák, amelyek a fűszálakon próbáltak kuruttyolgatni. Halkan sóhajtottak a nagy fák, amelyek alatt Máriási Ilona elhaladt. És Szent Margit nyúlja felugrott, hogy mutassa az utat Ilonának.

A kolostor romjai között pedig nagy fényesség látszott.

Fehér, reszkető volt ez a fény, amely a föld alól, az ég felől tört elő, megvilágítván a kolostor nagyon búskomor falait, de most ragyogtak a kövek, mintha őket is valamely belső fényesség világítaná. Az üdvözült lelkek éjszakája volt ez! A feltámadott sírjából előtörő fényesség volt ez! A bibliai csoda ismétlődött meg ez éjjelen a szent romok között.

Fényben úszott a templom hajója, amely fény fehérebb volt a liliumnál. És sehol se látszott gyertya, amely a fény forrását mutatta volna.

Megannyi mécses lengett az egykori apácacellákban.

És az egész nagy fényességnek koronája azon a helyen látszott, ahol még manapság is látszanak nyomai Szent Margit imádkozó térdeplőjének.

A fülemilék tele torokkal énekeltek itt, kis szívüknek minden drágalátos érzelmét, kis torkuknak minden ezüstjét odaöntötték a fénysugár felé.

Csodálatos éj, csodák órája!

Máriási Ilona, elkáprázva a fényességtől, csak halk léptekkel merte megközelíteni a szent helyet. A régi kolostori templom ajtóküszöbéig merészelt eljutni, és ott eltakarva a szemét buzgón imádkozott. Úgy érezte, hogy imádsága ez éjszakán meghallgattatik, hisz közelében volt azoknak, akik a hívők fohászkodását az Úr zsámolyához juttatják.

Egyszerre háromszor kondult meg az ezüstharang valahol a magasban. Ott lebegett a harang a levegőben, azon a helyen, ahol valamikor a torony állt.

A harangkondítás után megszólaltak a hársfák és a hegedűk ugyancsak a magasságban, amelyre valaha e kolostori kórus húzódott.

Midőn Máriási Ilona felemelte a szemét, a templom hajója megtelt fehér alakokkal, amelyek még fehérebbek voltak a fénynél is. A mennyek országában járhatnak ilyen hófehér köntösben a lelkek, akiket az Úr magához fogad.

És amint szeme, tekintete megszokta a földöntúli fényességet: megkülönböztette az egyes alakokat.

Egy nagy csoport, amely hosszú, földig érő köntöst viselt: a templom hajójának közepén gyülekezett. Oly halkan térdepeltek le és hajtották meg magukat, mint a szél hajtja a faleveleket. A sóhajtasuktól megremegtek a tavaszi bokrok. És mindegyik ajkára egy-egy fülemile repült, amikor elkezdték a kardalt.

Máriási Ilona azt gondolta magában, hogy ezek a fehér árnyak lehettek valamikor azok a zárdaszűzek, akiknek nevét sohasem tudta meg senki, akik névtelenül éltek és haltak, csupán az Úr angyalainak seregét szaporították. Szegénységben, szerénységben, Istent dicsérve, oly észrevétlenül múlt életük, mint a kismadaraké, amelyeknek csontvázát sem találjuk meg a zordon tél után az erdőn. Őket nem sorozták a csodatevő szentek rózsafüzérébe, nekik nem adatott erő emberfeletti dolgok, isteni megnyilatkozások végzéséhez. Alázatosan ápolták a betegeket, jóságos cselekedeteiket nem jegyezte fel a krónika, mert mindennapos tettek voltak azok.

Most is ott gyülekeztek a templom közepén, ahol életükben volt helyük. Most is az az ének hagyta el keblüket, amelyet egész életükben énekeltek: Isten dicsérete.

A jó Isten Szent Margit-szigeti galambházában az ő éneklésükre nyíltak meg az Ég fülei, hogy meghallgassák a szentek és királyok fohászkodását.

A Maristellák, az Egéziák, a Krisztinák, az Ilonák... akikről szüzi nevükön kívül mit sem tud a hagyomány.

Mert kelet felé, ahol az oltár állt egykor: az apácák csoportjától elváltan: más alakok is látszottak Máriási Ilona szemei előtt.

Az oltárlépcső közepén térdelt egy aranykoronás fejedelmi hölgy, hosszú, hímzett palástban, két keze imádságra emelve - amint Szent Margitot földi halála után örökké láthatjuk magunk előtt a róla festett képeken.

Orcája fehér, mint a nevéből keresztelt virágok - nincs ezen az arcon földi szenvedésnek, bánatnak, de örömmek se nyoma, csak végtelen jóságos ez az arc, az üdvözültség fénye ömlik róla, mint az Úr fehér testéről, amikor a szentelt ostyát a misemondó pap felmutatja.

Immár elmaradt az arc mögött a földi könny és a szelíd mosoly: olyan az, mintha márványból vagy álomból való volna.

A keleti égen a nap közeledésére fehérlenek így a felhők, midőn az éjhomály oszlik.

Ezt a csodálatos arcot látja képzeletében évszázadok múlva is a szigetlátogató, midőn elmerül az itteni énekesmadarak figyelmezésében.

Az aranykoronája, a köntöse ugyanaz, amelyben egykor apácatársnői az oltár lépcsője alatt márványsírba eltemették. Huszonhat esztendő volt a királyleány, és teljes szépségében maradt meg halottaiban, még akkor is, midőn a mohácsi vész után az apácák, menekülve a Margitszigetről, felbontották a sírt, hogy a szent leány hamvait magukkal vigyék. A krónikaírók feljegyzik, hogy a holttestnek olyan illata volt, mint a liliomnak. Sokáig vándoroltak a zárdaszűzek, míg a holttest ismét visszakerült régi helyére. És íme, a holt most megelevenedve mutatkozik az álmodozó Máriási Ilona előtt.

Margit királyleány oldalán még más alakok is térdepeltek. Egyik oldalon egy gyermekleányka, ugyancsak fejedelmi koronával a fején.

Ez a gyermek volt az, aki Margit királyleány példájából felbuzdulva: szintén a zárdaszűzi életre akarta szentelni magát. V. István királyunk leánya volt ő: Erzsébet hercegnő. Ámde az ég kegyelmes volt hozzá. Megóvta azoktól a szenvedésektől, sanyargatásoktól, amelyekben Margit nagynénjének volt része, és már zárdanövendék korában az Úr trónusához hívták őt az angyalok.

A királyi gyermeket Margit lábaihoz temették el bal oldalra, hogy halottaiban is közelében legyen annak a vérrokonának, akit példaképül választott.

A térdeplő jobb oldalán egy hatalmas királyi külsejű férfiú kulcsolta össze kezét.

Ez a férfiú volt V. István, magyarok királya. IV. Béla fia.

A király, aki Erzsébet leányát az Égnek áldozta, bánatában nemsokára követte leányát a síri országba. Azt a rövid időt, amelyben még király volt, azzal töltötte, hogy imádkozni járt leánya sírjához a Margit-kolostorba. Itt látták az öles termetű királyt meggörnyedve, megöszülve, a lelkifurdalástól barázdás arcával a leánya sírjára borulva. Gyötrelem és szenvedés volt szegény király élete, mert semmi sem tudta vigasztalni őt gyermeke elhunytán. Levetette fejedelmi ruháját, és a szomszédos kolostor szerzeteseinek szőrcsuháját öltötte magára. Meztírláb és hajadonfővel járt, olvasószemeket pörgetett ujjai között, mint egy valódi szerzetes. Ha már

néhány esztendeig gyötri a bánat: otthagya volna Magyarország trónusát, hogy a szomorúság elől a kolostor csendjében keressen menedéket.

Akkoriban, a középkorban: a kolostor volt vigasztaló otthonuk mindazoknak, akiket az életben elviselhetetlen fájdalom ért. Az öles falak között, a félhomályos boltozatok alatt, a pincszerű csendességben, ahová csak ájtatosságra hívogató harangszó hatolt be, az örökösen egyforma életmódban: meggyógyultak a legfájdalmasabb szívek, hisz az orvosok manapság is a jótékony magányt ajánlják azoknak, akiknek szívük csaknem megreped a fájdalomtól.

V. István mind gyakrabban foglalkozott a gondolattal, hogy hátat fordít a világ hiábavalóságainak, amelyben úgysem találta örömét, és az uralkodószéket a barátok térdeplőzsámolyával cseréli fel.

Eljött azonban érte a megváltó halál, és a jó angyal kézenfogva átvezette őt abba a világba, ahol nem fáj semmi.

Utolsó akarata az volt István királynak, hogy a leánya közelében, a Szent Margit-kolostorban temessék el őt is. A királynak még a végakarata is parancs, azonkívül olyan szent életű férfiú volt István, hogy az apáca-fejedelemasszony nem gördített akadályokat azon körülmény elé, hogy egy férfi, akár holtan is, átlépje a kolostor küszöbét.

(A gyóntatóatyák, a szomszédos kolostor szerzetesei nem léptek be a zárdába. A templom fala mellett voltak felépítve a gyóntatófülkék, amelyekből vasrácsos ablak nyílt a templomba, ahol a gyónó nővér térdepelt.)

V. István királyunk volt az első férfi, aki Szent Margitsziget kolostorában helyet kapott.*

És Máriási Ilona álmában látta ott hármukat térdepelni, ahol a legnagyobb volt a feltámadás éjszakáján az égi fényesség.

Olyan volt a kolostor temploma, mint a mennyország.

A kakasok kukorékolni kezdtek, fehér lelkét küldte előre a közelgő hajnal a pesti partokra. A fák fekete körvonalai feltűnedeztek, és az éjjel csodálatos alakjai eltűnedeztek, mint a tavaszi köd húzódik be a fák alá. A fülemilék elpihentek, és a kolostor romfalai között ismét oly mély csend honolt, mint egyébkor.

Máriási Ilona kitárt karral, zokogó felindultsággal futott arra a helyre, ahol egy perc előtt Szent Margitot látta térdepelni.

Még imbolygott valamely megfoghatatlan, megtapinthatatlan fehér árny az oltár környékén, amely lilomillatot árasztott.

A fehérség bevárta Máriási Ilonát, nem sietett előre a romfalak mögé.

A leány térdre vetette magát, és akkor azt érezte, hogy két hűvös kéz áldólag fejére helyezkedik.

Ilona meg akarta fogni a kezet, hogy azt csókjaival elárassza, de keze csak levegőt fogott. A fehérség eltűnt előle, mintha a magasba emelkedett volna, mint a hárfahang.

* V. István és Erzsébet hercegnő koporsóit csak az 1838-iki árvíz után találták meg a Margit-kolostor romjai alatt. De a régi feljegyzések tudtak róla, hogy egy Árpád-király nyugszik a falak alatt leányával.

Ilona feleszmélve emelkedett fel térdepléséből. És íme, térde alatt, az oltár lépcsőjén egy sárga, aranyfényű, vékony tallért fedezett fel.

Csodálkozva forgatta ujjai között a talált tallért.

Koronás, palástos király állt a tallér egyik oldalán, másfelől Szűz Mária, karjaiban a kis köpönyeges Jézussal.

A tallér finom hangon pendül a kövön, de még homályos volt, mintha sokáig lett volna a föld alatt.

Máriási Ilona azt gondolta magában, hogy ezen a helyen, ahol egy tallér van: más pénzeknek is kell lennie.

De már nem merészelt tovább kutatni, mert emberi hangok hallatszottak a hajnalodásban. A szigeti kertészek csónakon mentek Budára a húsvéti misére. Ők viszik a Máriásiné kalácsát is szentelni Mátyás templomába.

Ilona tehát felemelt egy márványkövet, és elrejtette arra a helyre, ahol a tallért találta.

...A madarak csicsorgására ébredt fel Máriási Ilona ágyában.

Végiggondolta álmát, aztán a párnája alá nyúlt.

Az aranypénz ott feküdt a párna alatt.

XII. FEJEZET

Margitsziget a föld alatt

Ha valaki nagyon keresné: akár még napjainkban is megtalálná annak az alagútnak a nyomát, amelyet minden valószínűség szerint a török hódoltság idejében építettek a budai basák, akik különben is mindenféle alagutakat, kutakat, gödröket ásattak Budán. A Margitsziget kedvenc mulatóhelyük volt a basáknak, nyilván gondoskodtak arról, hogy itt meg ne lephessék őket.

Vagy talán még régebben építették az alagutakat, mikor a hatalmas lovagrendek tanyáztak itt: a templomáriusok és mások, akik titokzatos szertartásaikkal szerettek elbűjni az emberek előtt.

Máriási Ilona, a Margitsziget kis remetéje, bolyongásaiban rájött annak az alagútnak a nyitására, amely a szigeti kolostort a budai várral kötötte össze. Ezt az alagutakat még az Árpád-királyok építették.

És a regényes hajlandóságú leányka magába tudta zárni a titkot - még az édesanyja előtt is. A gyermekek néha sokkal titoktartóbbak, mint a felnőttek.

Máriási Ilona a szentek és a csodák szigetén a gyermekek és az ártatlanok bátorságával indult el azokon a csiga alakú lépcsőkön lefelé a föld mélyébe, amely lépcsők egyszer megmutatkoztak előtte a kolostor romjai között. A bejárást őrző bokrok összecsapódtak felette. A nagy fák gyökerei, amelyek óriáskígyók módjára kapaszkodnak a sziget talajába, még a romkövekbe is, mintha legalábbis oly hosszú életre készülődnének, mint a kövek: a fagyökerek labirintusai elfödtek azt a helyet, ahol a titokzatos föld alatti folyosó megkezdte a maga föld alatti útját.

A bolthajtás alatt száz lépcsőt számlált meg Ilona, amely a mélybe vezetett. Szabályos, faragott kőlépcsők, amelyeken alig látszott az idő kopása - arról pedig szinte örökre megfeledkezni látszottak a lépcsők, hogy valaha emberek is jártak volna erre. Máriási Ilona előrevilágított mécsesével. Sötétséget látott maga előtt, amely sötétség századok óta aludt itt, de mégis volt valamely titokzatos áramlása a levegőnek, amely meglobogtatta a mécses lángját. Valahol szelelőlyukaknak kellett lenni, amelyek friss levegővel látták el a föld alatti utat.

Máriási Ilona azon a helyen, ahol a lépcsők véget értek, valóban észre is vette a feje fölött azt a kürtő alakú nyílást, amely olyan nagy messziségekben mutatott egy tenyérnyit az égboltozat kékségéből, mintha egy másik világból látna valaki a mennyet.

De Máriási Ilona nem rendült meg erre a babonás látványosságra sem. Nagyon megerősödött a szíve, amikor csodálatos álmai valóságra kezdtek válni. A titokzatos aranytallér, amelyet párnája alatt talált: vitte, vezette útjában, és istenfélelme kísérte, hogy nem cselekszik semmi rosszat, amikor az aranytallér utasítását követi. A talléron egy köpönyeges Jézuska alakja volt. (Honnan tudta volna Máriási Ilona, hogy a kis Jézus gyermekképének védelme alatt: mennyi rosszat követtek már el a pénzzel foglalatzkodó kezek!)

Ilona nem érzett borzongást, sem ijedelmet a föld alatti magányban.

Megtette az első lépést a lépcsőtől a föld alatti folyosón és ekkor úgy rémlett előtte, hogy amidőn lábát az első nagy kockakőre helyezte, az megingott alatta, és valahol, valamerre harangkongás hallatszott. Ezüsthargon, feltámadást, életet jelentően csendült valamely távoli haranghang a kis bolyongó fülébe.

A legenda szerint az óbudai toronyban szokott megkondulni a harang, ha valaki a margitszigeti alagútba lép. A régi időkben figyelmeztetésül szolgált ez mindazoknak, akik a rejtekútról tudtak.

A mécses lángja bizonytalankodva járt előtte vándorlásában.

A megingott nagy kőről Ilona leugorva, finom, bársonypuha talajba lépett, amely olyan kellemetes volt, mintha meleg vízben járt volna.

Néhány lépésnyire egy kőbe faragott férfialak döbrent fel a sötétségből, hogy szinte megremegettette a mécses lángját. V. István király alakja állt a kis remeteszűz előtt kőbe vésetten, mintha örök mozdulatlanságában is megfélemlíteni akarná azokat a föld alatti látogatókat, akik nem tiszta szívvel közelednek erre a helyre.

Emberfőlötti nagyságúnak látszott az Árpád-király itt, a föld alatti sötétségben, a mécsesláng tájékozatlanságában.

Máriási Ilona azonban a maga ártatlanságában nem ijedt meg a kőbe faragott királytól. Sokszor megálmodta ő, hogy ez a király senki más, mint Szent Margit testvére, aki ugyancsak a szentek és boldogtalanok életmódját választotta, amikor ott messzi Dalmáciában Gut-Keled elrabolta tőle gyermekeit, miután koronájától nem tudta megfosztani: idekíváncozott V. István a középkori királyság fájdalmaiból, emberfőlötti szenvedéseiből, megcsalódottságaiból a szentek dunai szigetére, amikor Erzsébet leánya a Szent Margit-kolostorban meghalt nagynénje után.

És Máriási Ilona összekulcsolt kézzel állt a föld alatti folyosóban, miután mécsesét V. István király lábainál elhelyezte.

Egy Árpád-király századok mozdulatlanságával, fenségével, komorságával nézett szemközt a leánykával.

Mindenkit, Máriási Ilonán kívül megrendített volna ez a föld alatti találkozás, csak ez a hősies leányka nem veszítette el lelkének nyugodalmasságát, amelyet nyilván olyan hitbuzgalom tartott benne, amilyen hitük azoknak az apácáknak lehetett, akik itt, V. István király közelében, jobbra és balra eltemetve voltak.

Máriási Ilona az apácák föld alatti katakombájába tévedt, ahová a Margit-apácákat temették, rejtve és titkon, mint akár az őskeresztényeket valaha a római katakombákba. Itt békében pihentek a szüzek, akik látták valaha a tatárjárást, akik a sors viszontagságai elől menekültek Margit zárdájába, a szigetre.

Itt, a föld alatti alagútban senki sem háborítja őket nyugalomukban, V. István király felügyelete alatt.

Idáig még a legvénebb fák gyökerei sem érnek le, amely nagy fáknak a gyökérzetéről azt szokták mondani, hogy éppen olyan mélyen nyúlnak a föld alá, mint amilyen messze emelkedik lombkoronájuk a föld felett.

Itt nyugszik az Árpád-király lábánál imádott leánykája, Erzsébet hercegnő, aki éppen olyan szent életű akart lenni, mint nagynénje, Szent Margit, ám az ég angyalai még korábban megszabadíták őt földi szenvedéseitől, mint nagynénjét. Szent Margit huszonhat éves koráig élt és végzé a rábízott csodatetteket. A betegek gyógyítását. A szenvedők gyámolítását. A tatárjárás megroppant lelkeinek égbe való emelgetését. Míg Erzsébet hercegnő csak tizenhét éves koráig bírta ama szent feladatot, amely az Árpád-házbeli királyleányokra várt itt a földön. Mert már hervadozóban volt a gyönyörű királynemzetség. (Még harminc esztendő múlik el V. István kétéves királysága után, és az utolsó Árpád-király is elvonul a huszonnégy király közé, hogy bezárja sorozatát a honalapító királyoknak.)

És a mécses tovább mutatja a falba illesztett sírköveket, amelyek mögött egy-egy Szent Margit-korabeli zárdahölgy fekszik, és a sírtakaró köveken csupán egy-egy keresztnév jelzi, hogy ki volt az a boldog, aki méltónak találtatott arra, hogy helyet kapjon V. István és Erzsébet magyar királyleány szomszédságában.

Ki tudná már manapság, hogy kit jelentenek a kőbe vésett nevek: szegény szolgát, aki kegyességével, tisztaságával, erényeivel kiérdemelte földi életében, hogy helyet kapjon a föld alatti katakombában, vagy pedig gazdag úrnőt, aki a világ hiúságait hagyta el, dús vagyont rázott le magáról, kínzó szenvedélyből menekült, mikor abban a reményben lépé át vala e Margit-zárda küszöbét, hogy ott helyet érdemeljen ki új életével a királyok és szüzek katakombájában.

- Maristella! - mondja a kőbe vésett írás, és többet senki nem tudhat meg arról a valakiről, akit itt rejtve eltemettek.

- Krisztina, Egézia, Margit, Ilona... következnek egymás után a kövek felírásai.

A mécsvilág búsan bolyong sírtól sírig, már nem remeg többé a láng, mert Máriási Ilona szívében nem megfélelmesedést, de bátorságot nyer a halottaktól. Mintha hívnák őt ezek a föld alatti szent nők, amint sírjaik között ellépdel. Suttog a fövény a lépése alatt, és valamerről a magasból ringó, tompa, állandó és megnyugvó zúgás hallatszik, mintha valamely másvilági malom folytatná a maga örök munkáját.

A Duna hömpölyög odafent, a vöröslő téglával és szürke kővel kirakott bolthajtás felett, amely bolthajtásnak valóban igen nagy erejűnek kell lennie, hogy az irtózatossúlyú folyamat elbírja...

Máriási Ilona andalogva lépdel a zárdaszüzek katakombájában, minden sírkövet megsimogat, mindegyik előtt keresztet hány magára, amíg végre elérkezik az utolsó sírhelyhez, amely fedőlap nélkül, üresen, sötétben, rejtelmesen tátong ki a katakombá nyirkos falából.

Itt már dörög a Duna hömpölygésében odafent a magasságban, mint valamely félelmetes szellem, amely észreveszi, hogy valaki az ő birodalmában jár. Rázkódik a bolthajtás, gigászi erővel nyomják vissza a meder alatti falak a Dunát, mintha évszázados küzdelmükben kiverejtékeződtek volna.

Ez az üres, utolsó koporsóhely az, amelyet Máriási Ilona keres.

Álombeli biztonsággal nyúl be fehér gyermekkezével az üregbe, mintha valamely ismert szekrénybe nyúlna.

Egy marékra való aranytallér gördül ki nyomban az üregből, amelyet a törökök elől menekedő apácáknak már nem volt idejük be sem falazni.

Csupa olyan aranypénz hevert az üregben, amelyen köpenyeges Jézuska képe volt.

Most már hazajöhet atyánk a háborúból - mondá Máriási Ilona, amikor édesanyjához a szigeti házacskába beállított.

És a galambposta útra kelt.

XIII. FEJEZET

A katonai dereglye megérkezik

Máriásinének kanárimadara volt, amely fénylő rézkalitkában szomorúan fújdogálta a maga rabdalát, amíg künn a ház körül tavaszi lármát csaptak a szabad madártestvérek.

Tavaszi nap volt, a madarak napja, amikor a legkisebb madárka is a legboldogabb életet éli. Ilyenkor az övük minden kedv, minden hang, minden szín a Margitszigeten.

Milyen fájó szívvel nézte a rab kanári még azt a szürke verébpárt is, amely éppen az ablakkal szemközt telepedett meg egy háztetőig érő hársfa ágain! Az egyik verébnek barna folt volt a begyén, mintha szakálla volna. Ez volt a hím. Tollait felborzolva szinte megnövekedve ugrándozott tavaszi kedvében. Nem állott el a hangja. Mindig fecsegett ahhoz a szürke kis társához, amely olyan soványnak látszott, mintha vizes kefével fésülték volna meg reggel. A kis társ egy ökölnyi odút fedezett fel az egyik gallyon.

Odahordott mindenféle szalmaszálat, hullogó madárpelyhet. A szakállas csak azért borzolta fel tollát, hogy lehulljon öltözetéről egy-egy felesleges pehely, amelyet kis társa azonnal az odúba vitt. Ez az odú lesz majd a fészek, ahol a gyermekeiket felnevelik. A szakállasnak már most se volt helye a fészekben. Oda csak a kis társnak volt bejárása, amint sürgött-forgott, mint egy kis gazdasszony. Jött-ment pihenés nélkül, hordta a berendezést a kis házikóhoz. Míg a szakállas csak ugrándozott és fecsegett, mint némely ember szokta eltölteni az időt. Egy magasabb gallyról szomorúan gubbaszkodva némán nézte a családi boldogságot egy szakállas veréb. Szeretett volna helyet kapni ő is az épülő fészekben, de bizony erre nem sok kilátása volt.

- Miért nem építesz te is fészket? - kérdezte a kíváncsi kanári a kalitkából. - Minden madárnak van fészke valahol, csak neked nincsen.

- Majd lesz nekem is, csak a szakállas hagyjon fel a házörzéssel - felelt a magányos veréb.

Valóban, amint a szakállas elrepült egy bogár után, a leskelődő veréb hetyke léptekkel, mintha sarkantyút pengetett volna a sarkán, közeledett a fészekhez, nyilván azért, hogy elfoglalja.

De Máriási Ilona, aki tanúja volt bűnös cselekedetének, felkapott egy horgászobotot, és kipiszkálta az idegen verebet a faodúból.

- Majd adok én neked, te kis tolvaj!

Mikor ennek az elfoglaltságnak vége volt, az udvaron keresztül belépett Rézike, a cigánypalatínus leánya.

- Gyere velem, Ilona! - szólt.

Rézike szomorú volt, mint az időjárás, amely húsvét napján váratlanul hűvösre fordult. A rigók többet üldögéltek a földön, mint a fákon - amely körülmény mindig tartósan hűvös időjárást jegyez a szigeti kalendáriumban. Csak a nagy bundás kutyák örültek a csípős szélnek - ők kénytelenek voltak meleg gubáikban járni, bármily melegen sütött a tavaszi nap.

Rézike előrement a Duna-part felé, ahol senki se járt, és senki se láthatta őket.

Itt hirtelen átölelte Máriási Ilonát, és váratlanul zokogni kezdett.

Oly szenvedélyesen sírt, mint amilyen szilaj a vadmadarak repülése, amelyek a vihart hasítják. Rázkódott egész testében, és könnyei megnedvesítették Ilona vállát.

- Meg fogod nekem bocsátani, ha rossz hírt mondok neked? - kérdezte a cigánypalatínus leánya.

- Ugyan, mi lehetne az a rossz hír, amelyet tőled hallanék! - felelt Máriási Ilona.

- Atyád megérkezett az éjszaka...

Máriási Ilona felsikoltott örömében.

- Hol van az én drága jó atyám?

Rézike könnyes szemmel nézett a leánykára, és erősen fogta annak kezét.

Gyorsan mondta el mondókáját.

- Az éjjel egy vasdereglye kötött ki a szigetsúcson, amelyen hadi lobogó volt, és ágyúszóval jelezte, hogy kikötni akar a szigeten. Atyám nyomban megrakatta a tüzet, hogy annak lángja messzire világítson a sötétségbe. A katonai csónak némán közeledett, és csendesen vetett horgonyt a part előtt.

- Itt valami baj van - mondta atyám, aki nagyon sok csónakot látott már kikötni a Duna-parton. Valóban úgy is volt. A komáromi pionérek, akik a dereglyét hozták, egy tiszt vezetésével szálltak partra.

A hadnagy megkérdezte atyámat, hogy jó helyen járnak-e? Itt lakik-e a Margitszigeten Máriási Gábor ezredes neje? Atyám felelte: itt lakik Máriási Gábor ezredes neje.

- Vele volna dolgunk, de az idő későre jár, nem akarjuk zavarni az asszonyt - mondá a hadnagy -, ellenben itt hagyunk a részére valamit, amit lesz szíves holnap átadni neki.

Nyolc katona erre a partra hozott egy súlyos, öles ládát, és azt gondosan elhelyezte a parton. Éjszaka volt, sötét volt, sokáig nem gyanítottuk, hogy mi van a ládában, pedig valamennyien ébren voltunk. Csak körülálltuk a ládát, és figyeltük a katonákat.

A hadnagy azután egy pecsétetes levelet nyújtott át atyámnak.

- Ez a levél özvegy Máriási Gábornénak szól. Meg van benne írva, hogy férje, a vitéz ezredes az ellenség előtt, csapata élén hősi halált lelt Győr alatt. Utolsó kívánsága az volt, hogy holttestét szállítsuk a Margitszigetre, ahol neje lakik. A budai helyőrség parancsnoka ugyancsak értesítve lett tábori futárunk útján, hogy gondoskodjon az ezredes vitéz katonához méltó eltemetéséről.

Így szólt a hadnagy, és írást vett atyámtól, hogy a koporsót hiánytalanul átadja...

Hallotta-e Máriási Ilona az utolsó szavakat? Hol volt az ő hallása, hol volt az ő lelke, amíg Rézike befejezte elbeszélését? Eszméletlenül terült el a fűvön. A palatínus leányának egyéb dolga nem volt, mint megkeresni, hol menedékes a part, vizet hozni a Dunából, hogy fellocsolja Ilonát. De mire Rézike visszatért a vízzel, Máriási Ilona már talpon állt, csak az arca volt olyan hófehér, mintha ő halt volna meg atyja helyett.

- Most már értem Szent Margit áldását - mondá csendes hangon Ilona. - Ez az álom arra szolgált, hogy legyen erőm és bátorságom elviselni a reám váró szenvedéseket. Köszönöm, Margit királyleány, hogy segítségére voltál szegény árva szívemnek.

Így szólt Ilona, és kezét összetéve, hosszan az égre nézett.

S azután nem hullott könnye, nem hangzott szájából jajszó, csak arca volt hófehér, mint azoké a szellemalakoké, akiket az elmúlt éjszaka a kolostor romjai között látott.

A cigánypalatínus leánya nem győzte bámulni Ilona lelkierejét.

- Hiába vagyok én a palatínus-kisasszony, bizony nem volna ennyi erőm elviselni a szenvedést...

- Én sem - felelt halkán Ilona. - Ha az elmúlt éjszaka Szent Margit leányává nem fogadott volna.

XIV. FEJEZET

Szent Margit leányává fogadja Ilonát

A temetés idején nemcsak a helyőrségi templom tornyában húzták meg a harangokat, de a nádorispán kedves ezredesének emlékezetére a Mátyás-templom öreg harangjai is megszólaltak.

A Dunán pedig katonai pontonok hozták azt a válogatott századot, amely díszkísérete leendő a hősi halált halt katona temetésének. Fehér kabátú, lószőr forgós Wasa-gyalogosok voltak, akik Napóleon katonáival már több csatát érten összevették fegyverüket.

A halott ezredes koporsója a kolostor romjai között volt felállítva, azon a helyen, ahol a templom hajója volt. Egy bíbortárnán feküdtek érdemei. Egy másikon kardja. A Nádor-husárok kivont karddal örökök a holttest körül.

A temetés órájában átkelt József nádorispán és felesége is Budáról a Margitszigetre. Tizenkét evezős dereglye hozta a fejedelmi párt felfelé a Dunán. Messzire látszott a dereglye orrán lengő sárga-fekete zászló. A nádor tábornagy egyenruhában volt, míg Alexandra nagyhercegnő sötét fátyolt vont arcára.

A nádorispán dereglyét természetesen más nagyurak csónakjai is követték. Eljöttek Budáról a méltóságos urak, akik csak valamit számítottak az országban. A nádorispán kívánsága volt, hogy kedvelt katonáját minél nagyobb parádéval adja át az örök nyugalomnak.

Fényllett a sötétzöld sziget a katonai ruháktól, a főméltóságok öltözékeitől.

Az óbudai parton egy üteg állt az ágyúkkal, amelyek akkor dörögnek meg, amidőn a koporsót a földbe eresztik.

Hát Jóska, a cigányok palatinusa mivel fejezte ki gyászát a Máriási család iránt? Ő nem rendelkezett hadsereggel, ellenben voltak neki muzsikuskai, akiket a Duna menti községekből összeharancsolt. Körülbelül negyven cigány-muzsikusk állt fel a Duna parton, hogy kellő időben rázendítsen az akkori idők divatos nótájára, a verbunkosra - majd ha a vajda jelt ad ezüstgombos botjával.

- Én a mély gyász ruháját sohasem vetem el - mondá Máriásiné.

- Az én ruhámmal ne sok gondjuk legyen - szölt Máriási Ilona. - Azt a ruhát én csak egyszer veszem magamra, édes atyám temetésére. Aztán majd egy szomorúbb, bánatosabb ruha lesz az én mindennapi viseletem.

Máriási ezredes ott temették el a kolostor romjai között. Ilona választotta ki a halottnak a helyét, hisz ő ismerte legjobban Szent Margit zárdájának romjait.

Egy nyárfá állt jobbról, a másik balról a vitéz ezredes sírhalmá mellett, mint mindig virrasztó őrség.

A sír lábánál sűrű bokor volt, amelyben fülemilefészkek voltak elrejtve. Minden tavaszkor e csodálatos dalnokok jelentik a síri pihenőnek, hogy idefent a földön ismét kikelet van.

A sír fejéhez egy négyszögletes követ állítottak Szent Margit egykori térdeplőjéből. Ez a szent kő megóvjá még a föld mélyében is a halottat minden bajtól.

A temetési szertartás befejezése után elment mindenki a sírtól, csupán a siránkozó családtagok maradtak vissza.

- Most már senkink sincs, árvák lettünk - zokogott az özvegy. - Elhagyott bennünket az a derék, nemes szív, amely bennünket mindenkinél jobban szeretett a világon. Elhagyott bennünket a mi jó atyánk. Olyanok lettünk, mint a pusztai vadmadarak.

- A királyért, az országért, a hazáért halt meg - szólalt meg a nagyobbik Máriási kisasszony. - Vajon mivel kárpótolhat bennünket a király azért, mert elvette tőlünk atyánkat?

A kisebbik Máriási leány felsóhajtott.

- Az emberek kitalálták a háborút, mert az apák nem haltak meg eléggé gyorsan. Az emberek kitalálták egymás öldöklését, mert már nem férnek el egymástól a földön. De a mi szegény atyánk békességben élt mindenkivel, nem volt senkinek az útjában, szelíd volt és türelmes: miért ölték meg őt?

Aztán keserves, szívet rendítő zokogásba fűltak valamennyien, hogy majd meghasadt a szívük.

Hiába nyíltak a sziget közepén azok a csodálatos piros virágú japáni birsbokrok, amelyeket éppen József nádor honosított meg, senki sem gyönyörködött a virágokban, amelyek Gyümölcsoltó Boldogasszony napjára szoktak megérkezni, az emberek álmélkodására. Olyan gyengéd e bokrok pirossága, mintha az éjjel rózsaszínű hó hullott volna, s ezt őrizték meg a levelek.

De ezenkívül minden bokornak más színe volt. Voltak sárga bokrok, amelyek úgy ragyogtak, mintha napsugárral vetekednének. Másfelé lila és vörösbarna bokrok rajzai mutatták a tavaszi természet festőművészetét. A fák halovány zöldje remegve imádkozott a kék ég alatt, a fenyők sötét téli ruháikban, mint eltévedt, északi utasok álldogáltak e szívárványos sokadalomban.

Csudálatos szép volt a sziget e napon, mintha a Máriási család fájdalmát akarnák enyhíteni az ibolyák is, amelyek belepték a réteket, és illatukkal eltöltötték az utakat.

Kármán költő úr, mint a Máriási család régi barátja, a Duna-parton állt, amíg a gyászolók kisírták fájdalmukat.

Elsőnek Máriási Ilona tért vissza az atyai sírtól. Olyan gyengéd, finom volt alakja, mint azoknak a fűzeknek gallyacskái, amelyek a vízparton virágoztak.

A költő szomorúan nyújtotta a kezét.

- Elvégeztetett - mondta.

Ámde a leányka könnyein át mosolygott:

- Most már semmi akadálya sincs annak, hogy hő vágyamat, mindig velem levő álmomat megvalósítsam, miután meghalt az a drága lélek, aki eddig a földi életben visszatartott.

- Mit akar tenni, Ilona? - szólt aggodalmasan a költő.

- Ön, poéta léte nem találja ki, hogy mit tesz egy szegény árva leány, aki elvesztette azt, aki őt legjobban szerette? Segítségére leszek Önnek, hogy megismerje szándékamat. Én még ma este elhagyom a szigetet, hogy ide többé vissza ne térjek.

- Hová menne?

- Oda, hová Szent Margit mutatta meg az utat. A budai apácák kolostorába, hogy Jézus Krisztus mennyországi fátyolát a fejemre tűzzem.

- Szegény gyermek - felelt részvétellel a költő. - A fájdalom megingatta lelkét. Csillapodjon le Ilona, még hosszú, boldog élet vár önre, amit én magamról el nem mondhatok...

- A kolostorban majd imádkozni fogok önért, Kármán úr, hogy elérje azt, amire szíve vágyakozik.

- Az ön fülének még nem szabad hallani azt, amire az én szívem vágyódik. Az ön ártatlan lelke még fel nem foghatja azoknak a szenvedését, akiknek szenvedését a többi ember nem értheti. Ön még gyermek, Ilona, ne csodálkozzon, hogy hallgatok fájdalmáról.

- Majd a kolostorban megerősödik a szívem, megvilágosodik elmém, hogy megérthessem az én egyetlen jó barátomnak titkolt panaszát. Remélem, hogy az oltár lépcsőjéről jobban látom majd az embereket és a világot, hogy ne kívánozzam vissza az életbe. És akkor majd a távolból az én imádságom fogja önt néha kísérni, hogy elviselhesse lelke fájdalmát. Ha majd gyógyulni kezd a seb szívében, gondoljon arra, hogy egy szegény árva leány imádkozott önért a kolostor csendjében.

- És anyja, testvérei? Velük nem törődik?

- Szent Margit útbaigazítást adott, hogyan gondoskodhatom róluk, hogy ne legyen nehezükre az én eltávozásom. Az én szegény testvéreim boldog köznapi lelkek. Az ő fájdalmuk elmúlik énmíattam.

Nem, mert én nem halok meg, én tovább is az ő szerető, jó testvérük maradok, aki minden nap kérni fogja a jó Istent, hogy az ő nővéreinek sok boldog esztendőt, sok örömet ajándékozzon. És az én imádságomat meghallgatja a jó Isten, mert olyan pártfogóm van, aki a jó Isten jobbán ül a szentek koszorújában.

- Szent Margit?

- Valóban ő. A megdicsőült királyleány pártfogása már eddig is hozzásegített ahhoz, hogy segíthessek anyámon és testvéreimen. Kármán úr, én megtaláltam annak a kincsnek a helyét, amelyet századok előtt rejtettek el a szigeten a szent nővérek, bizonyosan azzal az óhajással, hogy olyan találja meg azt, aki arra érdemes. Szent Margit engem ítelt érdemesnek a kincs felfedezésére, és én testvéreimnek ajándékozom azt, hogy ők a maguk módja szerint megeléjék földi boldogságukat. Egy levelet találnak majd párnám alatt, ha én eltűnök, amelyben megírok mindent, felfedezem a kincs helyét. Kérem önt, Kármán úr, hogy maradjon anyámmal és testvéreimmel, hogy le ne sújtsa őket a csapás az én eltávozásom miatt, valamint ártalmukra ne legyen az öröm a kincs felfedezéséért.

- Itt maradok.

Máriási Ilona kezét nyújtotta a költőnek.

- Köszönöm önnek. Számíthat hálámra, számíthat imádságomra.

- Még egyet, Ilonka - szólt a költő. - Hogyan akarja kegyed elhagyni a szigetet, hogy senki se vegye észre távozását? A csónakosok ismerik önt.

- Szent Margit segített megmutatni az utat, amely a szigetről a budai apácakolostorba vezet. Lehet, hogy másnak félelmetes volna ez az út, mert mélyen a Duna feneke alatt vezet. De velem lesz a pártfogóm. Azonkívül egy leány is elkísér az utamon, aki nem akar magamra hagyni addig, amíg célomat elértem.

- A cigány nádorispán lánya?

- Igen, Rézike, a jó lélek, eljön velem a félelmetes útra, ő hozza el majd a hírt a szigeten maradottaknak, hogy szerencsésen elérkeztem a kolostorba.

Az est leszállt, és a telihold felragyogott a pesti partokon.

Aludni mentek a gyönyörűséges fák, amelyek arról álmodnak, amit nekik napközben a szél susogott; szenderegni kezdtek a bokrok, amelyek napközben a messze földről jött napsugarak elbeszéléseit hallgatták. A virágok lehajtották fejüket, miután elhagyta őket kegyes pártfogójuk, a kék égboltozat.

De ébren voltak a halak a Dunában, amelyek feljöttek a víz mélyéről, hogy közelebből hallhassák Szent Dávid hegedülését a holdban. Felemelkedtek a mederből a kagylók, hogy kinyíljanak a víz színein, hogy belsejük megteljen azzal a csodálatos bűgő hanggal, a hold hangjával, amely még haláluk után is hangzik belőlük. És ugyancsak azért ringatódnak a kagylók a vízen, hogy összegyűjtsék magukban a hajnali harmatot, a csillag fényét, a hold sápadtságát és a kelő nap aranylását, amely fényekből később a gyöngy születik a kagyló szívében.

Elkezdtek éneklésüket a békák, amelyek a maguk nyelvén dicsérik a sok század évek óta a tavaszt; az emberek csodálkoznak a békák érthetetlen beszédén, pedig mindig csak azt zengik ők, hogy dicső a természet.

S ekkor, midőn ezüst nyárfákra ráakaszkodott a hold sárga lámpása: indult el útjára Máriási Ilona.

A cigány nádorispán leánya, Rézike két nap múlva került elő, és ezt mesélte a szigeten:

- Nem tudnám megmutatni a helyet, ahol a földbe ereszkedtünk, mert az én jó kis úrnőm, Ilonka, meg parancsolta, ne lássak, ne halljak. Csak arra emlékszem, hogy a kolostor romjainál találtuk meg azokat a lépcsőket, amelyeknek a száma száz. Mindig lefelé mentünk darab ideig. Amíg a hold kísért bennünket, addig denevérekkel, madarakkal is találkoztunk, amelyek elröpültek fejünk felett, de nem bántottak.

Aztán Ilonka gyertyát vett elő, amely úgy világította meg az alagutat, mint a nap. Csodálatos gyertya volt ez! Ilonka ment elől, én utána, de annyit észrevettem, hogy a finom homokon, amely az alagutat fődte, Ilonka egy lábnyomot követ, amely előtte járt mindig. Keskeny, asszonyi lábnyom volt.

Fenn, a sötét bolthajtás felett örökös zúgás - a Duna folyt felettünk.

Mentünk, mentünk, talán egész éjszaka mentünk, és az út nem változott. A nagy, barna kövek, amelyekből a fal volt kirakva, változatlanul követtek. És mindig előttünk a lábnyom, hogy el ne téveszthessük az utat.

Nagyon fáradtak voltunk, mire elérkeztünk a helyre, ahol ismét lépcsők következtek. Itt leültünk darabig. A lábnyom itt eltűnt előlünk, de már nem téveszthettük el az irányt. A lépcsők meredeken vezettek felfelé. Ki tudja hová, merre vezetnek a lépcsők, hol lyukadunk ki, miféle veszedelembé jutunk?...

De Ilonka megcsóválta a fejét:

- Szent Margit vigyáz ránk, nem lehet bántódásunk.

Nekiindultunk tehát a lépcsőnek.

Megint száz lépcsőfokot mentünk felfelé, amikor egy bronzajtóhoz értünk, amelyen Ilonka háromszor kopogtatott.

Az ajtó csendesen felnyílt.

Mit gondolnak, ki volt előttünk?

Senki más, mint a fenséges nádorispánné, aki karjaiba ölelte Ilonkát.

- Vártalak, gyermekem - mondá a nádorispánné.

Engem pedig a következő éjszaka maga a fenséges nádorispánné kísért vissza az alagúton. A kezemet fogta, nem féltem. A lányok még mutatták az utat, amerre mentünk előző éjszakán.

A lépcsőnél megcsókolt a nádorispánné:

- Mondd el gyermekem, hogy Ilonkát lányommá fogadtam, ne búsuljanak érte.

- Talán Szent Margitot láttad, te leány? - kérdezte a cigány nádorispán, mikor leánya befejezte elbeszélését.

A Máriási család visszaszerezte elvesztett vagyonát. Sohasem beszéltek arról, hogy miféle pénz volt segítségükre. Kármán költő úr is hallgatott, mert nemsokára meghalt. Máriási Ilona egy apácazárdában fejezte be életét.

UTÓHANG

A mai Margitsziget

...A mesemondó leteszi a tollat, megsimogatja a homlokát, körülnéz a százesztendős falak között, ahol egy régi szerzetes buzgóságával végezte ájtatosságát Szent Margit tiszteletére.

Az álmok, jelenségek, víziók Szent Margit szigeti éjszakájának vége van; az augusztusi csillagok lehullottak már a Dunába, valamint a budai hegyek mögé; a nagy fák, amelyek az éjszakai széllel együtt szárnyra keltek, hogy lombos üstökösként meglátogassák egymást a felső és alsó szigeten, helyükön állnak már; a romok közül eltűnnek a fehér fátyolos szellemalakok; a virágillattól bódult madárcák, Szent Margit drágalátos kis madárcái megmozdulnak a lombok között - Újpest felől kerékküllőit küldi előre a Nap, már ezüstösen porzik az út az aranyszekér előtt.

Visszatérünk az elmúlt századok bűvöletes messziségeiből a mindennapi jelenbe, még ha ez nem is történik minden megerőltetés nélkül. Oly szép álmodozni, oly jó kegyesnek, tisztának, nemesnek, jóságosnak lenni az álmok ringatózó szigetén, hogy még a legboldogabb ébredés is fájdalmas, midőn visszatérünk a mesék őserdejéből - az egykori Margitszigetről a mai Margitszigetre.

Még egy elkésett fülemilehang futamodik elő búcsúzóan József nádorispán kertjéből, a sűrű bozótból - aztán az álombéli hang után, csaknem annak farkára lépve: elcsirrenti magát az első veréb. Ő már a nappal, a hétköznap. Ő már a kijózanodás, az álomtalanság hangja, pedig fejből tudom, hogy Nagyboldogasszony napjára virradtunk, tűzpiros szemmel tekint alá a fali kalendárium az egykori barátkolostor öreg faláról, a magyar ünnepnapja lelkendezve, örök ifjúsággal, soha el nem múló szeplőtelenességgel harsan fel együtt a lombok közül a hajnali széllel. De a veréb a legnagyobb ünnepnapokon is megszólal, mintha ennek a szürke kis teremtnak, ennek a mindnyájunkat példázó kis szárnyas emberkének sohase lenne életében valódi ünnepnapja. Ugrik, mint a percmutató, és mi vele fordulunk, még ha a legméltóságosabb toronyórának vélnénk is magunkat.

Ó be sokszor figyeltem a hajnalokat Szent Margit szigetén, mintha nem akarnék sehogy sem belenyugodni abba, hogy az álmoknak végük van, és mennyire vén már a legöregebb nagy fa is, amelynek fiatal kérgébe egykor egy Árpád-király arcképe formálódott ki, és az arc megmutatkozik a csalékony, holdvilágos éjszakákon.

Ó, be halkítottam még a lélegzésemet is, hogy a hajnaloknak minden bűbájosságát, angyali jövetelét, elképzelhetetlenül nesztelen megérkezését megleshessem, mintha egy virágocskát akarnék megfigyelni, amely ezekben a percekben dugja ki fejcskáját az ismeretlen föld alól. Vajon a hajnallal együtt születnek a virágok is? Vajon egyezik a margitszigeti virág világra jöttének pillanata az első fehér szalaggal, amely kelet felől az égre futamodik? Vagy a holdsugár, a néma, holtnak mondott, de talán csak emberi gondolattal halottnak vélt holdsugár csalogatná elő a rejtőzködő virágokat, együtt az éj szellemeivel? Lehetséges, mert hiszen a virágok éppen oly szépek és érthetetlenek, éppen olyan másvilágias nyelvűek és oly megfejthetetlen életűek, mint akárcsak a szellemek, akik holdsugaras szigeti éjszakákat benépesítik.

Ó, hogy mentem lábujjhegyen tavaszi hajnalon ahhoz a bokrocskához, amelyen új levélkék mutatkoztak, mikor még alkonyattal oly élettelennek látszott a fácska, mintha kivirágozni végképpen elfelejtett volna a hosszú télben! És halkíthattam léptemet, hogy még a fűvek se vegyék azt észre: a kis bokor messziről észrevette, hogy termékenyülésének pillanatát emberi szem akarja kilesni, és talán halkán felkacagott magában. A levélke már „régén” a világon volt, mire bokrocskámhoz értem - amilyen „réginek” lehet emberi fogalmak szerint nevezni a levelek életét. A levélke már mozdult is, mint a csecsemő, lengedezett a titokzatos dajka, a hajnali szél karján. A levélke már megtanult sírni és mosolyogni, mint ahogy a világra jött emberke is tudja ezeket a dolgokat, anélkül hogy valaki tanítgatná erre. És bizonyos, hogy a levélke is tud valamely nyelven, amellyel édesanyját, a bokrocskát értesíti, hogy immár nincs többé semmi baj, itt van a világon, szellő dajkája kezében, és a bokor-anyácska éppen olyan boldogan nyitja fel vajúdásából szemét, mint az emberi anyácskák.

Ó, hányszor kerestem a szigeti ösvények porában, rétjeiben, harmataiban azoknak a szellemeknek a lábnyomát, akik bizonyosan itt jártak az éj folyamán, mert hiszen látni véltem őket, amikor az álmatlan éjszakán búsan kitekintgettem ablakomon, hogy csillagport vagy holdvilágos levegőt lélegezzek magamba, hogy megtaláljam szokott álmaimat a kegyetlen vánkoson! Ó, hogy szerettem volna a hajnal rózsaujjú mutogatására megtudni, hogy miért döngött éjszaka a magános ház esőcsatornája - ki ment végig a padláson, akinek bizonytalankodó lépteit világosan lehetett hallani, és ki roppantotta meg százasztendős bútoraimat, József nádor székibe ki telepedett, ki ült ócska íróasztalomhoz, hogy ott helyettem a megkezdett munkát folytassa? Ki volt az, aki a papirosomra írt, amíg én gondolatban elaludtam? Ki volt az, aki nyitott ablakomon bejött és kiment, anélkül hogy észrevettem volna - pedig éber alvásomban azt is hallani vélem, amikor a romfalban fészkelő nesztelen bagoly elsuhan a ház körül.

De már megkondul Óbuda felől a nagyboldogasszonyi harangszó, oly áhítattal közölvén a maga nagyharangi hangját a báránnyelű égboltozat felé, mintha egy egész ország fohászkodna fel egyszerre az égben, és a harang döngő hangjával az utat egyengetné a magasságok felé, azoknak is, akik nem tudnának imádkozni.

Ne mondják nekem, hogy a napok voltaképpen mind egyformák! Minden napnak megvan a maga varázsa, sajátosága, jelleme. Még a színe is más Nagyboldogasszony napjának, mint egyéb napoknak. Az ég kékebb, a felhő fehérebb, a lomb zöldebb ezen a napon. A napszeker tüze-
sebben indul el Magyarország felé, mintha minden erejére, tehetségére szüksége volna ezen a napon, hogy szolgálhasson annak az isteni Anyának, akinek ez a nap rendeltetett emlékeztetére.

A Margitsziget ébred. A kertészlak felől megszólal az a kisharang, amely a sziget területén más óramű helyett itt az időt bejelenti: a reggelt, a delet, az estét. Nagyboldogasszony napján ugyan nem dolgoznak a kertészek, de a harangocska mégis megkondul, hogy el ne szokjon tennivalójától.

A kerti utakon már javában váltakozik a fény és az árnyék. Megszámlálhatatlan azoknak az aranyhidaknak a száma, amelyeken át kell lépegetni a sétálóknak. De az árnyék fekete hídjai is aranyló színűek, különösen azokon az utakon, terecskéken, amelyek környékén ama fák állnak, amelyek korán hullatják leveleiket.

Sodródik az aranylevél, futamodik lábunk alatt a Hét Vezérek fájának termése, mert rendszerint ez a vén fa kezdi meg leghamarább hullajtani platánleveleit, mintha már nem bírná őket vénségére eltartani. Igaz, hogy nagyon öregnek mondják ökelmét, hétágú törzséből napjainkban már csak három van meg, a többinek a helyén szurkos homok vagy odú, amelybe

játékos gyermekek üldögélnek, mint valami bölcsőbe. És a vén fa ringatja felettük sárguló, ritkuló lombjait mindaddig, amíg egyetlen levél lesz az ágain. Persze észak felé kopaszodik leghamarább a vén fa, mert arról kapja ama hideg szeleket, amelyek mindig ellenségei voltak a fáknak és virágoknak.

Az öreg áll, halkan rezeg, mint a csendesülő, búcsúzkodó szív, pedig én úgy nézem, hogy ebben a vén törzsben még mindig annyi életerő van, hogy valamennyiünket túlél, akik alatta megpihenünk. Bólongathatsz öreg, másodpercenként szórhatod alá búsult leveleidet, mint halk mondanivalókat; én már nem hiszek neked, még ha nyugdíjasságodban azt is megengeded magadnak, hogy a sziget fái között legkésőbb keljél fel tavasszal, és nyár vége felé leghamarább menj el aludni. Soká, nagyon soká élsz te még itt, a vén kastély előtt. Favágó nem meri reád emelni fejszáját, mert nagy és dicső múltad miatt kegyelmet kapsz arra az időre is, amikor már egyetlen levelet sem tudsz hajtani.

A gesztenyefák, amelyek reggelenként az alantról közelgő első lóvonatú kocsit várják, mintha valami mondanivalójuk lenne a barna ló számára, valóban jelt adnak magukról, amikor a lóvonat eldöcög alattuk. Ilyenkor hullanak le a lombok közül azok a száradó, tüskés buzogányfejű gesztenyék, amelyekkel a fa-anya a csendes éjszaka alatt megállapodott, hogy elsőnek indulnak el a nagyvilágba, hogy kipróbálják az életet. Bizony, még a kemény, szilárd, szinte letéphetetlen vadgesztenyék között is akadnak olyanok, amelyek már nem ragaszkodnak a természet ősi törvényeihez - nem tudják szülőhelyükön, a nagy fák magosságában békén kivárni sorsukat, őszi halálukat, hanem már előbb is elkíváncznak nyugodt otthonukból, amikor a lóvasutat eldöcögni látják a környéken. Utazni kívánnak ők is, és kopogtatnak a sétaúton, háztetön, a szélben, a hajnalban, az útra kelések idejében.

Rotyog a lóvasút, kovácműhelyre emlékeztetően csengenek ódon kerekei, gurul a sín, és a nyitott kocsiblakokon mindenféle olyan emberi fejek hajladoznak ki, akik minden első lóvonattal szoktak érkezni, akik mindig olyan csodálkozással nézik meg az álmaiból imént felébredt szigetet, mintha azt először látnák. És a vadgesztenyefa, amelynek pedig öreg fejével tudnia kellene, hogy legjobb dolguk azoknak van, akiknek nem kell utazni: - mégiscsak elbocsátgatja a tüskés fejű fiait, amikor a lóvonat megrázza alatta a talajt. Kopog a vadgesztenye.

De ne feledkezzünk meg a nagy zöld harkályról se, amely ugyancsak a legelső órákban hallható a szigeti csendességben, olyan hatalmasakat kiált, mint valami erős ember - azt lehetne hinni, hogy valakivel birkózik hajnalonként ez a testileg is nagyra fejlett madár. Olykor vezényszóhoz hasonlít a hangja, máskor diadalüvöltéshez, máskor segélykiáltáshoz, hogy visszhangzik tőle Szent Margit kolostorának környéke. Pedig mindez a nagy lárma csak azért van, hogy a fakéreg alól előcsalogasson valamely bogarat a zöld madár.

A nagy harkály mindent túlvisító kiáltása ébreszti fel még azokat az ábrándos fákat is, amelyek még akkor is álmodnának tovább a lombok között, midőn már a Duna-part pesti oldalán megkezdődött az élet. Ezek a kolostori fák különbeknek hiszik magukat a sziget többi fájánál, mert hiszen a legszentebb részeknek lakói ők. De a zöldharkály kiáltására fel kell ébredni még nekik is, mert erre a hangra nem maradhat senki se álomban a szigeten.

A harkály hangját napközben aztán nemigen hallani, mert nem tud konkurálni az emberekkel, akik eleget kiáltanak helyette.

Ugyancsak reggel próbálják ki kürtjeiket a varjak, amelyek úgy kapaszkodnak bizonyos fák üstökeibe, mint valami légi pandúrok. Más az öreg varjú kiáltása, és más hangja van az

ügynevezett idei varjúnak. Ó, ezek a varjak, amelyek őslakóknak tekintik magukat a szigeten, mintha már abban az időben is itt laktak volna, amikor Visegrádtól Óbudáig mindenki a margitszigeti domonkos atyáknak fizetett adót, ezek a varjak nem ijedősek. Ismerik az idevaló embereket. A kertészeknek még a nevüket is tudják, rákiáltanak az őrt álló rendőrré, és nem tartják magukat a regulához, a nagy szálloda és az új szanatórium körül napjainkban nem szabad olyan lármát csapniok, mint a régi időben. Még a nagy szálloda tetőjére is rátelepednek, pedig ezt emberemlékezetnyi időben emelték, amikor az egykori kétemeletes nagy szállodát felépítették három emeletnyire, a pestiek és a szigetiek nagy csodálkozására. Minek és kinek az a sok emelet? Ki lakik majd a százon felüli szobákban, amikor a harmadik emeletre senkinek sincs kedve felmászni? Igaz, hogy a ravasz vendégek tudják, hogy télen éppen a harmadik emeleten van a legjobb meleg a légfűtés miatt, de mégiscsak harmadik emelet az, ami a kényes pestieket akkor sem csábítgatja, ha olyan halálos biztonsággal működik a felvonókészülék, mint akár az amerikai hotelekben.

A varjak a maguk espereslépteivel tovább is csak ősi biztonsággal, szerzett jogaikkal hivatkozva sétálgatnak a nagyvilágnak épült fogadó előtt, a terjedelmes réten, mintha általában nem érdekelné őket a világ haladása. Mit nekik az amerikaiak, akik hamarosan ráeszmélnek a háború után, hogy Pesten mégiscsak egyetlen hotelben érdemes lakni, mert itt az östermszettel együtt élvezhetni a modern civilizációt is! A huszadik századbeli utazó kényemét, rafinált szokásait, ördögös pihenését, tiszta ágycsészét és margitszigeti levegőjét, amelyet a régi világban bizonyára lepecsételt palackokban szállítottak el innen is, mint a történelmi anekdotákban némely osztrák fürdőhelyét.

És a vén varjakat nem zavarta még az sem, hogy megint csak építeni kezdtek a szigeten, amikor az idő tájt a világháború szélütöttségében sehol se nyúlt ki kőműves keze az alkotás felé.

A varjak egykedvűségén az mit sem változtatott, hogy a betegek, akik a Szent Margit-forrás csodatévő jóságát századokon át nemzedékről nemzedékre hagyományozták egymásnak, most, a háború után, a betegségeket, a nyomorúságokat, az egész világot meglepő nyavalyákat ide kormányozhatták egy szanatóriumba, amelyet ügyes kezek a nagy szálloda mellé olyanformán építenek, hogy se a betegek, se az egészségesek nem zavarják egymást mindennapi életükben. Pedig a legvénebb varjaknak tudni kellett ama vidéki plébános könyvéről, aki meggyógyulván Szent Margit szigetén sántaságából, szívbajából és egyéb betegségeiből, hálás ember módjára, fogadalma szerint arra szentelte életét, hogy könyvet írjon arról az isteni csodatételezésről, amely vele történt, amidőn Szent Margit-forrásaiban megfürdött. És ez a könyv, bár nagyon kevés példányban jelent meg - nem többen, mint azt egy vidéki parókia jövedelmei megengedik -, ma is egyetlen útmutatója a betegeknek, akik Szent Margit csodatételeiben bíznak.

Az Isten áldja meg a főtisztelendő urat, mondom én is (bár gyakorta vén varjúnak képzelem már magamat, akinek szerzetesi életmódja és bölcsessége mellett nemigen lehet már a világi hiúságokkal törődni) - az Isten áldja meg a főtisztelendő urat, aki először írt könyvet azokról a csodákról, amelyeket saját szemével látott a szent királyleány szigetén. Mert az ő könyvének csodatételező hatása volt reám, amikor egy bús betegséges, szívszorulásos és búcsúzkodó délutánon egykor felfedeztem Szent Margitsziget című könyvét a Múzeum körúti Ruzicska-féle antikváriumban. Több mint egy évtizede ennek - némely fák még bokrocskák voltak itt a kastély kertjében, különösen az orgonák fejlődtek nagyon, miután ismerni kezdték szívbeli szerelmemet a szűzies orgonálat iránt - több mint egy évtizede, hogy egy baljós, halálgondolatos, búcsúzkodó délutánon azzal a szándékkal léptem át az antikvárius küszöbét, hogy kiválasztok néhány könyvet, amelyet ebben az életben még érdemes elolvasni, hogy lelkiismeret-

furdalás nélkül várjam a halált, amely rövidesen értem jön, akit szinte hívtam is akkoriban. Kábán, meggondolatlanul, negyvenedik évem felé közelegve, amikor azt hittem, hogy már minden kötelezettségemnek eleget tettem ezen a világon, és fiatalon halok meg, mint egy magyar főispán, akiről majd azt mondják a halotti beszédben, hogy még sok épületes dolgot várhattak volna tőle az életben... És Ruzicska, aki olyanformán törpe, göthös, szürke öregemberke volt, mintha abban a percben lépett volna ki Dickens regénykönyveiből (a második polcra), amikor kezem nyomása alatt valóban nyikorogva nyílt a vén bolti ajtó - és Ruzicska átnyújtotta ráncos, kicsiny, majomszerű kezeivel ama főtisztelendő úr könyvét, aki tudtommal először foglalta könyvbe mindazokat a csodatételeket és meggyógyulások történetét, amelyeket részben maga látott két szemével, amelyekről részben hallott.

Nehéz dolog személyes emlékekről beszélni magamfajta embernek, aki most, ötvenedik éve felé ballagva, jámbor és kegyes mesemondásokkal akarja megnyerni Szent Margit pártfogását, hogy továbbra is segítségére legyen a rettentő élet elviselésében - ám nem hallgathatom el, hogy Szent Margit akkor tette velem az első csodát, amikor Ruzicska-gnóm váratlanul a sohasem hallott nevű vidéki plébános könyvét ajánlotta figyelmembe, mint valamely ritka és becses könyvet.

És estére, amikor könyveimet, mint valamely kis bálványokat az ágyam mellé készítettem, hogy azok vigyázzanak reám ama ceremóniák közepette, amelyek ebben az időben sikeres elaltatósomhoz szükségesek voltak: ott találtam a főtisztelendő úr kegyes könyvét Szent Margit csodáiról, a vizekről, forrásokról, fürdőkről, vízzuhatagokról, amelyek mind azért vannak a földön, hogy csodát tegyenek azokkal a betegekkel, akiknek már az elhalványuló csillagok sem tudnak reménységet öntögetni a szívükbe. És én már régen nem láttam csillagokat ama pesti fogadóban, amelynek negyedik emeletén abban az időben oly csendességgel laktam, mintha senkivel se akartam volna észrevétni, hogy darab idő múlva meghalok.

És a főtisztelendő úr oly pontossággal írja könyvét, mint akár a matrikulát ott a plébániai irodában.

Azzal kezdi, hogy csak az imént épült fel Szent Margit fürdője a szigeten - a múlt század vége felé -, indokoltnak látta tehát a következő nyáron, hogy meglátogassa ezt a fürdőhelyet, mint idáig körülbelül meglátogatott minden magyar fürdőt, hogy kínzó betegségére gyógyulást találjon. A főtisztelendő úrnak szívbaja volt. Elakadozott a lélegzése, fulladásai voltak álmában, halálos kimerültségeket érzett: szerencsétlen sejtelvei voltak élete megrövidültségéről. - És a főtisztelendő úr ama két hónap alatt, amelyet a Margitszigeten töltött, meggyógyult szívbajából. Ő mondja, el kell hinnünk. Sorstársai, szenvedő testvérei okulására leírja tehát a fürdőnek forrását, a sétányoknak enyhességét, a zárda romjainál való tartózkodás lelki tisztálkodását, a jó hatásokat a forrás-zuhatag szemlélésében, a gyógyulás útját a halk, alig fárasztó életmódban.

Igen, a főtisztelendő úr beszél a csodáról, amely vele itt történt, amikor buzgón fohászkodik vala Szent Margithoz, hogy az égi szűz segítené meg szenvedéseiben. És Szent Magit a tizedik napon, amidőn a plébános a romok lépcsőin térdepelne: „segítségére is jött hívének”. „Mintha egy nagy kő ereszkednék alá szívemről, amely ott nyomta volna idáig mellemet, lélegzésemet, állapotomat...” „Lábaim dagadása muladozik a fürdők használására...” „Kedvem néha már derülni kezd a palatínus rózsáskertjének szemléletében...” „A forrásvíz mindennapi iszogatása visszahozogatja régi étvágyamat...” „Már hosszabb sétákat is tudok tenni mankó nélkül, pedig néhány hét előtt az ágyamból sem tudtam felkelni...”

És oldalról oldalra írja a csodákat a főtisztelendő úr a sántákról, a köhögősekről, a gyomor-bajosokról, a nehéz lélegzetűekről, a szenvedőkről, a reménytelen betegekről, akik itt körülötte mind gyógyulni kezdenek.

Mire végigolvastam a főtisztelendő úr könyvét, úgy éreztem magamban, hogy velem is változás történt, mintha felébredt volna bennem valamely ismeretlen, távoli emlék. A hit - amelyet szinte azóta felejtettem, mióta elhagytam a podolini piarista kolostort. És felejtém rohanó életemben a jó atyák áldását, amellyel elbocsátottak maguk közül az ódon klastromból, messzire terjedő kertjeikből... el a Poprád fénylő vize mellől, ahol a legjobb, legfehérebb vászon készül.

Ez a régi áldás jutott eszembe, pedig már nagyon sok éve elmúlt annak, hogy utoljára hittem.

És végigjártam magam is a Margitszigetet, amint azt a főtisztelendő úr tanácsolta mindazoknak, akik már nem bíznak sem magukban, sem orvosaikban, de már orvosságaikban sem.

Laktam a kis szállodában, mert a főtisztelendő úr is ott lakott és nyáron boldogan vártam a fürdés idejét, mintha többé nem volna semmi más gondom, mint csak annyi, hogy jól megfürödjek, mozdulatlanul, lelankasztott karokkal, kinyújtott lábakkal üldögélve a fürdőkádban, miközben a folyton ömlő, meleg forrásvíz körülölelget. (Amint a főtisztelendő úr tanácsolta.)

Reggelenként megmerítettem poharamat a vízivó helyen, és mintha valamely száraz sivatagból jöttem volna: oly mohó kortyokkal fogyasztám a vizet. És a forrás mellett elhallgattam annak az öreg „vízmester”-nek az előadásait, a maga kevés szagú nyelvezetén mindennap elmondogatva a forrás látogatóinak, hogy ez a víz főleg azoknak használ, akiknek májuk immár keményre dagadt a sok borfogyasztástól, akiknek veséjük alattomban szűrő fájdalmakat okoz. És használ azoknak, akiknek muladozóban van az étvágyuk.

Dehogyan is szóltam volna közbe, hogy magam is kitanultam a Szent Margit-forrásnak az eredetét még kérkedő beteg koromban, aki már nem akar hinni a legendákban. Dehogyan is mondtam volna el az öregnek, hogy ez a forrás, amelyet ő itt Szent Margit lábnyomán lát felfakadni: tudományos megállapítás szerint ott fakad a budai hegyek között, ahol voltaképpen minden környékbeli forrásnak közös medencéje van. Ott fakad a Rudas-fürdő vize, ott fakad a Császárfürdőé, a Lukácsé, az artézi vizeké. A Margit-forrás csak annyiban különbözik a többiektől, hogy messzibb, kalandosabb utazást tesz meg a föld alatt, mint a többiek. A többiek már a Gellért-hegy lábánál napvilágra kíváncsoznak a föld sötétjéből, de ez a Margit-forrás tovább, messzibb igyekszik, átfúrja magát Budán, átszörögdez mélyen a Duna medre alatt, hogy át a szigeten szintén feltörjön a föld mélyéből. Persze hogy nagy utazásában a forrásvíz felszedi magába mindenféle anyagokat, mint a nagy utazó tapasztalatokat. Ezért mondják a vegyészek, hogy mennyi mindenféle anyagokat tudnak kimutatni Szent Margit vizéből.

Csak hallgattam az öreg „vízmester” magyarázatait, mert minek is szóltam volna közbe az ő áhítatos, régen megtanult mondókáiba.

És üldögéltem azokon a padokon, amelyeket a főtisztelendő úr különösen figyelmébe ajánlott könyvében a gyógyulni kívánó betegeknek.

Felkerestem azt a padot a kolostor romjai között, ahol hallani lehet a nagy fák és kis bokrok lélegzetvételt, és az ember önkéntelenül megpróbálja utánózni a hosszú életű fákat a csendes mozdulatlanságban, a lélegzetvételen.

Ellátogattam a Duna-parti padokra, amelyekről órák hosszáig lehet várni, amíg egy hajó feltűnik valamerről, és elmendegél a folyamon a maga ismeretlen népével. Hová, merre megy a hajó? Ó, meddig lehet erről gondolkozni egy ilyen magányos padon, midőn már az ember maga lemondott mindenféle kalandos útitervekről. Jobb ülni, mint menni. Jobb gondolkozni, mint cselekedni. Jobb csak álomban utazni, ahogyan utazik is minden szegény szívbajos, amint már ezt az álomfejtők nagyon régi idő óta mondogatják.

Elmentem arra a helyre, a tölgyek alá, ahol Arany János szobra fehérlik, mert a könyvíró főtitisztelendő úr nagyon ajánlotta, hogy ide el kell látogatni, bár Arany János kálvinista volt.

*A tölgyek alatt
Még most is elülök;
Bűv-kép csalogat,
Ábrándba merülök;
Hajó-kerekek
Zubogását hallom...
„Hajrá, gyerekek:
A vízi-malom!”*

És vándorlásaimban rájöttem, hogy voltaképpen van abban valami változatosság is, amint a fehérre festett kerti padok a Margitszigeten el vannak helyezve. Egyik padról Óbudát lehet nézegetni és szempillantásainkkal be lehet kalandozni a girbe-gurba utacskákat. A másik padról a Margit-híd zsivajgó, tülekedő, szinte fáradhatatlan életét lehet figyelni, és magunkban hálát adhatunk, hogy nincs tennivalónk a hídon. A harmadik pad névbetűket őriz. Pedig minden esztendőben újonnan festik a padokat.

Minden padnak története támad, ha sokáig élünk a szigeten. Én itt maradtam több mint tíz esztendő óta, mióta először kisétáltam ide, és évekig nem mentem vissza a városba. Senki ily hűségesen nem fogadta meg a főtitisztelendő úr tanácsadását.

És itt épült fel a szemem láttára az az új Margitsziget, amelyre a régi jó főtitisztelendő úr aligha ismerne rá, ha ugyan még él falusi parókiáján, amit tiszta szívből kívánok neki.

Itt nézegettem, hogyan töltik, emelik, magasítják a Duna-partot, hogy leszoktassák örökre a folyamot arról a kalandosságáról, amellyel minden esztendőben ellátogatott a sziget belsejébe. Nem, most már sehogy sem válik be az a régi jóslás, amely szerint a Margitsziget egykor eltűnik a Dunában, mint ahogyan eltűntek szigettársai is, amelyeket régi térképeken még láthatunk. Szinte az örökkévalóságnak készült az a titáni töltés gránitfalakból, amelyek ellenállnak a Dunának, akármilyen kedvében is van a folyamóriás. Nem, többé nem jössz be a szigetbe, hogy tavaszonként elvigyed bokrainkat, fáinkat, drágalátos ültetvényeinket! Annak az időnek vége van, te vén folyam, hogy megint ablakom alatt folydogáljál, mint abban az időben, amikor a vén házba beköltöztem. Nem a te kedvedért nyitják az újabbnál újabb sétautakat a szigeten, hogy azokra te sétálgass nedves, bocskoros lépteiddel, mint valaha tetted.

Én láttam a külső töltéssel együtt emelkedni a sziget belsejét, ahol valaha azok a mély rétek voltak, amelyekben béka kuruttyolt, vadkacsa lakott, amikor még talajvizekben nádak és sások meredeztek a sziget belsejében, hogy idecsalogassák a világ mindenféle szűnyogját. A mérnöki tudomány kiszelte azt, hogy el lehet tüntetni ezeket a talajvizeket, ki lehet cserélni a földeket, új földeket lehet hozni a régiek, a megöregedettek helyébe. A mai Margitszigeten már nagyon kevés az olyan földrész, amely a nagy múltjánál, valamint tiszteletre méltóságánál fogva tovább is vendégeskedhetne a talajvizekkel. Megkeverték kavicssal, más vidékekről hozott földekkel a

vizes talajt. Új parkok, új látványosságok, új szemhatárok mutatkoznak azokon a helyeken, ahol a vadvíz lakott tavasztól ősziig. Nem, többé nem csónakázunk a nagy réten, mint még tíz év előtt is csónakáztunk.

Csodaszámba mehet az is, hogy alakult át a Margitsziget a régi vadonságából mai angolparkos alakjába. (Ha a mérnöktudomány hinne a csodában.) Hogyan mentenek meg fákat, amelyek előbb-utóbb kidőltek volna a vizes talajból, ezt meg a modern kertészek tudnák megmondani. Hogyan birkózott meg az emberi munka az idővel, amely régen elmállasztotta volna a kolostorok romjait, ha nem jöttek volna mindig a tudós építészek, akik megmentették az immár eltűnedező romfalakat az elpusztulástól. Ezeknek az építőknek köszönhető, hogy mai állapotában jobban szemügyre vehetjük a szigeti romokat, mint azokat apáink látták. Többet tudunk a romok történetéről, mint valaha tudtak azok a régi kegyes emberek, akik a bozótba, sűrűségbe, félig a föld alá süllyedve rejtett odúikat csak fantáziás elképzelésükben láthatták. Ma előbújtak a romok, a szent kövek, a szent helyek, hogy közvetlenebbek lehessenek a maguk áhítatosságával.

A mai Margitsziget a mérnöktudomány csodája, mert sikerült megmenteni a Margitszigetből azt, ami pusztulásra volt ítélve. Nem szabad azt gondolnunk, hogy eltemettek valamit a múlt időkből, amikor itt építettek... Sőt megvédelmezték a múlt időket, hogy azok el ne menjenek tőlünk olyan messziségbe, hogy többé utol ne érhesük őket.

A mesék, álmok, költemények és a legendák azonban mindennél tovább élnek, még ha úgy átalakul az új Margitsziget, hogy a mesemondások helyeit többé nem találják meg az álmodozók. A mesék örökké élnek, mert mindig akadnak emberek, akik szeretik meghallgatni a meséket.

Mi már csak megmaradunk a mesemondás mellett - az új Margitszigetben gyönyörködik a szemünk -, de a lelkünk andalogva mendegél vissza-vissza az elröppent múltba.

*Szent Margitsziget, 1927.
Nagyboldogasszony napján.*

UTÓSZÓ

Kiadványunk Krúdy Gyula egy elfelejtett kisregényét teszi újra hozzáférhetővé. Ebben az itt is közölt formában először és máig utoljára 1927-ben jelent meg *Szent Margit-mesemondás* címen. A Magyarság Könyve című könyvsorozat első kötete volt, egybekötve egy Payson Terhune nevű ismeretlen angol szerző (talán álnév?) egy pszichológizáló krimijével.

Volt azonban a műnek már egy korábbi változata is, amelynek címe: *Szent Margit leánya*. Az alcím itt is az ezúttal zárójelbe helyezett mesemondás. Ez a változat 1922-ben jelent meg, az Eisler Kiadónál. Természetesen még nem tartalmazza a végső változat elő- és utóhangját. Ismerve Krúdy munka-, illetve publikálási módszerét, nem csodálkozhatunk, hogy - forgatván Gedényi Mihály kitűnő Krúdy-bibliográfiáját, ahonnan az eddig adatokat is vettük - még egy előzményt találhatunk, ennek címe is Szent Margit leánya, azonban ez csak elbeszélés, a későbbi kisregény töredékes csírájának tekinthető; egyébként 1921-ben jelent meg a Krúdy által szerkesztett Szigeti Séták című folyóirat július 17-ei számában. Az író ez idő tájt költözött a Margitszigetre, és ekkor vállalhatta el a szigeti gyógyfürdőt üzemeltető részvénytársaság kérésére a képeslapjának szerkesztését.

Az előbb burkoltan arra céloztunk, hogy Krúdy igen sokszor járt el olyan módon, hogy - anyagi okokból - egymás után több helyen is megjelentette ugyanazon írásait. Azonban - mint Bezeczky Gábor kutatásai kimutatták - az újrapiublikálást mindig felhasználta arra, hogy módosítson a szövegen, és így hangsúlyokat eltörölve, színeket módosítva, szereplőket kicserélve, új kezdőmotívumot vagy zárlatot beiktatva, tulajdonképpen legtöbb alkalommal új művet hozott létre.

Előzményeihez viszonyítva a Szent Margit-kisregény is új műnek számít. Hangsúlyosan azzá teszi elsősorban az a személyes hang, amely a nemrég átélt súlyos betegségét illeti, s ezzel kapcsolatban annak a rég elveszettnek gondolt, gyermekkori vallásos hitnek a föléledését, amelyet indokol a halál pitvarából való visszatérés megilletődöttsége.

Azonban magának az alaptörténetnek az újramesélése is újabb hangsúlyokat kap, ha összevetjük Krúdy 1927-ben megjelent egyéb írásaival, illetve szűkebben a Magyarság hasábjain közölt műveivel. Elég arra emlékeztetni, hogy ennek az évnek a termése *Az utolsó szivar az arabs szürkénél*, az egyik legnagyobb mesternovella, amely a Nyugatban jelent meg három héttel korábban, mint a Szent Margit-regény, de ha csak a könyvsorozatot kiadó napilapnak szánt írásokat nézzük, akkor láthatjuk, hogy éppen ebben az évben fut végig „A tegnapok ködlovagjai” című arcképsorozat folytatása, amely *A XIX. század vizitkártyái* címet viseli. Vagyis Krúdy belemerül a múlt század árnyainak célzott, a jelennek szóló felidézésébe (az olvasó ezt szerencsére maga is megállapíthatja, mert a két sorozat anyaga, legalábbis nagyobb részt megjelent a két életműsorozat köteteiben, illetve a Gondolat Kiadó által kiadott *A szobrok megmozdulnak* című gyűjteményben).

Hogy mennyire pontosan célzott ez a látszólag nosztalgikus adomázás, azt mégis úgy lehet a legjobban szemléltetni, ha a vizitkártya-sorozat egy olyan darabját vesszük szemügyre, amely nemcsak, hogy nem jelent meg egyik gyűjteményes kötetben sem, hanem még az idézett bibliográfiából is kimaradt. Ennek címe: *Ferenc József lovagjai*, a Magyarság szeptember 18-ai számának 13. lapján jelent meg. Ottó főhercegről szól, IV. Károly király apjáról, Habsburg Ottó nagyapjáról. A történet szerint a főherceget botrányos nőügyei miatt Ferenc József egy időre kitiltotta Bécsből, sőt még a neki járó kifizetéseket is letiltotta. Ottó bánatában Pestre bujdosott, ahol a főhercegi erkölcsöket sokkal szelídebben ítélték meg. Végül azzal a zseniális

trükkel szerezte vissza a császár-családfő bizalmát, hogy 1908-ban Budán középkori jelmezes lovagi tornát rendezett. A pompás, nagyrészt eredeti páncélokba a magyar és osztrák arisztokrácia legkiválóbb történelmi neveit hordozó fiai bújtak: Andrássyak, Wenckheimék és mások, és teljesen a középkori hagyomány szerint lökdösték le egymást dárdájukkal a lóról. A lovagi tornán elmaradhatatlan „rózsa-hercegnő” szerepét Augustus főhercegnő játszotta és ezek után a király is úgy érezte, hogy nem maradhat el. A végeredmény: Ottó újra visszamehetett Bécsbe és megint kapta az apanázst.

A Magyarországon a Milotay István által alapított lap 1927-ben tartott a 8. évfolyamánál. Konzervatív-keresztény hangütés jellemezte, némi „szalon-antiszemitizmussal” és igen erőteljes legitimista rokonszenvekkel. Ezért érthető, hogy némi fanyalgással ugyan, de nagy műnek tartja Babits regényét, a *Halál fiait*, de gyanakvással néz Baumgarten Ferdinánd hagyatékára, mert úgy véli, hogy nemzetellenes irodalmi elitet akarnak ezen a pénzen kitenyészteni. A főszerkesztő akkori legitimizmusából fakadólag - tudjuk, ez később jobboldali irányba fordult - természetesen a lap nagy helyet szentelt a mártírnak tekintett IV. Károly király kultuszának. Külön cikkekben számolt be a halál évfordulóján Madeirán és Tihanyban tartott megemlékezésekről. Ehhez a királyhű áhítathoz képest Krúdy története a megboldogult uralkodó édesapjáról feltétlenül olyan groteszk ellenpontként értékelhető, mint amilyeneket az író már korábban is elhelyezett például a világháború idején a törhetetlen osztrák-magyar fegyverbarátságot hirdető vezércikkek árnyékában, a Virradatban írt kuruckodó tárcáiban.

1927 magyar szempontból legnagyobb szenzációja kétségtelenül Rothermere lord, a Daily Mail tulajdonosának Trianon revíziójára vonatkozó akciója volt. Az egész magyar sajtóban, így a Magyarországon hasábjain is egymást érték a szenzációsabbnál szenzációsabban tált hírek arról, hogy a lord ígéretei nemsokára hatályon kívül helyezik majd az országot megcsonkító békeszerződést. Számos térkép jelent meg, amelyben megpróbálták lerajzolni az ország remélhető határait. A Reggel c. napilap június 27-ei számában Krúdy is írt erről; *Az angol lord térképe* című cikke természetesen azóta is kimaradt minden válogatásból. Az, hogy egy sajtókirály kezdeményezhetett egy ilyen óriási horderejű külpolitikai akciót, nagyon megnövelte Milotaynak, mint főszerkesztőnek az önbizalmát. Ezzel magyarázható, hogy - amikor meghirdeti az előfizetőknek ingyen adandó könyvsorozat tervét - augusztus 14-én azzal húzza alá a lap, illetve a lap által támogatott könyvsorozat jelentőségét, hogy azt akarja: „a sajtó tudjon változtatni országhatárokat is”. Az augusztus 20-ai hirdetésszerű cikkben pedig, ahol közli, hogy a sorozat első, szeptemberi kötete éppen Krúdy regénye lesz, láthatólag olvasás nélkül így kommentálja a művet: „Szent Margit korának [...] történelmi levegőjét, küzdelmeit és harcait idézi föl”. Valamint a névtelen beharangozás szerzője szerint a sorozat „a magyar propagandának átható erejű, hatalmas fegyvere [...] a csonka országban...”

A regény bármely olvasója megállapíthatja, hogy Máriássy Ilona története természetesen a legkevésbé sem felel meg ennek az optimista propagandisztikus célkitűzésnek, nem is beszélve a hozzákötött krimiről. Nem is vehették nagyon komolyan a lap szerkesztői a harcias célkitűzést, a könyvsorozat egyértelműen szórakoztató lektűröket közöl. Így például mindjárt a második kötet októberben Stephen I. Wolff *Hauma* c. regénye volt.

Ha nem is ilyen értelmű propagandához, de a Margitsziget, illetve az ottani gyógyfürdő propagandájához valamiképpen mégis csak kapcsolódott a szigetet felidéző regény. Elég, ha átlapozzuk a Magyarországon 1927. évi képes mellékletét. Július 14-én a margitszigeti strandról láthatunk két fotót; ugyanabban a számban jelenik meg először Hamburger István plakátjának reprodukciója is: „Szt. Margit-sziget a Duna gyöngye”. Augusztus 4-én ismét margitszigeti képeket közölnek, augusztus 11-én újra tíz kép csinál kedvet a margitszigeti strandélethez (nem éppen apácásan öltözött hölgyekkel). Augusztus 25-én: „Séta a szép Margitszigeten”;

szeptember 1-jén - Krúdy kötetének megjelenésével egy időben - képriport számolt be arról, hogy immár autóbusz jár a Margitszigetre (Papp Jenő cikke egyébként július 24-én hangulatos cikkben búcsúzott el a szigeti lóvonattól). Az év végéig még tíz alkalommal találkozunk képekkel a Palatinus strandról, a Szanatóriumról, a Margit-fürdőről, a parkról, valamint újra közlik a Hamburger-féle plakátot, közlik Weszely R. T. plakátját is, valamint kétszer is reprodukálják Gara Arnold művészi rézkarcát, amely egyrészt a Nagyszálló épületét, másrészt a szűz királylány alakját ábrázolja és emléklapként osztogatták a Szanatórium vendégeinek. Megállapítható, hogy abban az évben az újság képes melléklete legtöbbet a Margitszigettel foglalkozott. (Figyelemre méltó, hogy Kodolányi János a lap ezen évfolyamában közölte *Tavaszi fagy* című regényét. Elképzelhető, hogy a tíz évvel később közzétett *Boldog Margit* témájával itt találkozott először a szerző.)

Ami Krúdy regényének forrásait illeti, két részre kell bontanunk a kérdést. A Boldogtalan Máriássy Ilona és családjának története merő fikció, a múlt század elejének abba a pesti környezetébe helyezve, amelyet az író már oly szuggesztívan ábrázolt *A magyar jakobinusok* című regényében is (1912). Kisebb szándékos vagy figyelmetlenségből adódó anakronizmusok vannak benne: pl. József nádor nem István nádor fia volt, hanem Lipót királyé; István nádor az ő fia volt; Kármán József pedig már 1795-ben meghalt, tehát szerepeltetése a napóleoni háborúk korában anakronizmus.

A Margitszigetre vonatkozó történeti adatok, a szigeten a középkorban élt szerzetesekre és az általuk emelt épületekre tett célzások fő forrása minden valószínűség szerint Törs Kálmán könyve: *Margit-sziget* (Pest, 1872). Az ebben található adatokat egyébként népszerűsítette a Margitszigetet üzemeltető főhercegi igazgatóság, illetve - 1908 után, mikor a sziget a főváros tulajdonába került - az irányítást átvevő részvénytársaság. Ők ugyanis magyarul, németül és franciául több kiadásban is prospektusszerű útikalauzt jelentettek meg, amely tartalmazza a sziget történetén kívül a gyógyforrás fő geológiai és orvosi jellemzőit is. Sajnos nem sikerült megtalálnunk annak a plébánosnak a könyvecskéjét, akire Krúdy mint antikváriumban vásárolt olvasmányának szerzőjére hivatkozik. Valószínűsíthető viszont, hogy Krúdy használta Radványi Imre művét: *Margit-sziget története* (Pest, 1858), amely egyik fő forrása volt Törs Kálmán könyvének is, és amely egyedül emlékezik meg részletesen a szigethez fűződő budai és óbudai legendákról. „Közepén a gyümölcsösnek másfél lábnyi átmérőjű bedugult, behányt kútnak látjuk nyomait, hol csak a helyenkint föltünedező kövek jelölik a kút egykori koszorúját. A budai népnek Margit szigetére vonatkozó hagyományai (sic!) között a kút fontos jelenet; miután szerinte itt volnának a kolostor kincsei elrejtve, miket a törökök elől menekült apácák magukkal nem vihetvén, ide temettek. Ezek közt nem kis szerepet játszik egy ezüsből öntött harang, melynek messzeható hangja bizonyos időkben imára ébreszti éles csengésével az éjféli álomba szunnyadókat.

Van még a jámbor legenda szerint Margit szigetének egy pontja - helyét azonban senki sem tudná megmutatni -, hol Margit halála napján éjjel előtt sajátságos fényár lepi el a körvonalat, a lég hasonlíthatatlan báj-illattal telik meg, és a föld lakója, ha mennyei kegyelem által vezettetik, e ponton magasztos dalok énekét hallja a magasságból lezengeni. És midőn az éjféli harang kongása viszhangjában (sic!) is elnémult, a földből fellobogó kék lángok jelölik az ott rejlő kincseket.

Valljon a Margit-szigeti kincsesók illy jelenségek után indultak-e? tudni nem lehet. Annyi bizonyos, hogy még újabb időkben is tétettek kincs-keresési kísérletek; és erőiesen kelle gátolni eme visszaélést, mellyel a sziget földje többfelé fölturkáltatván, ez által a kert csin- és tisztaságban szenvedett.

Különösen az ó-budai nép között sűrűbbek a Margit-szigetet illető legendák. A hányat hallottam, csaknem mindegyikét az éjféli és a kincs jellemzi. Nem lévén azonban föladatom a nép száján forgó minden regét egybegyűjtögetni, elhagyom e tért, történetünket folytatandó” (i. m. 111-113. l.)

Föltehető, hogy Krúdy még annak idején, a Szigeti séták című fürdőújság szerkesztésekor olvashatta a fenti idézetet a kincsekről, legalábbis erre látszik utalni a Magyarságban 1927. augusztus 28-án közölt tárcája. *A magyar szentek szigete*, amely felfogható úgy is, hogy könyvének témáiból ad figyelemfelkeltő előzetes antológiát.

Végezetül nagyon fontos, hogy a kincsásás motívumának összekapcsolása a szigeten lakó cigányvajdával, illetve cigány-palatínussal, valamint a föld alatti alagúttal később visszatér majd egyik legizgalmasabb regényében *Az Etel király kincsében*, amely már csak az író halála után jelent meg a Pesti Naplóban, kötetben először pedig 1956-ban. Csakhogy míg a Szent Margit-regényben a föld alatti alagút pozitív, üdvöt hozó, tehát mintegy mennyei szentség fényében jelenik meg, addig a posthumus műben teljes démoniságában jelképezi Magyarország ellopott, föld alatti, pokoli bitorlók kezére került hajdani dicsőségét és szentségét.

Szörényi László

.oOo.